

**Yönetişim-Kalkınma İlişkisi:
Bölgeler Arası Gelişme Farklılıklarının Analizi**

Samet ÖLMEZ

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2024

**YÖNETİŞİM-KALKINMA İLİŞKİSİ:
BÖLGELER ARASI GELİŞME FARKLILIKLARININ
ANALİZİ**

Samet ÖLMEZ

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2024

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Samet ÖLMEZ tarafından hazırlanan **Yönetişim-Kalkınma İlişkisi: Ülkeler Arası Gelişme Farklılıklarının Analizi** başlıklı bu çalışma 12.07.2024 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Alper ÖZMEN	
Üye (Danışman) Doç. Dr. Emre SAYGIN	
Üye Dr. Öğr. Üyesi Merve KOCAMAN	
Üye (Akademik Unvanı ve Adı Soyadı)	
Üye (Akademik Unvanı ve Adı Soyadı)	

ONAY

.../... /2024

Prof. Dr. Oytun MEÇİK

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Samet ÖLMEZ

ÖZ

**YÖNETİŞİM-KALKINMA İLİŞKİSİ:
BÖLGELER ARASI GELİŞME FARKLILIKLARININ ANALİZİ**

ÖLMEZ, Samet

Yüksek Lisans, 2024

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Emre SAYGIN

Yönetişim-kalkınma ilişkisi son dönemde siyaset bilimi, yönetim bilimi, iktisat ve ilişkili literatürde artan bir ilgiyle karşılaşmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin politika tercihlerindeki yanlışlıkların kalkınmaya ket vurduğu görüşü yönetim kurumlarının önemini ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olgusu ve Post-Washington Uzlaşısının genel kabul görmesiyle birlikte kalkınmayı teşvik edecek yönetim kurumlarına standart bir çerçeve çizilmiştir. Oysa ki yönetim yapısı, ilgili ülkenin/bölgenin tarihsel geçmişi, kültürü, inançları gibi içsel etkenler etrafında şekillenmektedir. Bu çalışmada, Post-Washington Uzlaşısının çerçevesini oluşturduğu ve uluslararası ekonomik örgütler eliyle de adeta bir kalkınma reçetesi olarak öne sürülen Küresel Standart Kurumların (KSK) var olup olmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda yönetim-kalkınma ilişkisine ait kurumsal bileşenlerin bölgeler arasında nasıl farklılaştığı ve bunun farklılaşmanın nedenleri de diğer araştırma konularıdır. Bütün bu soruların araştırıldığı ana materyal Heritage Vakfı'nın her yıl düzenli olarak yayımladığı Ekonomik Özgürlük Endeksi raporlarının Bölgesel Gelişmeler kısımlarıdır. Söz konusu doküman nitel analiz yöntemlerinden doküman analizi ile çözümlenmiş ve yönetim kurumlarının kalkınma üzerindeki etkileri bölgeler özelinde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, her bir bölge için kalkınmayı teşvik edecek standart kurumların olmadığını, her bir bölge için farklı kapsayıcı ve dışlayıcı kurumların öne çıktığını göstermektedir. Kapsayıcı yönetim kurumlarının bireylerin ekonomik aktiviteye katılımını teşvik ederek, dışlayıcı kurumların ise bireyleri süreçlerin dışına iterek bölgesel kalkınma üzerinde farklılaşan etkiler gösterdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Ekonomik Kalkınma, Ekonomik Özgürlükler, Post-Washington Uzlaşısı, Küresel Standart Kurumlar

ABSTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN GOVERNANCE AND DEVELOPMENT: ANALYSIS OF DEVELOPMENT DIFFERENCES AMONG REGIONS

OLMEZ, Samet

Master's Degree, 2024

Department of Political Science and Public Administration

Supervisor: Assc. Prof. Emre SAYGIN

The governance-development relationship has recently encountered increasing interest in political science, management science, economics and related literature. The opinion that the policy mistakes of less developed and developing countries hinder development has particularly highlighted the importance of governance institutions. With the phenomenon of globalization and general acceptance of Post-Washington Consensus, a standard framework for governance institutions that promote development has been established. However, the structure of governance is shaped by internal factors such as the historical background, culture and beliefs of the relevant country/region. This study investigates whether there are Global Standard Institutions (GSIs), which are the framed by the Post-Washington Consensus and promoted as a development prescription by international economic organizations. In this context, another research topic is how the institutional components of the governance-development relationship differ between regions and the reasons for this differentiation. The main material investigating all these questions is the Regional Development sections of Economic Freedom Index reports published annually by the Heritage Foundation. The mentioned documents have been analyzed using the document analysis method, one of the qualitative analysis methods and the effects of governance institutions on development have been analyzed specifically for regions. The findings show that there are no standard institutions that promote development for each region; instead, different inclusive and extractive institutions stand out for each region. It has been understood that inclusive governance encourages individuals participation in economic activity, while extractive institutions push individuals out of the processes, showing varying effects on regional development.

Keywords: Governance, Economic Development, Economic Freedom, Post-Washington Consensus, Global Standart Institutions

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
YÖNETİŞİM KAVRAMI: TANIMI, BİLEŞENLERİ VE KRİTİĞİ	3
1.1. Kavramın Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması.....	3
1.1.1. Dünya Bankası'nın Yönetişim Tanımı	5
1.1.2. OECD'nin Yönetişim Tanımı	10
1.1.3. Birleşmiş Milletler'in Yönetişim Tanımı.....	13
1.1.4. Literatürdeki Diğer Yönetişim Tanımları.....	14
1.2. Yönetişim Kavramının Düzeyleri.....	17
1.2.1. Küresel Yönetişim.....	17
1.2.2. Kurumsal Yönetişim.....	18
1.2.3. Kamu Yönetişimi	18
1.2.4. İyi Yönetişim	19
1.3. Yönetişim Kavramına Yöneltilen Eleştiriler	20
İKİNCİ BÖLÜM	24
YÖNETİŞİM-KALKINMA İLİŞKİSİ: ENDEKSLER VE LİTERATÜR.....	24
2.1. Yönetişimin Ölçülmesi ve Endeksler	24
2.1.1. Dünya Bankası: Dünya Yönetişim Endeksi.....	24
2.1.2. Fraser Enstitüsü: Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi	25
2.1.3. Freedom House: Dünya Özgürlükler Endeksi	26
2.1.4. Heritage Vakfı: Ekonomik Özgürlükler Endeksi	27
2.1.5. Uluslararası Şeffaflık Örgütü: Yolsuzluk Algılama Endeksi	28
2.1.6. Ekonomist Dergisi: Demokrasi Endeksi.....	29
2.1.7. Dünya Bankası & IFC: İş Yapma Kolaylığı Endeksi	30
2.1.8. Bertelsmann Stiftung Yönetim Sürdürülebilirliği Endeksi	32
2.1.9. Mülkiyet Hakları Ajansı: Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi....	33

2.2. Yönetişim – Kalkınma İlişkisi Literatürü.....	34
2.2.1. Kalkınmanın Bileşenleri	34
2.2.2. Yönetişim – Kalkınma İlişkisine Dair Teorik Literatür	36
2.2.3. Yönetişim – Kalkınma İlişkisine Dair Ampirik Çalışmalar.....	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
BÖLGELER ARASI GELİŞME FARKLILIKLARININ NİTEL ANALİZİ.....	49
3.2. Araştırmaya Konu Doküman.....	51
3.2.1. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2018.....	53
3.2.2. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2019.....	54
3.2.3. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2020.....	56
3.2.4. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2021.....	58
3.2.5. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2022.....	60
3.3. Bölgelere Göre Farklılaşan Yönetişim-Kalkınma İlişkisi	63
3.3.1. Amerika	63
3.3.2. Asya-Pasifik	68
3.3.3. Avrupa	72
3.3.4. Ortadoğu ve Kuzey Afrika	76
3.3.5. Sahra-Altı Afrika.....	80
3.4. Araştırmanın Bulguları	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	89

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2018 Yılı Sonuçları.....	53
Tablo 2. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2019 Yılı Sonuçları.....	55
Tablo 3. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2020 Yılı Sonuçları.....	56
Tablo 4. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2021 Yılı Sonuçları.....	58
Tablo 5. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2022 Yılı Sonuçları.....	61

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BRICS: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika

EIU: Ekonomist İstihbarat Birimi

GSYİH: Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla

ICRG: Uluslararası Ülke Risk Rehberi

IPRI: Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi

MENA: Ortadoğu ve Kuzey Afrika

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TI: Uluslararası Şeffaflık Örgütü

GİRİŞ

Yönetişim ve kalkınma olguları gerek ayrı ayrı gerekse birbirleri arasındaki ilişki bağlamında uzun yıllardır üzerine çalışılan konulardır. Post-Washington Konsensüsü ve Yeni Kurumsal İktisadın yükselişinin etkisiyle birlikte yönetim alanında gerçekleştirilen çalışmaların sayısı ve dolayısıyla da kalkınma ve yönetim arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür son zamanlarda giderek genişlemektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin politika tercihlerindeki yanlıklarının ekonomiye yansımaları üzerinde duran yönetim olgusu, toplumsal ilişkileri belirleyen kurumların önemini vurgulamaktadır. Yönetişim kavramı, bir ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarının nasıl yönetildiğini, bu yapıların ne derece etkin ve adil olduğunu tanımlarken; kalkınma ise toplumların ekonomik büyüme, refah ve yaşam kalitesinde elde ettikleri ilerlemeleri ifade eder. Bu iki kavramın kesişim noktasında, iyi yönetişimin kalkınmayı nasıl olumlu yönde etkileyebileceği ve yönetim boşluğunun kalkınmayı nasıl engelleyebileceği üzerinde durulmaktadır. Diğer bir deyişle kapsayıcı ve dışlayıcı kurumların rolü bu ilişkinin anlaşılmasında kritik öneme sahiptir.

Kapsayıcı kurumlar adil rekabeti temin etmek, ekonomik fırsatlar yaratmak, fırsat eşitliğini desteklemek, şeffaflık ve öngörülebilirliği sağlamak fonksiyonları sebebiyle büyük öneme sahiptirler. Bu kurumlar toplumun geniş kesimlerinin ekonomik ve politik süreçlere etkin katılımını sağlamakta; sadece belirli bir elit grubun değil, toplumun tamamının refahını artıracak politikaların geliştirilmesine ve uygulanmasına olanak tanırırlar. Ekonomik kalkınma için verimli piyasa koşulları oluşturan kapsayıcı kurumlar bu yönleriyle ekonomik kalkınmayı teşvik eden kilit bir role sahiptirler. Bu bağlamda kapsayıcı kurumların, yani iyi yönetişimin varlığı sürdürülebilir kalkınmanın ve toplumsal refahın temel taşlarından biridir. Buna karşın dışlayıcı kurumlar ekonomik ve politik katılımın sınırlı bir grup tarafından kontrol edildiği, mülkiyet haklarının güvence altına alınmadığı, yolsuzluğun yaygın olduğu ve hukukun üstünlüğünün zayıf olduğu idare yapıları anlamına gelmektedir. Buna göre dışlayıcı kurumların, yani yönetim boşluğunun varlığı yolsuzluk, tekelleşme, mülkiyet hakkı ihlalleri gibi neticelerden dolayı verimsiz piyasa koşulları ortaya çıkararak kalkınmaya ket vururlar.

Yönetişim ve kalkınma arasındaki ilişkiyi anlamak, politika yapıcılar için

ekonomik refahı sağlamak ve yaşam kalitesini yükseltmek bakımından önem arz etmektedir. Ülkelerin/bölgelerin yönetim yapıları doğrultusunda ortaya çıkan kapsayıcı ve dışlayıcı kurumların tespit edilmesi ve bu tespitin akabinde kapsayıcı kurumların teşviki ve dışlayıcı kurumların ıslahı, ekonomik refahın tesisi için önem taşımaktadır.

Yönetişim, genel olarak hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, mülkiyet haklarının korunması ve yolsuzluğun kontrolü gibi unsurları içermektedir. Kalkınma ise ekonomik büyümenin ötesinde, bireysel hak ve yaşam kalitesine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu bağlamda, yönetim ve kalkınma arasındaki ilişkiyi anlamak, sadece ekonomik büyüme verileri üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal ve politik yapıların analizini de gerektirir. İyi yönetim yapılarını ölçümleyen ve yorumlayan endeksler, bu geniş çerçeveyi anlamak için önemli bir araçtır. Çünkü hem ekonomik faaliyetlerin serbestliğini teşvik eden düzenleyici kurallar, hem toplumsal normalleşmeyi tesis eden hukuksal ve organizasyonel yapılar, hem de sivil ve resmi alanlar arasındaki etkileşimin sürdürülebilirliğini temin eden hak ve özgürlükler ile sağlam politika prosedürleri hakkında detaylı bilgiler sunarlar.

Buna göre çalışmanın cevap aradığı temel soru; Post-Washington Uzlaşısının çerçevesini oluşturduğu ve uluslararası ekonomik örgütler eliyle de adeta bir kalkınma reçetesi olduğu öne sürülen standart iyi yönetim setinin var olup olmadığıdır. Bu ana sorunsal etrafında, yönetim-kalkınma ilişkisine ait kurumsal bileşenlerin bölgeler arasında nasıl farklılaştığı ve bunun farklılaşmanın nedenlerinin tespit edilmesi de ikinci plandaki araştırma konularıdır. Siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumların birbirleri üzerinde teşvik edici ya da tersi yönde etkileri olduğu genel kabul gördüğünden her üç alanda da iyi yönetime dair kalıplaşmış bazı kurumların gerekliliğinden bahsedilmesi kaçınılmaz görüldüğü varsayılabilir. Ve fakat iyi yönetim yapısının, ilgili ülkenin/bölgenin tarihsel geçmişi, kültürü, inançları gibi içsel etkenler etrafında şekillendiği de dikkate alındığında, kalkınmayı teşvik edecek yönetim kurumlarının her bir ülke/bölge için farklılaşacağı ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Bütün bu soruların araştırılacağı ana materyal, Heritage Vakfı tarafından her sene yayımlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi raporlarıdır.

Yönetişim kurumları ve kalkınma ilişkisi bağlamında kapsamlı bir veri seti sunmakta olan mezkur endekste yer alan bölgesel gelişmeler başlıklı kısımlar, her

bölgenin kendine özgü yönetim niteliklerini yansıtmaktadır. Bu veriler, bölgelerin iç dinamiklerine göre ayrılmasını ve her bir kısmın sahip olduğu kapsayıcı ve dışlayıcı kurumların belirlenmesini sağlamıştır. Aynı zamanda veri seti olarak kullanılan dokümanlar, sayısal verilerin yanı sıra bölgelere dair değerlendirmelerinde bölgelerin ya da bölgelerde öne çıkan ülkelerin kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlarına dair tespitlerinde tarihsel sürecin etkilerine de yer vermektedir.

Doküman analizi yönteminin kullanılacağı bu çalışmada Heritage Vakfı'nın Ekonomik Özgürlükler Endeksi isimli raporlarının "Bölgesel Gelişmeler" başlıklı kısımları analiz edilerek bölgeler özelinde farklılaşması muhtemel yönetim kurumları ve bu yönetim kurumlarının ekonomik performans üzerindeki etkisi incelenecektir. Literatürde yönetim ve kalkınma olguları her ne kadar ayrı ayrı ve birlikte ele alınsa da yönetim ve kalkınma arasındaki ilişki bölgeler nezdinde yeterince incelenmemiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk kısmında yönetim kavramının ortaya çıkışı, farklı disiplinlerde ele alınışı ve tanımlanması, kavramın alt bileşenleri ve düzeyleri ile yönetime yönelik eleştiriler ele alınacaktır. İkinci bölümde yönetimin ölçülmesine yönelik kapsamlı ve sınırlı endeksler irdelenecek, bilahare yönetim-kalkınma ilişkisine dair teorik literatür ve ampirik çalışmalar açıklanacaktır. Nihayet son bölümde çalışmanın cevap aradığı tem sorunsal açıklanacak, araştırma yöntemi ve tasarımı zikredilecek, ilgili doküman açıklandıktan sonra yönetim-kalkınma ilişkisi bölgeler özelinde incelenecek ve araştırmanın bulguları tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİŞİM KAVRAMI:

TANIMI, BİLEŞENLERİ VE KRİTİĞİ

Bu bölümde yönetim kavramının ortaya çıkışı, kavramın tanımlanması ile kurumsal yönetim, küresel yönetim, kamu yönetimi ve iyi yönetim olmak üzere yönetimin düzeyleri açıklanacak, akabinde yönetim kavramına yöneltilen eleştiriler vasıtasıyla kavramın kritiği yapılacaktır. Ayrıca yönetimin ölçülmesinde kullanılan endeksler ile kavramın kullanım sahası değerlendirilecektir. Nihayetinde ise tanımlama ile ilgili mesele açıklandıktan sonra yönetim kavramının düzeyleri açıklanacaktır.

1.1. Kavramın Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması

Yönetim kavramı sosyal bilimlerin birçok disiplini tarafından kullanılan ve dolayısıyla her disiplinin kendisine göre tanımlama yaptığı, hülasa her disiplini kapsayacak şekilde tanımlamanın yapılamayacağı çok yönlü bir kavramdır. Yönetim her ne kadar 1989 yılında Dünya Bankası tarafından yayımlanan rapor ile günümüz anlamında kullanılmaya başlansa da kavramın bilinen en eski kullanımı Sidney Low'un The Governance of England (1904) isimli kitabındadır. Low, İngiltere hükümetinin analizini yaptığı kitabında kavramın tanımlamasına yer vermese de bağlamdan anlaşıldığı üzere "government (hükümet)" kavramının ikamesi olarak kullanmıştır (Rhodes, 1996: 652).

Kavramın günümüz anlamı kastedilerek kullanıldığı ilk yer Dünya Bankası tarafından hazırlanan 1989 tarihli Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth isimli rapordur. Dönemin Dünya Bankası başkanı olan Barber B. Conable tarafından yazılan önsözde Sahra-Altı Afrika ile ilgili, "Geçmişteki zayıf ekonomik performansın temel nedeni, kamu kurumlarının başarısızlığı olmuştur. Özel sektör ve piyasa mekanizmaları önemlidir ancak bunlar iyi bir yönetimle -verimli kamu hizmetleri, bağımsız ve güvenilir yargı, şeffaf ve hesap verebilir bir idare- ile el ele gitmelidir" (The World Bank, 1989: XII) ifadesi günümüz anlamındaki yönetim kavramının doğduğu yer olarak görülmektedir. Günümüz anlamındaki yönetim kavramının yaratıcısı olan Dünya Bankası, ilk tanımlamasında demokrasinin değerlerine atıf yapmış ve kavramın bu yönde gelişip şekillenmesini sağlamıştır. Raporun "Büyüme İçin Yönetim" başlıklı bölümünde yönetim kavramı basitçe "bir

ulusun işlerini yönetmek için siyasi gücün kullanılması kastedilmektedir” şeklinde tanımlanmıştır (The World Bank, 1989: 60).

Yönetişim bir idare biçiminin tarifi olduğundan somut olarak ölçülebilmesi mümkündür. Yönetişim birden çok düzeyde ölçülebilir fakat çalışmanın kapsamı ülkeler arası gelişmişlik farkları olduğundan çalışma boyunca kullanılacak düzey ülke düzeyidir. Yönetişim bazen hükümet performansı ile eş değer görüldüğünden kamu hizmetlerinin kalitesi olarak kabul edilir (Gisselquits, 2014: 515), fakat basite indirgenmiş bu kabul, çalışmamız için işe yarar bir ölçüt değildir. Yönetişimin ölçülmesinde endeksler yaygın olarak yolsuzluğun kontrolü, kamu idaresi, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar üzerinde durmaktadırlar (OECD, 1995: 14).

Yönetişimin ölçülmesinde kullanılan göstergeler de facto (fili) ve de jure (hukuki/yasaya dayalı) olarak ikiye ayrılmaktadır. Örneğin tek başına de jure bir ölçü ele alındığında yolsuzluğun engellenmesi ya da bireysel özgürlüklerin korunması ile ilgili düzenlemelerin olduğu bir ülkenin, bunların olmadığı bir ülkeye göre bireysel hakların korunması ya da yolsuzluğun kontrol edilmesi konularında daha iyi performans göstermesi beklenirken netice her zaman pratikte beklendiği yönde ilerlemeyebilir (Canıkalp ve Ünlükaplan, 2015: 83). Tek başına yasal düzenlemeler değerlendirildiğinde, teamül olan olumlu eylemler yahut bir yasanın uygulanmasında isteksiz davranılması, sonucu etkileyecek ve hatalı netice elde edilmesine sebep olacaktır.

Dünya Bankası'nın raporuyla (The World Bank, 1989) beraber literatürde yaygınlaşan bu kavram sosyal disiplinler içerisinde kendisine geniş bir yer bulmuştur. Dünya Bankası'ndan sonra sırasıyla OECD, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi küresel ölçekteki uluslararası örgütler kavramı benimsemişler ve kendi perspektiflerinden tanımlama yapmışlardır. Kavramın en minimal tanımı üzerindeki ortak kabul “yapabilme kapasitesi ve kamu hizmetlerinin kalitesi” şeklinde oldukça geniş bir kapsamı içine alan kaba bir tanımlamadır (Levi-Faur, 2012: 52). Kavram bunların dışında yolsuzluğun kontrolü, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik gibi ilkelerle de ilişkilendirilmiştir.

Güler (2003) kavramın beslendiği dört kaynaktan bahsetmektedir. Güler'e göre en büyük destek Kurumsal İktisat Okulu'ndan gelmektedir çünkü yönetişimin

ölçülmesi ekonomik performans üzerinden yapılmaktadır. İkinci kaynak ise Yeni Kamu İşletmeciliği akımıdır. Yeni Kamu İşletmeciliği klasik kamu yönetiminin hantal ve verimsiz yapısının eleştirisiyle doğmuş, verimlilik esaslı bir teori olduğundan, ekonomik performans üzerindeki etkisinin yönetimi beslediği düşünülmektedir. Üçüncü kaynak örgütlenme biçimiyle alakalıdır. Weberyen dikey örgütlenmenin aksine yatay; hiyerarşi yerine işbirliği tavsiye eden, esnek ve ağ tipi örgütlenme biçimi, yönetimin örgüt yapısı için kaynak teşkil etmektedir. Dördüncü kaynak küreselleşme yönüyle uluslararası ilişkiler disiplindir. Kavramın gelişim seyrine bakılması kavramı daha anlaşılır kılacağından, takip eden bölümlerde kavramın doğuşundan günümüze nasıl algılandığı incelenecektir.

1.1.1. Dünya Bankası'nın Yönetişim Tanımı

Dünya Bankası Sahra altı Afrika'da yaşanan krizle ilgili hazırladığı raporda, Sahra altı Afrika'daki kalkınma probleminin altında yatan sebebin "Yönetişim Krizi" olduğu saptamasında bulunur ve bu tespitin hemen akabinde yönetim derken kastedilenin "bir ulusun işlerini yönetmek için siyasi gücün kullanılması" olduğunu belirtir (The World Bank, 1989: 60). Aynı raporun "Kapasite Üretmek" başlıklı bölümünde ise yönetişimin tanımı yapılmaya dahi daha iyi bir yönetim için ne yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Buna göre yönetişimin iyileştirilmesi için siyasi yenilemenin gerekliliği olduğundan söz edilmektedir. Rapor, yolsuzluğun önlenmesi için tabandan tavana kadar hesap verilebilirlik güçlendirilmeli, basın özgürlüğü desteklenmeli, sivil toplum örgütleri, kadın kuruluşları, kooperatifler ve çiftçiler için teşvikler ve koruyucu yasalar üretilmelidir. Bu şartların sağlandığı ortamlarda iyi yönetim olgusundan bahsedilebilir (The World Bank, 1989: 6).

Dünya Bankası 1989 tarihli raporunda yönetim için oldukça yüzeysel tanımlamalar yapmakla birlikte konuya yaklaşımı daha ziyade ampiriktir. Örneğin banka, bölge ülkeleri arasında bir kıyaslamada bulunurken ekonomik performansı bölge nispetinde en iyi olan Botsvana ve Mauritius için bu olumlu farkı etkin parlamenter demokrasi ve özgür basının varlığına dayandırmaktadır (The World Bank, 1989: 61). Bir başka tespitinde ise yönetim krizi olarak adlandırdığı kötü ekonomik performansın müsebbibi olarak yolsuzluğu, yani siyasi gücü kendi çıkarına kullanan kamu idareci ve görevlilerini görmekte ve hesap verebilirlik tesis edilene kadar bu durumun düzelmesinin mümkün olmadığını, hesap verebilirliğin gerçekleşebilmesi

için de yönetilenlerin adım atması gerektiğini belirtmektedir (The World Bank, 1989: 192).

Yönetişim, 1992 yılında yayımlanan “Governance and Development” başlıklı raporda kalkınmanın sağlıklı biçimde idare edilmesi olarak tanımlanmıştır. Dünya Bankası, ilgili raporda “governance” kavramını “good governance” olarak kullanmayı tercih etmiştir. Government kelimesinin modern versiyonu olarak anlaşılan, kamu idare biçiminin demokratik değerler nezdinde tasarlandığı bu sistem tarifinin dışında, devletin “gece bekçisi” olarak adlandırılan minimize edilmiş haline yakın olmasını, kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı, çoğulcu ve katılımcı, batı rejimlerinin ithal edilmesi olarak görülebilecek bir tarif yapılmaktadır (The World Bank, 1992: 9). Dünya Bankası’na göre yönetim için dört ana boyut vardır:

İlk boyut kamu sektörünün iş yapma kapasitesi ve verimliliği hakkındadır. Buna göre kamu hizmetleri ve kamu otoritesinin ekonomiyi idare etme becerisi ile ekonomik performans arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yetersiz bürokratik kapasite ve kamu hizmetlerindeki zayıflık her zaman beraberinde kötü bir ekonomik performans getirmektedir. Gelişmekte olan birçok ülke; düzensiz gelir dağılımı, zayıf harcama kontrolü, kamu hizmetlerinin aşırı maliyetle yetersiz verim üretmesi ve tüm bu problemlere çözüm getirecek politikaların üretilmesi ve uygulanmasında yetersiz kalan kamu idaresi, sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Bu durum yalnızca bütçe açıklarına sebebiyet vermekle kalmamakta aynı zamanda kurumların iş yapma becerisini aşındırarak sorunu kalıcı hale getirmektedir (The World Bank, 1992: 12-13).

İkinci boyut hesap verebilirlik bileşenidir. Hesap verilebilirlik en basit açıklamayla kamu görevlilerinin eylemleri için sorumlu tutulması anlamı taşımaktadır. Geniş anlamda hesap verebilirliğin ekonomik hedefleri; kamu politikaları ile uygulaması arasında denklik, kamu kaynaklarının etkin tahsisi ve kullanımını içermektedir. Hesap verebilirlik, yetkinin kolayca devredilebildiği, takdir yetkisinin güvenle kullanılabilirdiği, güç suistimalinin hukuk kuralları gereğince tam ve adil bir yargılama esasına göre cezalandırıldığı yerlerde bulunmaktadır (The World Bank, 1992: 14). Kendi içerisinde birbiriyle ilişkili üç grubu barındıran olguya göre ilk grup özellikle kendisine karşı sorumlu olunmasını bekleyen kamu hizmeti alan halktır. Hizmetlerin maddi kaynağı ve hizmetlerin sunulduğu sınıf olan halk, hesap

verebilirliğin öncelikle sağlanması gereken ilk grubunu teşkil etmektedir. İkinci grup politika üreticisi siyasi elit ve politika uygulayıcısı bürokratlardır. Sorumlu kesim olarak doğrudan ulusa hesap veren siyasiler ve siyasilere hesap veren bürokratlar kamu hizmetlerinin kalitesi, yolsuzluğun kontrolü gibi konularda halka karşı birinci sorumlu olduğundan denetim yönünden hesap verebilirliğin ikinci ayağını oluşturmaktadırlar. Üçüncü ve son grup ise hedef ve çıkar bakımından ilk ikisinden farklı olan kamu hizmeti sağlayanların kendileridir (The World Bank, 1992: 14).

Hesap verebilirlik ilkesinin açıklaması ile ilgili, Dünya Bankası'nın tanımını açıklar nitelikte kıymetli bir tarif Eryılmaz ve Biricikoğlu tarafından yapılmıştır. Hesap verebilirlik ilkesi literatürde henüz yeni kullanılmaya başlandığında oldukça kantitatif bir çıkarımın sorusu olarak gün yüzüne çıkmıştır fakat artık ne kadar kazanıldı? Ne kadar harcandı? Gibi basit soruların dışında hesap veren ve hesap soran olarak iki grup arasındaki etkileşime tekabül etmektedir. Yeni kamu işletmeciliği akımı ile birlikte belirginleşen bu iki taraf arasındaki etkileşim yalnızca basit bir hesap yapma işi değil, aynı zamanda sorumluluğu alan kimselerin sorumluluklarıyla ilgili yükümlülüklerinin bulunduğu, icraatlarının sorgulanabilir olduğunun bir dayanağını oluşturmaktadır. Tüm davranışları için sorgulanmasalar dahi tüm davranışları için sorgulanabilir olmaları, kamu görevlerini yerine getiren kimseleri yolsuzluk ve yozlaşmadan uzaklaştıracak bir mekanizma anlamına gelmektedir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 23).

Dünya Bankası'na göre yönetişimin üçüncü boyutu öngörülebilirlik bileşenine dayanır. Öngörülebilirlik ilkesinin temel varsayımı rasyonel olanın tercih edilecek olmasına dayanmaktadır. Öngörülebilirlik ile ilgili bu temel düşünceye göre, üretilecek olan politika, eldeki veriler değerlendirilerek üretileceğinden aşağı yukarı tahmin edilebilir olmalıdır çünkü veri ve amaç aynı ise yöntem ile ilgili uçurum olarak değerlendirilebilecek farklılıklar olması beklenmeyecektir. Belli seviyede homojen, ortak kültür ve amaçlara sahip bir toplumun çıkarları için üretilecek politikalar arasındaki farklılığın belki yalnızca yöntem konusunda farklılık barındırması beklenir (The World Bank, 1992: 25-32).

Dördüncü ve son boyut ise kalkınmanın ve bilginin yasal çerçevesidir ve bu bileşen hukuk devleti kavramı üzerine inşa edilmektedir. Hukuk devleti denilebilmesi için öncelikle biçimsel yapılara ihtiyaç vardır. Örneğin eşitlik ilkeleri, yasal süreçler,

medeni ve siyasi haklar gibi bireysel hak ve özgürlükler bir devletin kuruluş esaslarının dayandığı yasalarla sabitlenmesi gerekmektedir. Biçimsel yapıların var olması tek başına yeterli değildir. Bahsedilen bu hasletlere sahip olmak her zaman bu hasletlerin gereğince kullanılacağı anlamına gelmeyecektir. Örneğin otokrat bir lider, yazılı olan kuralları kendi isteği üzerine eğip bükebilecek, korku ve baskı ile uygulanmamasını sağlayabilecek ya da gereğince uygulanmasını engelleyip uygulanıyor gibi görünmesini sebep olabilecek ve neticede bu biçimsel yapılar varlığını ve işlerliğini yitirmiş olacaktır (The World Bank, 1992: 32-37).

İki boyutun bütünleşmesiyle hukuk devleti için beş kritik unsur doğmaktadır. Buna göre; önceden bilinen bir dizi kural bulunmalı, hukuk kuralları fiili ve yürürlükte olmalı, kuralların uygulanmasını sağlayan mekanizmalar bulunmalı, anlaşmazlıklar bağımsız yargının kararları ile çözümlenmeli ve nihayet yasalar amaçlarına hizmet edemediklerinde değiştirilebilmeleri için yeterli ve işlevsel prosedürler bulunmalıdır (The World Bank, 1992: 39-42). Yönetişim olgusunun bu alt başlığı, yönetişimin “hangi yol ile?” sorusuna cevap vermektedir. Önceden bilinen kuralların varlığı üç unsura işaret etmektedir: Tutarlı kurallar bütünü varlığı, bu kurallar bütünüün birbirleriyle doğru etkileşimi (burada kastedilen birinin diğeriyle çelişmediği ya da birinin diğeri için naksetmediğidir), kuralların etkinliği ve yalnızca kurallara göre hareket edilmesi (The World Bank, 1992: 51).

Yetki paylaşımı ne kadar çoksa keyfiliğin engellenmesi o kadar basit olacaktır. Kamu gücünün yasama, yürütme, yargı olarak üç temel kuvvete bölünmesinin yanı sıra yürütme yetkisinin merkezi idare, il idaresi ve yerel idare arasında paylaşılması keyfiliğin önlenmesinde etkin bir mekanizmayı oluşturacaktır ancak bu etkin mekanizmanın negatif bir özelliği bulunmaktadır. Katı bir yapı oluşturan bu mekanizma etkin bir denge denetleme yapısı olduğundan işe yaramayan ya da artık faydalı olmaktan çok ayak bağı olan bazı kural ya da teamüllerin değiştirilmesini bir hayli zorlaştıracaktır (The World Bank, 1997: 81). Tüm bunların dışında kalkınmayla ilgili bir diğer boyut ise iş yapma kolaylığıdır. Örneğin iş başlatma prosedürlerinin A ülkesi ve B ülkesi için farklı olduğunu, birinin diğeri için nazaran daha şeffaf, güvenilir ve kolay olduğu varsayalım, öyleyse şeffaf, güvenilir ve zahmetsiz iş başlatma prosedürü tercihi etkileyen bir parametre olacaktır. Daha da önemlisi bir yatırımcı hangi eylemlerin hangi yaptırımlara tabi olduğunu bilemediği, yani eylem/netice

değerlendirmesini yapamadığı bir ülkeden çekineceği için mukayeseli avantaja sahip bir ülkeyi tercih etmesi daha olasıdır.

Dünya Bankası nihayetinde kendi perspektifiyle yönetişimi 3 alt başlık olarak değerlendirmektedir: Ekonomik yönetişim, siyasi yönetişim ve idari yönetişim. Ekonomik yönetişim bir ülkenin ekonomi politikaları üretme ve uygulama süreçlerini kapsamaktadır. Dünya Bankası ekonomik yönetişimi, ekonomik istikrarın, büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturan bir dizi faktörün yönetimi olarak tanımlamaktadır. Ekonomik yönetişim serbest piyasa prensiplerine dayalı ekonomik politika oluşturma ve uygulama, mülkiyet haklarının korunmasına yönelik yasaların oluşturulması ve uygulanması, finansal istikrarın temini gibi konularla ilişkilendirilmektedir. Ekonomik yönetişim kamu mali yönetimi, yatırım ortamı, mülkiyet hakları ile şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayalı ekonomi politikalarının oluşturulmasıyla ilgilenmektedir (Kaufmann, vd., 2002).

Siyasi yönetişim de politika oluşturma ve uygulama süreçleriyle ilgilenmektedir ancak ekonomik yönetişimden farklı olarak siyasi yönetişim, demokrasi ve katılım, hukukun üstünlüğü ve etkin adalet sistemi, insan hakları ve temel hak ve özgürlükler, siyasi istikrar, yolsuzlukla mücadele gibi konular ile ilgilenmektedir. Siyasi yönetişim, bir ülkenin politik istikrarını, hukukun üstünlüğünü ve demokratik süreçlerini güçlendirmeyi hedefler. Dünya Bankası, toplumsal refahın ve istikrarın temelini oluşturan bu alandaki reformları destekleyerek, ülkelerin siyasi yönetişim kapasitelerini güçlendirmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Dünya Bankası aynı zamanda siyasi yönetişimi güçlendirmek için bu alanda reformlar yapan ülkeleri ve o ülkelerin kurumlarını destekleyen çalışmalar yürütmektedir (The World Bank, 2019).

İdari yönetişim ise kamu hizmetlerinin etkili yönetimi ile ilişkilendirilir. Bu, kamu hizmetlerinin planlanması, bütçelenmesi ve yönetilmesi süreçlerini içermektedir. Dünya Bankası, bu süreçlerin şeffaf ve hesap verebilir olması ve kamu hizmetlerinin vatandaş ihtiyaçlarına uygun bir şekilde sunulmasını gerekliliği üzerinde durmaktadır. (The World Bank, 2018). Dünya Bankası, kamu kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dünya Bankası'na göre kamu çalışanlarının sürekli eğitiminin temini, yönetim süreçlerinin iyileştirilmesi ve kurumsal kapasitenin artırılması gerekmektedir. Dünya Bankası, idari yönetişim

sayesinde kamu hizmetlerinin verimli ve etkili olacağını belirtmektedir (The World Bank, 2016).

1.1.2. OECD'nin Yönetişim Tanımı

OECD yönetim kavramını, “*Sosyal ve ekonomik kalkınma için kaynakların siyasi otorite tarafından etkin kullanımı*” olarak tanımlamaktadır (OECD, 1995: 14). Dünya Bankası'na uygun olarak yapılan bu basit tanımlama elbette yönetim denince kastedilenin tüm boyutlarını içermemektedir. OECD yönetim kavramını 4 boyutta ele almaktadır. Hukukun üstünlüğü, kamu idaresi, yolsuzluğun kontrolü, israfın önlenmesi olmak üzere bu boyutlar kaynakların etkin ve güvenli kullanımı için önem arz etmektedir.

OECD, yönetim tanımlamasını yaparken desantralizasyon olarak da kullanılan ve Türkçe literatürde adem-i merkeziyetçilik olarak yerleşik bulunan kavramı gün yüzüne çıkartmaktadır. Merkeziyetçiliğin azaltıldığı bir kamu idaresinin performans yönelimli bir paradigma izleyeceğini vurgulayan OECD, bu paradigmasını dokuz ana bileşende karakterize etmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Yetki devri ve esneklik.
2. Performans, kontrol ve hesap verebilirliğin temin edilmesi.
3. Rekabet ve seçenek ile pazar temelli mekanizmaların geliştirilmesi.
4. Müşteri yönelimli kamu hizmetlerinin temini.
5. İnsan kaynakları yönetiminin iyileştirilmesi.
6. Bilişim teknolojisinin optimizasyonu.
7. Düzenleme kalitesinin iyileştirilmesi.
8. Merkezi idarede izleme fonksiyonlarının güçlendirilmesi.
9. Özel sektör türü kamu yönetimi anlayışının benimsenmesi.

Görüldüğü üzere daha ziyade hesap verebilirliğin ön plana çıktığı, sorumluluk almaya teşvik eden; katı merkezi yönetimden ziyade esnek, sorumluluk alabilen, değişimci ve yeniliklere açık bir idare biçimini tarif etmektedir. Yeni kamu işletmeciliği görüşüne yakın olarak tarif edilen bu idare biçimi bir kültürün gelişimini

amaçlamaktadır. Yönetişim ilkelerini de Dünya Bankası'nın yapmış olduğu tanımlama ve yukarıda sıralanan paradigmasıyla birlikte kurgulamaktadır (OECD, 1997: 43).

Devletin ne olduğu izah edilirken de sosyal disiplinlerdeki hemen hemen her kavram gibi birden fazla tanımlama yapılmaktadır. Devlet için üç temel unsur gereklidir: Nüfus, ülke, kendinden üst bir otorite bulunmayan siyasi idare. Bu üç unsurun mevcudiyeti devletin oluşması için gerekli şartlardır. Bunun yanı sıra devlet için en ayırt edici özelliğinin “zor kullanma yetkisi” olduğundan devlet tanımlanırken “zor kullanma yetkisinin meşru olarak kullanıldığı kurum” saptaması sıklıkla kullanılmaktadır (Pazarcı, 2015: 140-146). Hükümetler (elbette kastımız yasal/ussal otoritelerdir) yönetme yetkisini ve meşruiyetlerini yasalardan almaktadırlar. Hukukun üstünlüğünden kasıt yetki ve sorumlulukların açık bir yasaya dayanması, bağımsız yargının tesisi, yürütme ve idare yetkilerinin kullanımının denetlenmesi ve soruşturulması için yasal kaynak oluşturulması, hukuk kurallarının herkes için eşit ve adil uygulanmasıdır (OECD, 1995: 25).

Hukukun üstünlüğü, herkesin eylemlerinden sorumlu olduğu ve halkın (ya da halk adına bağımsız yargının) bu eylemler için hesap sorabildiği, eylemlerin yaratacağı neticelerin önceden bilinmesi sebebiyle öngörülebilirliğin ve şeffaflığın sağlandığı bir güven ortamı yaratmaktadır. Yolsuzluğun önlenmesi için ön şart olan hukukun üstünlüğü, uygun rekabet ortamının yaratılabilmesi, mülkiyet haklarının temini, kamu kaynaklarının kontrolü ve denetimi sayesinde mamul malların olması gereken fiyatlarda değerlendirilebilmesi ve kamu kaynaklarının israf edilmemesi için de elzem bir şarta tekabül etmektedir (OECD, 1995: 16). Rasyonel bir hukuk düzeni oluşturmak ve hukukun üstünlüğünü tesis etmek aynı zamanda mülkiyet haklarının temini anlamına geleceğinden ve ülke sathındaki menkul ve gayrimenkul malların değerlerini koruyacak ve hatta artıracığından GSYİH üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

OECD'nin işaret ettiği ikinci bileşen olan kamu idaresi, devletin yürütme organının faaliyetlerini ve hizmetlerini yürütmek için kullanılan kurumlar ve süreçlerin bütünüdür. Bu kapsamda, kamu idaresi, hükümetin politika ve programlarını uygulamakla yükümlü olan bakanlıklar, ajanslar, düzenleyici kurumlar, mahalli idareler ve diğer kuruluşları içermektedir. OECD'ye göre, etkin bir kamu idaresi, hizmet sunumunda kalite, açıklık, hesap verebilirlik, etkinlik, yenilikçilik ve sürdürülebilirlik gibi temel özellikleri taşımalıdır. Bunun için de kamu idaresi

kurumlarının güçlendirilmesi, yönetim kapasitesinin geliştirilmesi, verimlilik artışı ve hizmet sunumunda kalitenin sağlanması gibi hedeflere odaklanması gerekmektedir (OECD, 2021: 28).

Kamu kurumları iktisadi vazifelerini gerçekleştirirken kamu düzenini sağlayarak, kuralları uygulatarak, kamu politikaları üreterek ve mülkiyet hakkı gibi ekonomik hak ve özgürlükleri sağlayarak; istihdam üreterek ve yatırım gerçekleştirerek (ya da yatırımcılar için uygun pazar koşulları yaratarak) kamu hizmeti üretmektedirler. Kamu hizmetlerinin etkin üretimi ve uygulanması için desentralizasyon, her kademedede hesap verebilirlik, istihdam kontrolü gibi bir dizi yola başvurarak kamu idaresinin düzenlenmesi yönetim için gerekli koşulları yaratmaktadır (OECD, 1995: 18).

Diğer bir gösterge olan yolsuzluğun kontrolü kabaca özel sektör ve kamu sektöründe yetkilerin kötüye kullanımı suretiyle şahsi menfaat temin edilmesinin önlenmesi anlamına gelmektedir. Yolsuzluğun kontrolü yani yolsuzlukla mücadele için iki temel yol bulunmaktadır. Birincisi yolsuzluğun tespiti ve cezalandırılması için yargı ve yürütme erkleri ile etkin bir denetleme ve cezalandırma mekanizması kurmak, yani cezai müeyyideler ile caydırmak; ikincisi ise eğitim yoluyla erdemsiz davranışlardan uzaklaştırmak için halkı bilinçlendirmek ve bilinçli halk vasıtası ile yolsuzluğun her an izlenebilir olmasını ve tespitinin kolaylaştırılmasını sağlamaktır. Yolsuzluk ile mücadele etmek için bir dizi strateji bulunmaktadır. Şeffaflık, hesap verebilirlik, risk yönetimi, yasal düzenlemeler, etik standartlar, cezai yaptırımlar; eğitim ve farkındalık artırma faaliyetleri gibi stratejiler yolsuzluğun kontrolüne odaklanarak, ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal refahı desteklemeyi hedeflemektedir (OECD: 2017: 81-83).

Yolsuzluk kontrolünün varlığı için etkili bir yönetim sisteminin varlığı şarttır ancak yolsuzluğun kontrolü ve yönetim karşılıklı bağımlılık içerisinde. Etkili bir yönetim yolsuzluğun kontrolü için gerekli şartları sağlarken yolsuzluğun kontrolü ise yönetim ilkelerinin uygulanmasına katkı sağlamaktadır (OECD, 2014: 32).

Nihayet OECD, aşırı askeri harcamaların azaltılması yoluyla israfın önlenmesine işaret ederken, kamu bütçelerindeki savunma harcamalarının sürdürülebilir seviyelerde tutulmasını ifade etmektedir. Savunma harcamalarındaki

kontROLSÜZ ARTIŞ EKONOMİK İSTİKRARI VE SOSYAL REFAHI TEHDİT EDECEK VE AYRICA ASKERİ HARCAMALAR KATMA DEĞER ÜRETMEYİNDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜTÇE POLİTİKALARINI DA ETKİLEYECEKTİR. AŞIRI ASKERİ HARCAMALARIN AZALTIĞI, KAMU HARCAMALARININ DAHA VERİMLİ BİR ŞEKİLDE KULLANILMASINI, DİĞER ÖNEMLİ SOSYAL HİZMETLERİN FİNANSE EDİLMESİNİ VE EKONOMİK BÜYÜMEYİ DESTEKLEMİYİ AMAÇLAMAKTADIR (OECD, 1995: 20-23).

Özetle, OECD'nin "aşırı askeri harcamaların azaltılması" ilkesi, ülkelerin savunma harcamalarını ekonomik ve sosyal refahlarını tehdit etmeyecek, sürdürülebilir seviyelerde tutmalarını ve bu harcamaların verimli bir şekilde kullanılmasını hedefleyen bir politikanın tarifi anlamına gelmektedir.

1.1.3. Birleşmiş Milletler'in Yönetişim Tanımı

Birleşmiş Milletler yönetişim kavramını "hükümetin kamu işlerini yürütmek için belirlediği politikalar ve bu politikaları uygulama biçim ve süreçlerinin bütünü" olarak tanımlamaktadır (UNDP, 2009: 3-7). Birleşmiş Milletlere göre yönetişim "demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü" temel değerleri ile iç içedir. İyi yönetişim olgusunun uygulanabilmesi için hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik, katılımcılık, şeffaflık, adalet, insan haklarına saygı, sürdürülebilir kalkınma, barış ve güvenliğin korunması gibi temel hasletlere ihtiyaç vardır. Daha ziyade yönetişim, bu olguların toplamına tekabül etmektedir. Ayrıca, yönetişim, kapsayıcı bir şekilde yönetilen, yoksulluk ve eşitsizlikle mücadele eden, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen ve barış ve güvenliği koruyan devletlerin oluşumunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır (UNDP, 2009: 18).

Birleşmiş Milletler'in yönetişim tanımlaması zaman içerisinde değişime uğramıştır. Öyle ki Birleşmiş Milletler 2018 yılında yayımlanan "What is Governance?" isimli raporda yönetişime yeni bir boyut ekleyerek "güçlü, etik ve sorumlu liderlik etme; kurumsal kapasitenin etkin kullanımı, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygılı kurumlar ve normların toplamı" olarak tanımlamıştır (UNDP, 2018: 12). Büyük çoğunluğu kurumlar ve kurumsal kaliteye atfedilen yönetişim bir aşamadan sonra bireylerin bireysel eylemlerinden de etkilenen ve denkleme dâhil edildiği bir tanımlamaya tâbî olmuştur. Birleşmiş Milletler yönetişimin önemini dört başlıkta açıklamaktadır. Bunlar şu şekildedir (UNDP, 2018: 41):

1. Sürdürülebilir Kalkınma: Yönetişim kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli politikaların üretilmesi, hayata geçirilmesi ve izlenmesi süreçlerini içerir bu sebeple kalkınmanın sürdürülebilir ve kontrollü bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için uygun ortamı yaratmaktadır.
2. Demokratik Değerlerin Desteklenmesi: Yönetişim katılımcı, hesap verebilirliği içeren, insan haklarını ve demokratik değerleri koruyan, şeffaflığı ve çoğulculuğu önceleyen bir olgu olarak öngörülebilir ve çatışmadan uzak bir zemin oluşturmaktadır.
3. Yoksulluğun Azaltılması: Yönetişim kaynakların etkin kullanımını ve israfı önlemeyi amaçladığından vergilerin etkin ve adil biçimde toplanmasını, yolsuzluğun önlenmesiyle beraber kaynak dağılımının rasyonel bir şekilde gerçekleştirilmesi sayesinde yoksullukla mücadelede etkin bir araç olmaktadır.
4. Barış ve Güvenliğin Korunması: Ekonomik refahı hedeflediği, şeffaf, hesap verebilir, insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygılı bir sistem ön gördüğü, güçlü ve etkili kurumlar oluşturmayı hedeflediği için toplumsal güvenliği tehdit edecek unsurları dışlamaktadır.

Yönetişim yalnızca kurum ve kuruluşların birbirleri arasındaki etkileşimi ya da yöneten-yönetilen arasındaki ilişkiyi değil aynı zamanda sivil toplum, özel sektör ve diğer paydaşların birbirleri arasındaki etkileşimi ile de ilgilenir. Kamu kurumlarının sivil toplum kuruluşları ya da özel sektör ile belirli aralıklarla diyalog kurması ve diyalog kanallarını sürekli açık tutması yönetim olgusunun sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli görülmektedir (Armstrong, 2005: 2-9).

1.1.4. Literatürdeki Diğer Yönetişim Tanımları

Yönetişim olgusu güçlü bir rasyonaliteye dayandığından yönetişimin ön gördüğü ilkelere katılmamak epey güç olacaktır. Benimsediği yönetim felsefesi gereği esnek, değişime açık, hatalarının giderilmesinin esnek yapısından dolayı kolay olduğu, art niyetli fikirlerin kolay hareket edemeyeceği bir sistem tasarlamış olmasından dolayı tasarlanan bu sistem geniş kitlelerin ilgisine mazhar olmuştur. Kurumsal İktisat başta olmak üzere beşerî bilimlerin içerisinde birçok disiplinde tartışılır olan olgu

literatürde önemli birçok bilim insanı tarafından tanımlanmış, değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir.

Daron Acemoğlu ve Robinson yönetişimi tanımlarken doğrudan “yönetişim şudur” şeklinde tanımlamaktan ziyade önce başarısız idare biçimlerine, sonra başarılı idare biçimlerine örnekler vermiş, yapılan değerlendirmelerde pozitif çıktılar ile negatif çıktılar toplamı ile bir tanımlamaya gitmişlerdir. Acemoğlu ve Robinson idarenin kötü kullanılmasıyla ilgili Sovyet Rusya örneğini kullanmaktadır. Bolşevik Devrimi’nden sonra Sovyet Rusya’da güçlü kurumlar inşa edilmiş olmasına karşın politik güç, meşru idare olan Komünist Parti tekelinde toplanmıştır. Komünist Parti gücün tek elde toplanmasıyla yozlaşmış ve zorba bir yönetim halini almıştır. Öyle ki 1940’ın Haziran ayında çıkarılan bir yasa ile 20 dakika bile işte olmamak ya da iş sırasında avarelik etmek devamsızlık olarak nitelendirilmiş, 6 ay ağır iş ve ücretlerde %25’lik kesinti cezası öngörülmüştür. 1955’e kadar bu suçtan 36 Milyon insan -ki bu rakam yetişkin nüfusun 3’te 1’ine tekabül eder- hüküm giymiştir. 15 yılda ülkenin 3’te 1’inin aynı suçu işlediği düşünülürse bu “suçun” toplumun bir normal olduğu rahatlıkla çıkarılabilecektir. Bu sömürücü ve baskıcı kurumsal yapı Sovyetler Birliği’nde hızlı büyümeye yol açmıştır ancak yalnızca iş gücüne ve bu gücün maksimum verimle kullanılmasına odaklanan sistem maalesef ki teknoloji ve katma değer üretmekte başarısız olmuş ve Sovyet Rusya için de senaryo bu şekilde sonlanmıştır (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 121-126).

Acemoğlu ve Robinson’a göre yönetim olgusu siyasi iktidarın kaynakların dağılımını belirleme şeklidir. Kaynakların dağılımını belirlemek derken kastedilen şey toplumun sahip olduğu kaynakların nasıl kullanılacağı, bu kaynaklardan kimlerin faydalanacağı ve kaynak kontrolü için oluşturulacak idari yapının biçiminin nasıl olacağıdır. Yani yönetim kaynakların adil ve etkili biçimde temini ile ilgilidir (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 474-490). Ayrıca hukukun üstünlüğü, yönetim için olmazsa olmazdır. Hukukun üstünlüğü bireysel hak ve özgürlüklerin ve adaletin teminatıdır, bu yönüyle hesap verebilirliğin de yolunu açmaktadır. Sivil toplumun güçlülüğü ile demokratik katılım ise hesap verebilirliği perçinleyerek vatandaş çıkarlarının korunmasına önemli katkılar sunmaktadır. Acemoğlu net bir tanımlama yapmasa dahi çizdiği çerçeveye göre yönetişimi; “siyasi iktidarın güç dağılımının dengeli bir şekilde düzenlenmesi ve hukukun üstünlüğü, güçlü sivil toplum,

demokratik katılım ile kaynakların etkin ve adil biçimde dağıtılmasını sağlamak” olarak algıladığı söylenebilir (Acemoğlu ve Robinson 2020: 154-175)

Yönetişim konusunda Acemoğlu ile hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakları, yargı bağımsızlığı, bireysel özgürlükler gibi temel değerler konusunda çok da bir farklılık bulunmasa dahi yine de Acemoğlu’ndan farklı olarak Douglass C. North yönetişimi güç dağılımı üzerinden değil fakat kurumlar ve kurumsal kalite üzerinden değerlendirmektedir. North’a göre yönetişim kurumlar ve kurumların ürettiği düzen anlamına gelir ve sıklıkla yönetişimi kastederken “kurumsal kalite” kavramını kullanmaktadır. North’a göre iyi bir yönetişim ekonomik aktivitenin etkinliği için uygun zemini oluşturacak kurum ve kurallar oluşturmak ve uygulamak anlamına gelmektedir (North, 2002: 139-152).

Levi-Faur tarafından derlenen The Oxford Handbook of Governance (2012) isimli kapsamlı eserde ise Rhodes yönetişimi, “Bir toplum içerisinde, devletin politikalarını ve kararlarını oluşturma, uygulama ve denetleme sürecine dahil olan tüm aktörlerin faaliyetlerini kapsayan bir süreç” olarak tanımlamıştır. Rhodes’e göre yönetişim, bu sürecin şeffaf, hesap verebilir, katılımcı, kapsayıcı, adil ve etkili bir şekilde gerçekleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için, yönetişim çerçeveleri, devlet kurumlarının yanı sıra sivil toplum, özel sektör ve diğer paydaşların iş birliği içinde çalışmasını gerektirmektedir (Levi-Faur, 2012: 2-9).

2001 yılında Nobel ekonomi ödülünü alan ve Clinton hükümeti başkan ekonomi danışmanı olan Amerikalı akademisyen Joseph E. Stiglitz ise yönetişimi bir ilişkiler ağı olarak görmektedir. Buna göre Stiglitz yönetişimi kamu düzeninin ve toplumsal düzenin tesisi için oluşturulan hükümetler, piyasalar, sivil toplum kuruluşları vb. kurumlar arasındaki ilişki ve iletişim olarak tanımlamaktadır. Yönetişimin pozitif hali olan iyi yönetişimi ise idarenin efektif, hesap verebilir, çoğulcu, katılımcı; yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğünü önceleyen yapı ve kanaatte olması; demokratik kurumların muhafaza edildiği ve güçlendirildiği, insan haklarının korunduğu ve yoksulluk ile mücadele edilen bir idare biçimi olarak tanımlamaktadır. Stiglitz’e göre etkili yönetişimin mümkün olabilmesi için demokratik katılım, hukukun üstünlüğü ve güçlü sivil toplum olmazsa olmazlardır (Stiglitz, 1998: 1-15).

Francis Fukuyama ise yönetişimi amaçsal bir perspektiften tanımlamaktadır. Fukuyama'ya göre İyi yönetişim, devletin, vatandaşlarının refahını ve güvenliğini koruyabilmesi için, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, şeffaflık, siyasi katılım ve sosyal sermaye gibi unsurların bir araya gelmesi ile ortaya çıkan bir yönetim şeklidir. Yönetişim bir hizmet edebilme kapasite ve kabiliyettir. Fukuyama'ya göre yönetişim olgusunun dört temel özelliği vardır. Bunlar şu şekildedir (Fukuyama, 2004):

1. Gler ayrılığı: Yönetme gücünün yasama / yürütme / yargı olmak üzere üç ana kuvvete bölündüğü bu sistem sayesinde gücün tek elde toplanması nlenmiş olur ve her kuvvetin kendi işini yapması ve diğer kuvvetin yetki ve sorumluluğuna müdahale edememesi sayesinde denge – denetleme sistemi kurulmuş olacaktır.
2. Hesap verebilirlik: Devletin vatandaşlara hesap verebilir olması kamu gücünü kullanan kimseler için oto-kontrol mekanizması yaratacaktır. Vatandaşların seçim ve temsil yoluyla politika süreçlerine katılımı ile hesap verebilirlik karşılık bulmaktadır.
3. Kurumlar: Vatandaşların çıkarlarını korumak, adil ve işler bir sistem tesis edip teminat altına alabilmek için kurumlara ihtiyaç vardır. Kurumlar aracılığı ile yolsuzluğun önlenmesi, israfın önüne geçilmesi, faydasız politikaların gözden geçirilmesi gibi kontrol görevleri yerine getirilecektir.
4. Yurttaşlık: İyi yönetişim yalnızca bir sistem oluşturmak değil aynı zamanda sistemin devamlılığını sağlayabilmek için değişen şartlara uygun yeniliklerin srekliiliğini gerektirmektedir. İyi yönetişimin sürdürülebilir olması için idarenin vatandaşlara katılımcı bir yurttaşlık bilinci aşılması gerekmektedir.

1.2. Yönetişim Kavramının Düzeyleri

Her disiplin kendi perspektifinden değerlendirdiğinde yönetişim için birden fazla tanım, birden fazla yaklaşım tarzı ortaya çıkmaktadır. Benzer olarak yönetişim, üzülmesi beklenen sorunsal bağlamında değerlendirildiğinde de farklı düzeylerde değerlendirilmektedir. Bu bölümde yönetişim kavramı düzey bağlamında açıklanacaktır.

1.2.1. Küresel Yönetişim

Küresel yönetim, kamusal hizmetlerin sınırları aşan durumlarında, çevre sorunları gibi küresel, dolayısıyla birden fazla ulusu etkileyen problemlerin çözümünde uluslararası aktörlerin işbirliğini ve yönetim yapısını tanımlamaktadır. Kavram küresel meselelerin çözümünde uluslararası düzeyde işbirliği gerekliliği ile ilgilidir ve kamusal hizmetlerin sınırları aşan yönetime ihtiyaç duyulmasını yansıtmaktadır (Krahmann, 2003: 110-125).

Rosenau ve Czempiel'e (1992) göre küresel yönetim; çoklu paydaşlık, uluslararası normlar ve standartlar, ağ tabanlı yönetim, katılımcılık ve şeffaflık, küresel kamu hizmetleri olmak üzere beş unsura sahiptir. Küresel yönetim devletler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, iş dünyası ve diğer paydaşlar arasındaki işbirliği ve yönetim yapısını vurgulamaktadır. Bu, farklı paydaşların perspektiflerini bir araya getirerek küresel meselelere daha etkili ve kapsayıcı çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu unsurların yanı sıra küresel yönetim, çok sayıda bileşeni içermektedir. Uluslararası kuruluşlar, diplomasi, normlar ve değerler, sivil toplumun katılımı, özel sektör işbirliği, bölgesel ve küresel forumlar, kriz yönetimi ve daha pek çok unsur, bu karmaşık sistemin bir parçasını oluşturmaktadır (Karns ve Mingst, 2009: 2-7).

Küresel yönetim, günümüz dünyasında giderek artan öneme sahiptir. Zira uluslararası sorunlar artık sınırlarla sınırlı değildir; iklim değişikliği, uluslararası terörizm, pandemiler, göç ve enerji güvenliği gibi konular, küresel boyutları olan sorunlardır (Falk, 1995: 318-325). Bu tür sorunlar, tek bir ülkenin tek başına çözmesinin imkânsız olduğu meselelerdir. Dolayısıyla sınır aşan sorunlar için uluslararası uzlaş, dolayısıyla küresel yönetim gerekliliği fark edilmiş ve küresel yönetim olgusu doğmuştur.

1.2.2. Kurumsal Yönetişim

Kurumsal yönetim daha ziyade işletme disiplini ve özel sektör için sıklıkla kullanılsa da kamu yönetimi disiplini ve kamu idaresini de etkileyen bir kavramdır. Özellikle kamu kurumlarının örgütlenme ve idare biçimiyle ilgilenen kavram kamu organizasyonlarının etkinliği, hesap verebilirliği ve şeffaflığı üzerine bir perspektif içermektedir (Lynn, vd., 2000: 169-179).

Kurumsal yönetim; kamu yönetiminde liderlik, paydaş katılımı, hesap verebilirlik ve denetim, kamu hizmetlerinin etkin denetimi olmak üzere dört unsurdan oluşmaktadır. Toplumsal güveni artırmayı ve kamusal kaynakların verimli kullanımını amaçlayan kurumsal yönetim, kamu yönetimi disiplini içinde kamusal hizmetlerin daha etkili bir şekilde yönetilmesini teşvik eden bir çerçeve sunmaktadır. Kamu yönetimi uzmanları, bu yaklaşımı kullanarak kamu organizasyonlarının liderlik yapısını iyileştirmeye, vatandaşların katılımını artırmaya, hesap verebilirliği güçlendirmeye ve kamu hizmetlerinin daha etkili bir şekilde yönetilebilmesi için liyakatli bir bürokrasi oluşturmayı amaçlamaktadırlar (Pollitt ve Bouckaert, 2011: 15-35).

1.2.3. Kamu Yönetişimi

Kamu yönetişimi, toplumsal güveni artırması, kamu organizasyonlarının şeffaflığının pekiştirilmesi, hesap verebilirliği ve vatandaşların katılımını teşvik etmesi, kamu hizmetlerinin kalitesini yükseltmesi ile toplumun kamusal kurumlarına olan güvenini güçlendirmesi bakımından önemlidir (Newman, 2015: 162 - 166). Kamu yönetişimi, kamu sektöründe politika yapma, kaynak yönetimi, kamu hizmetlerinin sunumu ve kamu organizasyonlarının işleyişi gibi süreçleri inceleyen bir multidisipliner yaklaşımdır (Denhardt ve Denhardt, 2015: 550-555). Kamu kurumlarının nasıl yönetildiği, vatandaşların ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı ve kamu organizasyonlarının nasıl işlediği ile ilgilenen kavram, etkili ve verimli bir kamusal hizmet sunumu sağlamayı amaçlamaktadır.

Kavram üst düzey yöneticilerin sorumluluklarını, organizasyonların vizyonunu belirlemesini ve kaynakları etkili bir şekilde yönetilmesini içeren “yönetim ve liderlik”; toplumsal ihtiyaçların karşılanabilmesi için üretilen kamu politikaları ve kamu kurumlarının örgüt yapısıyla ilgilenen “kamu politikalarının üretimi”; hizmetlerin planlanması, yönetilmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinin geliştirilmesi ile ilgilenen “kamu hizmetlerinin etkin yönetimi” olmak üzere üç başlık üzerine inşa edilmektedir (Denhardt ve Denhardt, 2015: 550-555).

Kamu yönetişimi bu yönleriyle kamu kurumlarının kalitesinin artırılması vasıtası ile kamu yönetiminin verimliliğini artırmayı amaçlayan, daha ziyade yeni kamu işletmeciliği okulu ile ilişkilendirilen bir kavrama tekabül etmektedir.

1.2.4. İyi Yönetişim

İyi yönetim, bir organizasyonun veya toplumun yönetimi için önemli bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu kavram, yönetimin şeffaf, hesap verebilir, katılımcı, adil ve etkili bir şekilde oluşturulması ve uygulanması gerektiğini vurgular (UNDP, 1997: 42). İyi yönetim, toplumların ve organizasyonların etkili bir şekilde yönetilmesi için kritik bir kavramdır. Hesap verebilirlik, katılım, hukukun üstünlüğü, etkili yönetim ve şeffaflık, iyi yönetişimin temel unsurlarını oluşturmaktadır. İyi yönetim, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumsal güveni artırmak için önemlidir.

İyi yönetim hesap verebilirlik, katılım, hukukun üstünlüğü, etkililik ve şeffaflık olmak üzere beş başlık altında özetlenebilmektedir. Karar alma süreçlerinin şeffaf bir biçimde sürdürüldüğü ve karar vericilerin, kararları üzerinde hesap verme sorumluluğunun olduğu; aynı zamanda toplumun düşünce kuruluşları, sivil toplum örgütleri gibi diğer paydaşlıklar vasıtası ile karar alma süreçlerine katılabildiği; adil, süratli ve herkes için eşit hukuki süreçlerin temin edildiği; kurumların işlerliğinin kırtasiyecilik gibi kısıtlayıcı ve öteleyici uygulamalara takılmadığı; kamu organizasyonlarının ve liderlerin alınan kararları herkesin anlayacağı biçimde ve ivedilikle ilanının temin edildiği bir ortamı işaret etmektedir (UNDP, 1997: 20-45). İyi yönetim demokratik katılımı artırma, toplumsal güvenin tesisi, kaynakların etkin ve verimli kullanımı gibi pozitif değerlerin yükseltilmesini, dolayısıyla ekonomik ve toplumsal refahın yükseltilmesini amaçlamaktadır (Brinkerhoff ve Goldsmith, 2002: 1-10).

1.3. Yönetişim Kavramına Yöneltilen Eleştiriler

Yönetişim olgusu net bir reçete sunmaması yani şu problem için şu teori gibi net bir çizgi çizmemesi sebebiyle akademik camiada büyük oranda kabul gören değerleri benimsemesi sebebiyle çok kısıtlı eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilerin en yaygın olanı aslında eleştirilerin kısıtlı kalmasının da sebebi olan net bir çizgi çizmiyor oluşudur. Yönetişim yapı itibariyle çok geniş kapsama sahip olduğundan kullanışsız görülmektedir. Örneğin McGrew ve Held (2002) yönetişimin bu çok kapsamlı oluşu sebebiyle herhangi bir sisteme rahatlıkla entegre edilebileceğini,

dolayısıyla belli bir perspektiften değerlendirildiğinde birçok yönetimin hal-i hazırda yönetim ilkelerine uygun idare edildiği eleştirisini yapmaktadırlar.

Yönetişime yöneltelen bir başka eleştiri ise piyasa odaklı politika tavsiyelerin küresel hegemonya tarafından yönlendirildiğidir. Hegemonik güçlerin tahakküm kurmak için yeni bir strateji olarak görülmesine sebep olan neoliberal ve piyasa odaklı politikalar ile halkın katılımını sınırlandırdığını iddia eden Jessop (2002) ayrıca yönetim kavramının, iktidar ilişkilerini gizlemek ve sistematik değişikliklere direnişi azaltmak için kullanılan bir araç haline geldiğini iddia etmektedir. Aynı minvalde yönetim kavramının liberalizmin ve neo-liberalizmin bir uzantısı olarak görülmesi gerektiğini belirterek, bu yaklaşımın bireysel hakların, özelleştirmenin ve serbest piyasa ekonomisinin aşırı vurgulanmasına dayandığını savunmaktadır. Ayrıca, Jessop, yönetim yaklaşımının neo-liberalizmin eşitsizlikleri artıran politikalarının bir yansıması olduğunu ve ulus devletin zayıflatılmasına yol açtığını iddia etmektedir (Jessop, 2002: 43).

Yönetişim, demokrasiye atfedilen değerleri ön plana çıkarsa da demokrasi konusunda bir zaafa sahiptir. Demokratik idarelerde kendi fikir ve kadrosuyla idare etmek iddiasında bulunan partiler iddialarını uygulamak üzere seçimleri kazansalar dahi yönetim olgusuna göre idare edilen bir kamu düzeninde bu durum kendileri için çok da demokratik olmayan bir ortam yaratabilecektir. Yönetişim katılımcı ve kapsayıcı bir model olarak birden fazla paydaşın yönetimde söz sahibi olmasını tavsiye ettiğinden, demokratik seçimlerle işbaşına gelmiş elitlerin hareket alanının, dolayısıyla kazanılmış yönetme hakkının kısıtlanması anlamına gelecektir. Bu haliyle düşünülürse yönetim demokratik olmayan neticeler doğurabilme potansiyeline sahiptir. Tabii bu eleştiri tüm topluluk üyelerinin adil bir dağılımla temsil olanağı bulmadığı durumlar için geçerli olacaktır (Schmidt, 2006: 362-365).

Özel sektör ve kâr amacı güden kuruluşların varlığı güç dengesi bakımından çekince doğurmaktadır. Özel sektör kuruluşlarının politika üretme süreçlerine katılımı, sahip oldukları sermaye gücü sayesinde karar alımında etkili olmalarını sağlayabilir, neticede güç dengesinin bir tarafa kayması ile çıkar grupları arasındaki iş birliği tek taraflılık arz edebilir. Örneğin kârını maksimize etmek isteyen bir firma varsayalım; bu firmanın pazar payı diğer paydaşlardan daha fazla olsun, hükümet ve ilgili bu paydaş, politikaların belirlenmesinde asıl söz sahibi tarafı teşkil edebilirler. Elbette ki

herkesin eşit temsili adil bir temsil imkânı doğurmaz fakat neticede bir grubun sahip olduğu gücün diğerlerinin temsil hakkına ket vurması, güçlü olanın fikirleri kararın verilmesinde oldukça etkili olabileceken zayıf olanın sesini duyurması bile güçleşebilecektir ve bu durum yönetişimin kendi ilkeleri için de aykırı olacaktır (Stoker, 1998: 21-26). Stoker'in eleştirel olarak dikkat çektiği bir diğer nokta ise yönetişimin fazla teknokratik bir yaklaşım sergilediğidir. İdarenin sorun tespiti, sorun tahlili ve sorun çözümü için politika üretimi süreçlerini izleyerek halkın istek ve taleplerini göz ardı edeceğini dolayısıyla katılımcı bir yönetim oluşturmak adına halkın taleplerine daha kapalı bir yönetim biçiminin toplum için tatmin edici olmayacağı yönündedir (Stoker, 2010: 17-18).

Kamu yönetimi teorisi ve örgütsel davranış üzerine yaptığı çalışmalar ile meşhur Denhardt ise katılımcılık ile ilgili endişelerini dile getirmiştir. R. Denhardt ve J. Denhardt'a göre yönetim süreci aktif katılımı teşvik etmekte zorluklar yaşayabilecektir. Örneğin dil veya okuryazarlık sorunları, toplumsal cinsiyet veya ırk ayrımcılığı, maddi yetersizlik, engellilik gibi nedenlerden dolayı dezavantajlı konumda olan gruplar karar alma süreçlerine katılamayabilirler ve yönetim süreci yalnızca belli bir grubun lehine sonuçlanabilir ve nihayetinde başta ulaşılmak istenen amaçtan sapılabilir (Denhardt ve Denhardt. 2000: 550-556). Ancak günümüzde teknolojinin gelişimiyle yaygınlaşan iletişim ve ulaşım araçları örneğin sosyal medya ya da internet tabanlı uygulamalar kullanılarak, toplum merkezleri gibi fiziksel mekanlar kullanılarak, sivil toplum kuruluşlarının hareket alanı genişletilerek bahsedilen bu çekince minimize edilebilecektir (Colebatch, 2005: 235-237).

Bir diğer önemli sorun ise etkililik ve işlerliktir. Yönetişimin öngördüğü geniş katılım mevcut dar bürokratik yapılarda bile iş yapma hızı oldukça düşükken bu denli katılım ile iş yürütmenin çok zor olmasıdır. Karar alma ve kararların uygulanması aşamalarının hızlı ve güvenilir bir şekilde yürütülebilmesi için katılımcı sayısının mümkün olan en az sayıda tutulması gerekmektedir. Bu durum sürece katılacak kimselerin seçilmesi zorunluluğunu yani bir kısım paydaşın elenmesi sorununu doğuracaktır ki bir kısım paydaşın elenmesi işi gerçekleştirilirken kimin güçlü kimin zayıf olduğu asıl belirleyici kriter olma riski taşımaktadır. Bu durumda yönetim, öğütlediği katılımcılık ilkesine mugayir hareket etme ve nihayetinde elitlerin

tahakkümü benzeri bir yapıya bürünme riski taşımaktadır (Duygulu ve Atik, 2019: 29-35).

Yönetişim mülkiyet hakkı, iş yapma kolaylığı vb. değerleriyle neoliberal ekonomiyi incelemektedir. Kamu hizmetlerinin özelleşmesi, kâr amacı güden kuruluşların piyasada ve kamu hizmetlerinde artan kontrolü kamu kurumlarının dolayısıyla halkın bağımlılıklarını artırabilir; geleneksel devlet yapısını zayıflatarak, korporasyonların ve küresel kuruluşların kontrolünü artırabilir. Güvenlik risklerine sebep olan bu bağımlılık durumu çok uluslu şirketlerin piyasaları domine etmesine, kamu otoritelerinin bir noktadan sonra piyasaya müdahale edememesine ve ekonomik güvenliklerinin yabancı şirketlerin insafına bırakılmasına yol açabilecektir (Jessop, 2016: 95-96).

Bir başka eleştiri ise yönetişimin batı hegemonyasının bir yansıması olduğudur. Sert güç unsurlarından biri olan ekonomik unsur hegemonik güçler tarafından art niyetli gayelerle kullanılabilir haldedir. ABD ve Batı Avrupa ülkeleri politik çıkarlarını gerçekleştirebilmek adına merkezlerinin kendi ülkelerinde olduğu çok uluslu şirketleri bir sert güç unsuru olarak diğer ülkeyi zorlayıcı bir etken görevinde kullanabileceklerdir. Ülke refahını ulusal güvenliği tehdit edecek şekilde etkileyebilecek küresel sermaye neticede ilgili ülke için meşruiyet krizi doğurabilme potansiyeline sahiptir. Yönetişim uygulamaları yönetim sürecinde bazı aktörlerin güç dengesizliği sebebiyle diğerlerinden daha fazla temsil bulması ya da bazı grupların çıkarlarının diğerlerine göre öncelenmesi halinde, bu durumun hükümet kararlarının meşruiyetinin sorgulanmasına yol açabileceğidir. Örneğin, Meksika'daki NAFTA süreci, yönetim krizine neden olmuştur. Meksikalı çiftçiler, NAFTA'nın yerel tarım sektörünü etkilediğine inandıkları için, hükümeti anlaşmadan çekilmeye çağırılmışlardır. Bu durum, yönetim sürecindeki çıkar çatışmalarının sonucudur ve hükümetin aldığı kararların bazı gruplar tarafından meşru görülmemesine yol açmıştır (Yılmaz, 2020: 9-13).

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNETİŞİM-KALKINMA İLİŞKİSİ:

ENDEKSLER VE LİTERATÜR

Literatürdeki hemen her tanım yönetişimi açıklarken yönetişimi kendi içerisinde boyutlara ayırmıştır. Her bir boyutun ekonomik performans üzerindeki etkisi diğerinden farklıdır. Ayrıca her olgu her bölgede aynı oranda etki göstermemektedir. Bu bölümde yönetişim ve kalkınma arasındaki ilişki teorik ve ampirik literatür ile yönetişim ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi değerlendiren endekslerin incelenmesi vasıtası ile değerlendirilecektir.

2.1. Yönetişimin Ölçülmesi ve Endeksler

Yönetişimin ölçülmesi politika yapıcılardan akademisyenlere, yatırımcılardan sivil toplum kuruluşlarına kadar politika bilimi ile bağı olan hemen herkes tarafından faydalı ve gerekli görülen bir iştir. Yönetişimin ölçülmesi için çeşitli endeksler kullanılmaktadır. Bireysel özgürlükler, yolsuzluğun kontrolü, rejim biçimi ve demokrasinin derecesi, sivil toplumun etkinliği, iş yapma kolaylığı ve hatta internete erişime kadar birçok parametrenin değerlendirildiği endeksler Dünya Bankası gibi küresel uluslararası örgütlerden, Heritage Foundation gibi düşünce kuruluşlarına kadar geniş yelpazede kurum ve yapıların ilgilendiği bir konudur. Yönetişim göstergeleri çok uluslu şirketlerin yatırım tercihleri, siyasilerin politika kararları hatta iktidar olmak isteyen muhalefet partilerinin seçim propagandalarına kadar bir toplumu ilgilendiren önemli konular için belirleyici denebilecek bir etkendir.

Yönetişimin ölçülmesi doğru karar vermek için bir rehber görevi kadar manipülasyona sebebiyet verebilecek bir art niyet aracı olarak da kullanılabilir. Örneğin endeksler sayesinde bir ülkenin durumu olduğundan iyi ya da olduğundan kötü gösterilebilir ve yatırımcı tercihleri manipüle edilebilecektir.

2.1.1. Dünya Bankası: Dünya Yönetişim Endeksi

Dünya Yönetişim Endeksi 1996 yılından bu yana dünya genelindeki yönetişim kalitesini ölçmek için Dünya Bankası tarafından yıllık olarak hazırlanmaktadır. 200'den fazla ülkenin yönetişim performansını ölçen Dünya Yönetişim Endeksi, yönetişim raporunu altı başlıkta düzenlemektedir. Bunlar (1) kendini açıklama

hürriyeti, basın özgürlüğü, sivil toplumun etkinliği ile yönetim süreçlerinin şeffaflığının değerlendirildiği ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik; (2) terörizm ve siyasal şiddetin varlığı ya da olası bir krizde kurumların kontrol kapasitesi gibi durumların değerlendirildiği politik istikrar ve şiddetsizlik; (3) yargı bağımsızlığı, yargının etkililiği ve şeffaflığı, hukuk güvenliği ve mülkiyet hakları güvencesinin değerlendirildiği hukukun üstünlüğü; (4) kamu gücünün bireyler, bürokratlar, siyasiler ya da seçkinler tarafından kişisel çıkarlar için kötüye kullanımının engellenmesini araştıran yolsuzluğun kontrolü; (5) kurumların etkililiği, politikaların hazırlanması ve politika üretim süreçlerinin açıklığının değerlendirildiği yönetimin etkinliği; (6) finansal piyasa düzenlemeleri, vergi yükü, iş yapma kolaylığı gibi piyasanın işleyişine yönelik kuralların değerlendirildiği düzenlemelerin kalitesi başlıkları üzerinden yapılan ölçümler 0'dan 100'e kadar puanlanır. 100'e yaklaştıkça ölçümün neticesi olumlu, 0'a yaklaştıkça ölçümün neticesi olumsuz olarak değerlendirilir. Bir ülkenin yönetim endeksi puanı bu değerlendirmelerin ortalaması ile ölçülmektedir (The World Bank, 2023).

Dünya Bankası Yönetişim Endeksi hazırlanırken elde edilen veriler hükümetlerin kendileri, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler ile ulusal özel sektör ve uluslararası örgütler ve uluslararası kuruluşlardan alınmaktadır. Endeks Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin UNDP gibi ilişkili kuruluş ve programlarından da yararlanmaktadır (Kaufmann vd. 2011: 232).

2.1.2. Fraser Enstitüsü: Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi

Fraser Enstitüsü'nün "Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi (The Fraser Institute's Economic Freedom Index)", ekonomik özgürlüğü ölçmek ve ülkeleri ekonomik politikalarının serbest piyasa ekonomilerine ne kadar yakın olduğunu değerlendirmek için kullanılan bir endekstir. Bu endeks, ekonomik özgürlüğü belirleyen bir dizi faktörü inceleyerek her yıl güncellenir. Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi değerlendirmesini beş ana başlıkta gerçekleştirir ve değerlendirmeye katılan her ülkeyi bu başlıklara binaen aldıkları derecelendirmeler ile sıralamaktadır.

1. Devlet Müdahalesi: Hükümetin ekonomiye müdahalesini yansıtan bu bileşen devletin mülkiyeti kamulaştırma, fiyatları düzenleme ve ekonomik faaliyetleri kısıtlama derecesini değerlendirir. Müdahale ne kadar düşükse ekonomik özgürlük o kadar yüksek puanlanır.
2. Hukukun Üstünlüğü ve Mülkiyet Hakları: Hukuki işlemlerin güvenilirliği ve özel mülkiyetin temini ile ilgilenen başlıkta hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının korunma derecesi değerlendirilmektedir.
3. Makroekonomik İstikrar: Ülkedeki enflasyon gibi ekonomik dalgalanmalar ile kamu borcu, dış ticaret rakamları gibi ekonomik istikrarı etkilene unsurları değerlendiren bu bileşenin değerlendirilmesinde ülkeler ekonomik istikrarlarına göre puanlanmaktadır.
4. Ticaret Engelleri: Kota ve tarife gibi uygulamaların ne sıklıkla tercih edildiği ticareti ne derecede engellediğinin değerlendirildiği bu bileşende serbest ticaretin ne derece temin edildiği değerlendirilmektedir. Serbest ticaretin temini ne kadar yüksekse ülke puanı o kadar olumlu etkilenmektedir.
5. Vergi Yükü: Bir ülkenin işletme ve bireylerden aldığı vergi yükünü değerlendiren bu unsur vergi yükünün ekonomiye etkilerini değerlendirir. Vergi yükünün düşük olması ülke puanı için pozitif etki doğurmaktadır.

Endeks, bu bileşenleri bir araya getirerek her ülkeyi bir sıralamada yerleştirir ve böylece dünya genelinde ekonomik özgürlüklerin seviyelerini karşılaştırmak için kullanılır. Daha yüksek bir sıralama, daha yüksek ekonomik özgürlüğü ve genellikle daha iyi ekonomik performansı yansıtabilmektedir (Economic Freedom Ranking, 2021).

2.1.3. Freedom House: Dünya Özgürlükler Endeksi

Freedom House'un Dünya Özgürlükler Endeksi (Freedom in the World Index), dünya genelinde siyasi özgürlükleri ve medya özgürlüğünü değerlendiren bir endekstir. Bu endeks, ülkeleri siyasi haklar ve sivil özgürlükler açısından sınıflandırır ve böylece demokrasi, insan hakları ve özgürlükler açısından ülkelerin durumunu izlemek ve karşılaştırmak için kullanılır. Dünya Özgürlükler Endeksi, aşağıdaki temel bileşenleri değerlendirir:

1. Siyasi Haklar: Bu bileşen, seçimlerin serbest ve adil olup olmadığını, siyasi partilerin ve sivil toplumun özgürlüğünü ve siyasi katılımın derecesini değerlendirir. Siyasi haklar, bir ülkenin demokratik bir yönetim yapısına sahip olup olmadığını göstermektedir.
2. Sivil Özgürlükler: Sivil özgürlükler, bireylerin ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma hakları gibi temel haklarını değerlendirir. Bu bileşen, kişisel özgürlüklerin derecesini ölçmektedir.
3. Basın Özgürlüğü: Bu faktör, gazetecilerin bağımsızlığını ve medyanın ifade özgürlüğünü değerlendirir. Basın özgürlüğü, gazetecilerin haber yapma özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü içermektedir.

Freedom House, bu bileşenleri kullanarak her ülkeyi bir puanlama sistemine tâbi tutar ve her ülkeyi üç temel kategoride sınıflandırmaktadır:

1. Özgür: Ülke hem siyasi haklar hem de sivil özgürlükler açısından yüksek özgürlüğe sahiptir.
2. Kısmen Özgür: Ülke siyasi haklar ve/veya sivil özgürlükler açısından bazı sınırlamalara sahiptir.
3. Baskı Altında: Ülke, siyasi haklar ve sivil özgürlükler açısından ciddi sınırlamalara tabidir (Freedom House, 2022).

2.1.4. Heritage Vakfı: Ekonomik Özgürlükler Endeksi

Heritage Vakfı ve Wall Street Journal tarafından her yıl rapor olarak yayımlanan endeks, bir ülkenin ekonomik özgürlüğünü ölçmek amacıyla 12 kategori kullanmaktadır. Dünya üzerinde 180 ülkenin ekonomik özgürlüğünü ölçen endeks bu kategorilerin toplamıyla bir ülkenin puanını 0 – 100 arası belirler ve skoru en iyi olandan en kötü olana doğru sıralamaktadır. Her kategori kendi alt endeksleriyle değerlendirilmektedir ve her alt endeks ise kendi alt kategorilerine ayrılmaktadır. Her alt kategorinin ilgili endeks puanını etkileme oranı farklıdır. Örneğin mülkiyet hakları yatırımcıların haklarıyla doğrudan ilgili olduğundan ve yatırımcıların ve girişimcilerin güvenli bir ortamda faaliyet göstermelerini sağlayacağından diğer alt kategorilere nazaran ortalamayı daha büyük oranda etkilemektedir ya da ticaret özgürlüğü kategorisinde dış ticaret politikaları alt göstergesinin ağırlığı, serbest ticaretin

ekonomik büyüme katkısını dikkate alarak daha yüksek olabilir. On iki ana kategori sırasıyla şu şekildedir:

1. Mülkiyet Hakları
2. Hükümetin Bütünlüğü
3. Yargının Etkinliği
4. Vergi Yüğü
5. Hükümet Harcamaları
6. Mali Güven
7. İş Yapma Özgürlüğü
8. Çalışma Serbestisi
9. Parasal Özgürlük
10. Ticaret Serbestisi
11. Yatırım Özgürlüğü
12. Mali Özgürlük

Ekonomik Özgürlükler Endeksi ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerini, güçlü ve zayıf yanlarını tespit ederek tavsiye vermek; ekonomik büyüme, refah ve ekonomik fırsatları artırmak için yapılması gereken reformları belirlemeye yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Ayrıca endeks, ekonomik özgürlüklerin arttırılmasının kişisel özgürlükleri, bireysel refahı, iş imkanlarını ve toplumsal ilerlemeyi arttırdığına işaret ederek, ekonomik özgürlükleri arttırmaya yönelik bir teşvik de sağlamaktadır. Rapor ayrıca, ekonomik özgürlüklerin refah ve büyüme için önemini vurgulayarak, ülkeler arasında ekonomik kalkınmada rekabetçi bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunmayı hedefler (Heritage Foundation, 2023). 2023 yılında yayımlanan raporda 83,9 puan ile Singapur 1. sırada yer alırken en düşük puanı 2.9 ile Kuzey Kore almıştır bunun yanı sıra Afganistan, Ukrayna, Suriye gibi 8 ülke savaş ve çatışmaların henüz son bulmamasından kaynaklı veri yetersizliğinden dolayı puanlanmamışlardır (Heritage Foundation, 2023).

2.1.5. Uluslararası Şeffaflık Örgütü: Yolsuzluk Algılama Endeksi

Transparency International tarafından her yıl yayımlanan yolsuzluk algılama endeksi ülkelerin kamu kurumlarının yolsuzlukla mücadeledeki başarılarının derecesini ölçmeyi amaçlamaktadır. Kurumların yolsuzlukla mücadelede zaafplarının neler olduğunu (ya da olabileceğini) tespit ederek yolsuzluğun önlenmesi için kaynak olmayı hedefleyen endeks, her ne kadar halkın ve uzmanların görüşlerine başvursa da yolsuzluk algısını ölçtüğünden yolsuzluğun kontrolü ile ilgili net bilgiler vermemektedir.

Bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları ve iş dünyasından uzmanların yolsuzluk algısı üzerine yapılan anketleri kaynak olarak kullandığından ülkedeki yolsuzluk algısı üzerine geniş bir örneklemin sonucunu vermektedir. Yolsuzluğun toplum üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekerek yolsuzluğun azaltılması için teşvik oluşturmayı amaçlamaktadır.

88 ülkeyi inceleyen ve 0 ile 100 arasında puanlayan (0 puan yolsuzluk algısının en yüksek olduğu, 100 ise yolsuzluk algısının en düşük olduğu değerdir) Yolsuzluk Algılama Endeksi, rapor için kullandığı verilerini dünya çapında gerçekleştirilen anketler vasıtası ile elde edilen veriler, uluslararası kuruluşların raporları, medya araştırmaları ve ülkelerin yolsuzluk için ön gördüğü yaptırımlar, denetimlerin sıklığı gibi yasal enstrümanlar aracılığı ile elde eder (Transparency International, 2023).

2.1.6. Ekonomist Dergisi: Demokrasi Endeksi

The Economist dergisinin de yayıncısı olan The Economist Group'un alt şirketlerinden biri olan Economist Intelligence Unit tarafından yıllık olarak hazırlanan Demokrasi Endeksi iki bölge ve 165 ülkenin demokrasi performansını ölçmektedir. Ülkeler "Seçim Süreci ve Çoğulculuk, Hükümetin İşlevi, Siyasi Katılım, Politik Kültür ve Sivil Özgürlükler" olmak üzere 5 başlıkta değerlendirilirler. Her ülke her başlık için 0 ile 10 arasında reel sayılar ile puanlanır ve puanlarına göre "tam demokrasi, dalgalı demokrasi, hibrit rejim ve otoriter rejim" olmak üzere sınıflarının belirlendiği bir ülke puanı ile sıralamaya dahil olurlar. Her başlık nihai skoru eşit oranda etkilemez, örneğin seçim süreci demokrasi için kritik bir turnusol olduğundan seçim sürecinin nihai skoru etkileme derecesi nispeten daha fazladır. EIU Demokrasi Endeksi'ni hazırlarken Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi küresel uluslararası örgütlerden Freedom

House gibi sivil toplum kuruluşlarına kadar birçok kurum ve kuruluştan veri toplamaktadır (The Economist Intelligence Unit, 2021).

Demokrasi Endeksi hazırlanırken kullanılan başlıkların içerikleri şöyledir (The Economist Intelligence Unit, 2023):

1. Seçim Süreci ve Çoğulculuk başlığı; seçim süreci ve partilerin yarışma özgürlüğü, seçmenlerin oy kullanma özgürlüğü, siyasi partilerin işlevselliği ve katılımcılık olmak üzere üç alt başlıkla değerlendirilir ve seçimlerin adil ve serbest bir şekilde yapılmasını, aday çeşitliliği ile fikir çeşitliliğini, seçmenlerin etkili ve güvenilir bir şekilde oy kullanabilmesini ve neticenin gerçekten halkın iradesini yansıtıp yansıtmadığını incelemektedir.
2. Hükümetin İşlevi bileşeni; hükümetin hesap verebilirliği, hükümetin etik standartları, yolsuzluk ve şeffaflık, hukukun üstünlüğü, ordunun ve kolluk kuvvetlerinin siyasi etkisizliği olmak üzere beş alt başlığı içermektedir ve yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki denge ve iş birliği, yolsuzlukla mücadele ve hükümetin temel kamu hizmetlerini sağlaması üzerine değerlendirme yapmaktadır.
3. Siyasi Katılım göstergesi; vatandaşların siyasi katılımı (oy kullanma aracılığı ile), siyasi karar alma süreçlerine katılım, sivil toplum kuruluşlarının katılımı olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirmektedir ve sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve işlevselliği, geniş tabanlı siyasi partilerin ve çeşitli politik fikirlerin varlığı, vatandaşların siyasi sürece katılma fırsatları üzerine değerlendirme yapmaktadır.
4. Politik Kültür bileşeni; siyasi kültürün genel atmosferi, siyasi ve sosyal hoşgörü, politik tutumlar olmak üzere üç alt başlıkta değerlendirmektedir ve siyasal katılım ve süreçlerin meşruiyeti, politik tartışmaların hoşgörü ortamında yürütülmesi, toplumsal gerilim ve çatışmaların müzakere yoluyla barışçıl çözümü gibi değerlerin ne derece var olduğunu araştırmaktadır.
5. Sivil Özgürlükler göstergesi ise ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, basın özgürlüğü, eğitim özgürlüğü, teşkilatlanma özgürlüğü ve aşamalı olmak üzere herkesin eşit yasal haklara sahip olması olmak üzere altı alt başlıkta değerlendirmektedir ve bu alt başlıklarda ayrı ayrı incelenen hakların varlığı ve işlevliliği üzerinden değerlendirme yapmaktadır.

2.1.7. Dünya Bankası & IFC: İş Yapma Kolaylığı Endeksi

Her yıl Dünya Bankası tarafından yayımlanan ve 190 ülkeyi kapsayarak ülkelerin iş yapmak, yatırım yapmak, işletme açmak için şart koştuğu düzenlemeleri inceleyen İş Yapma Kolaylığı Endeksi dünya genelinde ülkelerin iş ortamlarını değerlendirir. İş Yapma Kolaylığı Endeksi hazırlanırken her ülke on ana başlıkta değerlendirilir. Bunlar şu şekildedir (The World Bank, 2020; The World Bank, 2023):

1. İş Kurma: Bir işletmenin kuruluşu aşamasında karşılaşılabilecek bürokratik süreçleri ve bu süreçler için gereken süreyi değerlendirir. Alt göstergeler arasında işletme kurma süresi, kayıt ücretleri, yasal gereksinimler ve işletme kayıt süreçleri yer alır. Girişimciliği desteklemek isteyen ülkeler için önemli bir göstergedir.
2. İmar İzni: Mevcut yapıların ıslahı, genişletilmesi ile yeni yapıların inşası için gereken yasal prosedürleri ve gerekli süreyi değerlendirmektedir. İmar izni işlem süresi, işlem maliyeti, muhatap kurumlar arasındaki koordinasyon, mevzuat alt göstergelerinden oluşmaktadır.
3. Elektrik Erişim: Elektrik bağlantısı için gerekli yasal süreç ve süreç uzunluğunu ve maliyetini değerlendirir. Endeks, şebeke elektriği kullanımının yanı sıra güneş, rüzgâr veya hidroelektrik gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını da ölçmektedir. Yüksek voltajlı elektrik hatları, enerji depolama tesisleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar ülkelerin puanları için belirleyici diğer parametrelerdir.
4. Tapuya Erişim: Mülk kaydı için gereken prosedürlerin süre ve maliyetlerini değerlendirmektedir. Mülkiyet kaydı yapma süresi, mülkiyet kaydı yapma maliyeti ve mülkiyet kaydı yapma kolaylığı alt göstergelerinden oluşmaktadır.
5. Kredi Alma: Kredi başvurusu için gerekli belgelerin sayısı, kredi başvurusunun işleme alınması için gerekli gün sayısı, krediye erişimdeki engeller, kredi için teminat şartları, kredi için uygulanan faiz oranları ve kredi geri ödeme süresi gibi konular değerlendirilmektedir. Kredi bilgisi, kredi başvurusu, kredi değerlendirme, kredi miktarı, kredi maliyeti alt göstergelerinden oluşmaktadır.

6. Küçük Yatırımcıların Korunması: Azınlık hissedarının hakları, azınlık hissedarının davaları ve azınlık hissedarının korunması düzenlemeleri olmak üzere üç alt göstergeden oluşmaktadır. Azınlık hissedarının şirket yönetimine katılımı, bilgi edinebilme kolaylığı, ayrımcı uygulamaların önlenmesi gibi yasal düzenlemelerin; azınlık hissedarın yönetim kararlarını etkileyebilme hakkının korunması, hissedarlar arası anlaşmazlıkların çözümünde azınlık hissedarın mahkeme nezdinde etkinliği ve davanın işlerliğinin; azınlık hissedarın haklarının korunabilmesi için yasal düzenlemelerin varlığını ve işlerliğini ölçen göstergedir.
7. Vergi Ödeme: Vergi yükümlülüklerinin kolaylığı, vergi oranları, vergiyi zamanında ödeme, vergi teşvikleri olmak üzere 4 alt gösterge ile değerlendirilmektedir. Vergi kalemlerinde fazlalık, vergi oranlarının yüksekliği ya da vergi ödemelerinin zamansızlığı işletmelerin iş yapmalarını zorlaştıran ya da kâr marjlarını düşüren uygulamalar olacağından yatırımcı tercihlerini negatif yönde etkileyebilirler. Tam aksi düşük vergilendirme, vergi ödemelerinin kolaylığı ya da vergi teşvikleri iş yapma kolaylığı ve nispeten daha yüksek kâr sağlayacağından yatırımcılar için pozitif etki doğurabilmektedir.
8. Dış Ticaret: Ticaret anlaşmaları, gümrük prosedürleri, belgeleme gereksinimleri, liman prosedürleri ve sınır geçişleri olmak üzere beş alt göstergeden oluşmaktadır. Mal ve hizmet ithalatının yapılabilmesi için gereken prosedürlerin incelendiği bu gösterge özellikle küreselleşme bağlamında düşünüldüğünde oldukça önemli bir parametredir. Hemen hemen hiçbir mamul malın tek bir ülke sınırında üretilmediği günümüz dünyasında ara mal ya da hammadde ihtiyacının karşılanabilmesi için dış ticaret şarttır. Şartlar böyle olduğunda dış ticaret prosedürlerinin zor ve zahmetli olduğu bir ülke için gösterge negatif görünüme sahip olmaktadır.
9. Sözleşmelerin Uygulanması: Sözleşme uyuşmazlıklarının çözüm süresi, sözleşme uyuşmazlıklarının maliyeti, yargı sisteminin etkililiği alt göstergelerinden müteşekkildir. Sözleşme ihlallerinden doğacak hukuki sürecin alacağı zaman, dava maliyeti, bağımsız yargı ve adil yargılama süreçlerini dikkate alarak değerlendirilen göstergedir.

10. İflasın Çözümü: Bu göstergede ise bir firmanın iflası neticesinde alacak ve ödeneceklerin nasıl pay edileceği, iflas davalarının hukuki sürecinin ne kadar süreceği, borçlu ya da alacaklının işlemleri ne kadar etkin ve sağlıklı takip edebildiğine göre belirlenen göstergedir. Özellikle risk tahammülü düşük firmalar için önem arz eden bu göstergenin önemli bir diğer boyutu iflas durumundaki işletmelerin yeniden yapılandırılması için ne gibi şartlar ön görüldüğüdür. İflas halindeki bir firmanın uygun koşullar sağlanarak tekrar tasarlanıp büyümesine sağlayabilecek destek ve sübvansiyonların varlığı yatırımcı tercihleri için önemli bir parametre olacaktır.

2.1.8. Bertelsmann Stiftung: Dönüşüm Endeksi

Dünya genelinde 137 ülkenin demokrasiye ve piyasa ekonomisine yönelik dönüşüm süreçlerini analiz etmek ve barışçıl değişim stratejileri üretmek amacıyla Bertelsmann Stiftung vakfı tarafından iki yılda bir rapor halinde yayımlanmaktadır. Batı Amerika ve Karayipler, Batı ve Orta Afrika, Güney ve Doğu Afrika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika; Doğu, Orta ve Güney Doğu Avrupa, Sovyet Sonrası Avrasya; Asya ve Okyanusya olmak üzere kendi belirlediği ve tanımladığı yedi bölgeyi incelemektedir.

BTI, ülkelerin yönetim sürdürülebilirliği konusundaki ilerlemelerini veya gerilemelerini göstermekte ve sivil toplum, medya, politikacılar ve akademisyenler gibi çeşitli grupların çalışmalarına rehberlik etmektedir. Endeks, raporunu derlerken “yönetişim” başlığında beş kriter ve bu kriterler için toplam yirmi gösterge kullanmaktadır. Aşağıda kriterlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir (Bertelsmann Stiftung, 2024):

1. Zorluk Düzeyi: İlk kriter olan zorluk düzeyi kriteri siyasi liderliğin yönetim kapasitesini, sorun çözme kabiliyetini, toplumsal çatışmaları ve ekonomik faktörlerin hukukiliğini ölçmektedir.
2. Yönetim Yeteneği: İkinci kriter olan yönetim yeteneği kriteri hükümetin stratejik önceliklerini ne şekilde belirlediğini, reformları nasıl yönettiğini ve politikalarının ne kadar etkili olduğunu ölçmektedir.
3. Kaynak Verimliliği: Üçüncü kriter olan kaynak verimliliği kriteri hükümetin mevcut finansal ve organizasyonel kaynakları ile insan

kaynaklarını ne kadar verimli bir şekilde kullandığını, politikaları nasıl koordine ettiğini ve yolsuzluğu ne kadar başarılı bir şekilde önleyebildiğini ölçmektedir.

4. Uzlaşma İnşa Etme: Dördüncü kriter olan uzlaşma inşa etme kriteri siyasi liderliğin katılımcılığı ne ölçüde sağlayabildiği, taraflar arası uzlaşmayı ne derecede temin edebildiği, bölünmeye dayalı çatışmanın ne ölçüde kontrol altına alınabildiği ve uzun vadeli demokratik hedeflerinin neler olduğu ve ne ölçüde gerçekleştirilebilir olduğunu değerlendirmektedir.
5. Uluslararası İş Birliği: Beşinci ve son kriter olan uluslararası işbirliği kriteri ise uzun vadeli bir stratejik kalkınma için uluslararası işbirliğin siyasi otorite tarafından ne derece kullanıldığı, hükümetin uluslararası arenada ne derece güvenilir olduğu ve siyasi liderliğin bölge ülkeleri ile işbirliğinde ne derece hevesli olduğunu değerlendirmektedir.

2.1.9. Mülkiyet Hakları Ajansı: Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi

Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi üç ayrı bileşen üzerinden en yüksek 10, en düşük 0 puan vererek ülkeleri üç başlıkta kendi alt bileşenlerine bakarak incelemektedir.

1. Siyasal ve Yasal Alan: Kurumların gücü ve vatandaşların kurallara riayetini değerlendirir. Yargının Bağımsızlığı, Hukukun Üstünlüğü, Siyasi İstikrar ve Yozlaşmanın Kontrolü bileşenlerini kapsamaktadır.
2. Fiziksel Mülkiyet Hakları: Büyük işletmelerden menkul mallara kadar her türlü fiziki mülkiyet haklarının korunması için yasal zeminin hazırlanıp hazırlanmadığı, yasaların etkin ve caydırıcı olup olmadığını değerlendirmektedir.
3. Fikri Mülkiyet Hakları: Fiziksel mülkiyet haklarına benzer şekilde kıymete değer fikirlerin, hak sahibinin inisiyatifine bırakılabilmesi adına gerekli yasal zeminin temini ve hukukun bu yasal zemine dayanarak ne derece etkin kullanılabildiğini değerlendirmektedir.

2020 yılındaki rapor değerlendirildiğinde dünya nüfusunun %93'ten fazlasının, dünya gayrisafi yurtiçi hasılasının da %97'den fazlasının kapsamına alınmasından

dolayı kabul görür ve kapsamlı bir rapor olarak değerlendirilmektedir (International Property Right Index, 2020).

2.2. Yönetişim – Kalkınma İlişkisi Literatürü

Yönetişim ve kalkınma arasındaki ilişki kurumların performansı üzerinden değerlendirilmektedir. Kurumlar kültür, inanç, hukuk sistemi gibi günlük yaşamın akışına müdahil olan soyut olgular tarafından zaman içinde dizayn edilen yapılardır. Öyle ki toplulukların algılama biçimleri toplumdan topluma değişeceğinden bir kurumsal yapı başka bir toplumda tamamen farklı bir işleve sahip olabilecektir. Çalışmanın bu bölümünde yönetim – kalkınma ilişkisi önce teorik olarak incelenecek, akabinde yönetim ve kalkınma arasındaki ilişki üzerine yapılan ampirik çalışmalar değerlendirilecektir.

2.2.1. Kalkınmanın Bileşenleri

Kalkınmanın bileşenleri için literatürde kesin bir görüş birliği yoktur fakat genel itibarda hemen her görüş şu üst başlıkların varyasyonları üzerinden tanımlamalarını yapmaktadırlar; ekonomik faktörler, sosyal faktörler, çevresel faktörler ve kurumsal faktörler. Tarım, insan gücü, teknolojik gelişme ve kurumsal çerçeve bu üst başlıkların odaklandığı konulardır.

Kalkınma İktisadı (2007) isimli eserinde Kaynak, tarımın rolünü yerli ve yabancı piyasalara yiyecek malı arz edebilmesi, sanayi malları için talep yaratabilmesi yönünden değerlendirmiştir. Tarımsal üretimin kalkınmaya dâhil olabilmesi için artık üretim koşulu bulunmaktadır (Kaynak, 2007: 219-220). Bunun yanı sıra tarım, sanayileşme için gerekli kaynak üretimi ve hammadde sağlama rolleri üstlenmektedir. Özellikle tekstil, gıda ve kimya endüstrisi için hammadde sağlamakla birlikte üretimde verimin ve üretim miktarının artırılması için tarımsal makineler, zirai ilaçlar gibi sanayi ürünleri konusunda talep oluşturarak sanayileşmeyi teşvik etmektedir (Özertan, vd. 2014: 210-212).

Teknoloji ya da daha popüler ismiyle inovasyon ise kalkınma konusu içinde daha müstesna bir konuma sahiptir. Evrimci İktisat literatüründe belirgin bir yere sahip olan inovasyon bileşeni, durgun durum için bir ilaç olarak kabul edilmektedir. Sürdürülebilir büyümenin ana kaynağı olarak görülen inovasyonun sermaye stoku üzerindeki azalan getirileri dengelediği düşünülmektedir. Sermaye stoku arttığı sürece

fayda/kazanç oranı azalacaktır ancak teknolojik ilerleme stok statüsünü değiştirdiğinden azalan getirileri dengelemektedir. Azalan getiriler dengelendiği sürece ekonomik büyüme hızı teknolojinin gelişme hızıyla paralellik gösterecektir (Akçomak, vd. 2014: 475-480).

Kalkınma olgusu için en önemli bileşenlerden biri kurumsal kalitedir. Kurumsal kalite ekonomik eşitsizlik yaratma potansiyeli en yüksek bileşen olduğundan kurgulanma biçimi ekonomik performans üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilere sahip olabilmektedir. North'a göre kurumlar ekonominin uzun dönemdeki performansının altında yatan belirleyici unsurlardır. Kurumlar yapılan ve yapılacak olan işlerin sınırlarını belirlemesi, hukukun işlerliğinin temini ve enformasyon açısından oyunun kuralları anlamına gelmektedir. Kurumlar sayesinde belirsizlikler ortadan kalkar ve araba kullanmak, portakal satın almak ya da bir iş kurmak konularında gerekli işlemlerin neler olduğunu bilir ya da bu konularda kolayca bilgi sahibi olabiliriz. Kurumların oynadığı en büyük rol insanlar arasındaki etkileşimde istikrarlı bir yapı kurarak belirsizliği artırmaktır. Kurumların kurgulanma biçimi ekonomik faaliyete dahil olan herkes için bağlayıcıdır (North, 2002: 10; 139-146). Kurumlar yalnızca ekonomik performansı etkilemekle kalmaz aynı zamanda kurumsal değişim ilgili toplumun zaman içinde nasıl evirildiğini de gösterir bir parametredir (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 67-72). Kurumların rolü hukuk düzenini ve hukuk kurallarını barındırması hasebiyle etkisi en geniş bileşendir dense hata yapılmış olmayacaktır.

Doğduğumuzda sahip olduğumuz haklardan tutun da öldüğümüzde bedenimizle ne yapılacağına kadar, hayatımızın her alanıyla ilgili muhakkak bir düzenlemenin bulunduğu hukuk sisteminin kurgusu ülkelerin ekonomik performansını belirlemede kilit bir role sahiptir. Örneğin Timur Kuran'ın tespitine göre miras hukuku, İslam dininin yaygın kabul gördüğü ülkelerde ve bu ülkelerin seleflerinin ekonomik geri kalmışlıkları üzerinde önemli bir belirleyici etken olmuştur. İslam miras hukukunda miras malın Hristiyanlıktaki gibi en büyük kardeşin ya da bir mirasçının kontrolüne verilmesi ve diğer paydaşların bu bütünlükten gelir ortağı olmasının yerine tüm paydaşlar arasında belli oranlarla paylaşılmasının büyüme engellediği, ortaklık kurmak ile ilgili hükümlerin ise ortaklığı sürdürüp genişletmek yerine sonlandırmayı teşvik etmesinin doğu ve batının ekonomik olarak ayrışmasında,

İslam hukukunun yani İslam ahkamlarının düzenlediği kurumların önemli bir yeri olduğu iddia edilmektedir (Kuran, 2011: 88-110).

Kalkınmayı belirleyen bir diğer bileşen ise nüfustur. Nüfus ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki tüketim ve üretim üzerinden ele alınabilir. Nüfus üretim ve tüketimin büyük çoğunluğu olduğu için pazar genişliği üzerinde doğrudan belirleyicidir. Sadece nicel olarak nüfusun sayısı değil aynı zamanda nüfusun niteliği de nüfusun kalkınma konusundaki rolünü belirler. Kalkınmanın tek boyutu ekonomik kalkınma olmadığından nüfusun niteliği hem kalkınmanın itici gücü hem de kalkınmanın temel amaçlarından biridir (Han ve Kaya, 2013: 95-112).

Kalkınmanın nüfus ile ilişkisindeki bir diğer boyut ise işgücüne katılımıdır. Nüfusun işgücüne katılım oranı ne kadar yüksekse toplumdaki nitelikli kişi sayısı o kadar yüksek olacaktır. Kalkınma yalnızca toplumun milli geliri değil fakat toplum içindeki bireylerin sosyo-kültürel durumları ile de ilgilidir. Toplum içerisinde işgücüne katılımın yüksek olması bireyler arası etkileşimi artıracak, işgücüne katılan kimselerin yeteneklerini korumalarına ve geliştirmelerine, yeni yetenekler kazanmalarına ve iş bölümü neticesinde uzmanlaşmalarına yarayacaktır. Beşerî sermayenin yani nüfusun kullanılmaması o ülke sathında bilgi üretiminin kısıtlı olduğu, kullanılmadığı ya da ekonomik faaliyete dâhil edilemediği anlamına gelmektedir (Küçükkoğlu ve Taş, 2019: 241-242).

2.2.2. Yönetişim – Kalkınma İlişkisine Dair Teorik Literatür

Her ne kadar insanlık tarihi boyunca bütün büyük hadiselerin temelini teşkil eden husus refah olsa da iktisadi kalkınma konusuna verilen önem II. Dünya Savaşı sonrasında artışa geçmiştir. Yönetişim ve kalkınma arasındaki ilişki çok yönlü bir ilişki olduğundan basit bir düzlemde konuyu izah etmek mümkün değildir. Sorunsalın daha net anlaşılabilmesi adına önce kalkınmanın tanımlamasını yapmakta fayda vardır. Geniş olmayan tanımıyla kalkınma, insanoğlunun ekonomik ve sosyal koşullarının belli bir zaman dilimindeki pozitif değişimidir (Gönel, 2013: 5). Kalkınma yalnızca iktisadi büyümeyi değil aynı zamanda sosyo- kültürel gelişmeyi de kapsamaktadır. Yalnızca kişi başına düşen gelirin artması değil aynı zamanda üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişimini, sanayinin milli gelir ve ihracat içindeki

payının artması gibi yapısal değişiklikler de kalkınmanın temel unsurları arasındadır (Han ve Kaya, 2013: 2).

Yönetişimi kurumlar olarak düşündüğümüzde yönetim ve kalkınma arasında oldukça güçlü bir ilişki vardır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkları açıklamaya çalıştığımızda doğal zenginlikler, coğrafi konum, iklim gibi doğal parametreler aradaki farkı izah etmekte yetersiz kalmaktadır. Zira İngiltere gibi doğal kaynak yönünden Afrika ülkelerinden çok daha geride olan bir ülkenin, aradaki uçurum fark ile ekonomik olarak çok önde olması doğal kaynakların asıl belirleyici etken olması savını çürütecektir. Yahut Türkiye'nin jeopolitik olarak Almanya'dan çok daha önemli bir konumda yer almasına karşın ekonomik olarak ciddi bir uçurum ile geride olması gelişmişlik farklarının coğrafi konum ile açıklanmasını namümkün kılmaktadır. Öyleyse gelişmişlik farklarının açıklanabilmesi için bir başka parametrenin değerlendirilmesinde fayda vardır. Yönetişim ya da bir diğer anlamıyla kurumlar ülke sathındaki hemen her kuralın belirleyicisi olduğundan iyi yönetim yapılarının mevcudiyeti pozitif her faktörü işler kılarken, negatif her faktörü de bertaraf edebilme potansiyeline sahiptir.

Douglass C. North kurumları izah ederken spor müsabakası benzetmesi kullanır. Buna göre kurumlar örneğin bir futbol müsabakasının kural ve teamüllerine benzer. Futbol maçı esnasında kaleci haricindeki oyuncuların futbol topuna el ile müdahalede bulunmamaları zorunluluğu formel kuralları temsil ederken karşı takımın yıldız oyuncusunu kasten sakatlamamak ise enformel kuralları temsil etmektedir. Oyunun kurallarının ve kural ihlalleri neticesinde verilecek cezaların önceden bilinmesi oyun performansını artıracaktır. Özetle kurumlar dediğimizde kabaca formel ve enformel kurallar ile ihlallerden doğan cezalar düşünülebilir (North, 2002: 10-11).

Saydamlık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, kamu kaynaklarının etkin kullanımı, katılım gibi unsurlar barındıran iyi yönetim piyasa mekanizmasının nasıl işleyeceğini belirlemektedir. Şeffaflık ve hesap verebilirliğin etkin olmadığı yerlerde kaynakların israfının hatta yolsuzluğun önüne geçmek mümkün olmamaktadır. Yönetişimin ana unsurlarından olan bu olgular yalnızca yolsuzluğu önlemekle kalmayıp, ayrıca kamu kaynaklarının verimli kullanılmasını da amaçlaması sebebiyle liyakat esaslı istihdamı ve uzmanlaşmayı da teşvik etmektedir (Saygılıoğlu ve Arı, 2002: 130).

Kurumlar uzun dönem ekonomik performansın altında yatan belirleyici unsurlardır. Sağlıklı ve etkin rekabeti teşvik eden kurumlar, piyasa işlerliğini ve ekonominin dinamizmini artırabilir ve tüketicilere daha düşük fiyatlarla kaliteli mal ve hizmetler sunabilir. Ekonominin dinamizminin artması istihdam üzerinde olumlu bir etki yaratabilir ve bu sayede tam istihdam piyasasına yakın bir piyasanın oluşması ile nüfusun etkinliği artabilir (North, 2002: 139-147).

Kurumsal kalitenin ekonomi üzerindeki etkileri incelenirken karşılaştığımız en somut örnek soracağımız şu sorunun cevabında gizlidir, neden Anadolu'da başarısız bir iktisadi hayatı olan kimse Almanya'da başarılı bir iktisadi perspektif çizebilmektedir? Ya da Meksika sınırını geçtiğimiz anda karşılaştığımız bu muhteşem değişimin sebebi nedir? Sorunun cevabı kurumsal kalite olmalıdır. İktisadi kaynakların etkin kullanımı, yetenekli bir tüccarın ticaretini gerçekleştirebilmesi, kamu kurumlarının kamu kaynaklarını kullanım biçimi, tüm bunlar kurumsal kalite ile ilgilidir. Bazı toplumlar yarattıkları kurumlar ile yeteneği kamçılarken diğerleri ise yeteneği ve harcanan çabayı boşa çıkartıcı kurumlar üretmişlerdir. Kasper'in benzetmesine göre kurumların tasarımı bilgisayar yazılımlarına benzemektedir. İyi kurumlar altyapı, doğal kaynaklar, nüfus, sermaye gibi donanım elemanlarının üretken olmasını sağlayacak yazılımlardır (Kasper, 2007: 11-15). Kurumlar yalnızca ekonomik faaliyetlerin iyileştirilmesini değil aynı zamanda toplumsal faaliyetlerin (bireyler arası sosyal etkileşimler) de belirleyicisidir. Kurumların yaratacağı sosyal ortam bireyler arası etkileşimleri iyileştirebilir ve toplumsal teamülleri erdemli kılabilir (Kasper, 2007: 18).

Velijanovski, Hukuk ve Ekonomi isimli kitabında (2016) hukukun ekonomi üzerindeki etkisini değerlendirirken bir trafik kazası örneği kullanmaktadır. Buna göre kırmızı ışıkta geçerek kazaya sebep olan bir sürücüyü ele alır ve kazanın neticesinde doğan zararın ortadan kaldırılamayacağını yalnızca yargıç tarafından zararın yer değiştirilebileceğini; dolayısıyla bir hukuk normunun bundan sonraki potansiyel kazaların durumunu değiştireceğini, yani kırmızı ışıkta geçme niyetinde olan kimselerin davranışları üzerinde bu hukuk normunun etkili olacağını savunur (Velijanovski, 2016: 33). Bu örnekten yola çıkarak bir sermayedarın davranışını ele alalım. Yatırım yapmak üzere ayrılmış yüksek miktarda parası bulunan sermayedar girişeceği yeni işinde kâr elde etmeyi amaçlayacağından ve bu amacına ulaşması için

bir garantisi olmayacağından yapacağı girişimin belli bir risk oranı olduğu aşıkardır. Kaybedebileceği sermaye, elde edeceği getiri ve risk oranına göre yatırımını gerçekleştirecek olan sermayedar için yatırım yapmayı düşündüğü ülkenin vergi sistemi, mülkiyet hakkı ile ilgili hukuki düzenlemeleri, yargının şeffaflığı, yolsuzluğun kontrolü, adaletin tecelli süresi gibi yönetişimin unsurları yatırımcının risk oranını ve yatırımdan elde edeceği potansiyel kârının doğrudan belirleyicisidir. Kalkınma ile ilgili diğer bileşenleri denkleme hiç almasak dahi yalnızca yerli ve yabancı sermaye yatırımları bile yönetim ve kalkınma üzerinde sıkı sıkıya birbirine bağlıdır.

Yönetişim ve kalkınma arasındaki ilişkinin bir diğer önemli boyutu ise mülkiyet hakkı konusudur. Mülkiyet hakkı kısaca bireylerin sahip oldukları varlıkları üzerindeki, kullanımı yasalar aracılığı ile belirlenebilen her türlü tasarruf haklarıdır. Mülkiyet hakları servet ve ticaret konularının doğrudan belirleyicisidir. Mülkiyet hakkının olmadığı durumlarda mübadele olamayacağından ticaret mümkün değildir zira ticaret ekonomik değere sahip malların mübadelesidir (Oğuz, 2003: 22). Mülkiyet hakları yalnızca mübadeleyi mümkün kılmaz aynı zamanda kayıt dışı ekonominin önüne geçmek için de kullanılabilir. Mülkiyet haklarıyla birlikte sorumluluk da devreye girmektedir. Mülkiyet haklarının net ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde düzenlenmesi bir güven ortamı yaratacağından kayıt dışı ekonominin yaratacağı risk, getireceği faydaya çok daha yakın hale gelebilecektir (Oğuz, 2003: 24). Endeksler bize göstermektedir ki mülkiyet hakkı ve iktisadi gelişme arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Gwartney ve Lawson, 2002: 10- 20).

Hukukun üstünlüğü ve kalkınma arasındaki ilişki oldukça kapsayıcıdır. Yalnızca kurumların işlerliğini artırmak, vergi sistemini iktisadi büyümeyi teşvik edecek biçimde tasarlamak, mülkiyet haklarını garanti altına almak tek başına yeterli değildir. Zira tüm bunların teminatı için yasanın üzerinde hiçbir kişi ya da kurumun tanınmaması gerekmektedir. Hukukun üstünlüğü yalnızca sözleşmeleri değil aynı zamanda bireylerin hak ve özgürlüklerini de teminat altına alarak yaşanılan ülkeyi daha yaşanılabilir, cazip bir ülke kılmaktadır. Ülkelerin ekonomik ve sosyo-kültürel geri kalmışlıklarının açıklanmasında kabul gören genel kanı kapsayıcı kurumlar yerine sömürücü kurumların varlığıdır. Yozlaşmanın, bir başına bırakılan insan için kaçınılmaz olduğunu düşünürsek yozlaşmayı önleyecek en önemli kurum, yasalar ve denetim olacaktır. Hukukun üstünlüğü kaidesine gerekli önem verilmediği takdirde

yozaşma kaçınılmaz olacak ve kapsayıcı kurumlar sömürücü kurumlara evirilecektir (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 353-370).

Kalkınmanın ölçülmesi tek başına münferit bir problemdir öyle ki kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan parametreler yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplam üretim ve gelirin hesaplanması, refahın ölçülmesi ve refahın ölçülmesinde kullanılan kriterler konularında, sonucu gerçeklikten uzaklaştıracak eksiklikler bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi (kara para), geçimlik üretilen mal ve hizmetler, ev hanımlarının bakım işini üstlenmesi gibi ölçümlere dahil edil(e)meyen kalemler bunlara örnek olarak verilebilir (Gönel, 2013: 20).

North'a göre yönetim (yani kurumlar) oyunun kurallarıdır. North'a göre kurallar öyle düzenlenmelidir ki kuralların yönettiği piyasa mümkün olan en iyi şekilde işlerliğini sürdürsün ve nihayetinde halkın refah düzeyi yükselebilir (North, 2002:10). Benzer biçimde Acemoğlu ve Robinson Ulusların Düşüşü (2013) isimindeki eserlerinde niteliklerine göre iki tip kurumdan söz etmektedirler. İlki refah düzeyine pozitif etkisi olan kapsayıcı kurumlardır. Adil rekabet, mülkiyet hakkı, sözleşmelerin teminatı, hukukun üstünlüğü gibi iyi yönetim unsurlarının tesisini sağlamaktadır. İkincisi ise dışlayıcı kurumlar olarak adlandırılırlar. Dışlayıcı kurumlar mülkiyet hakkını garanti altına almazlar, yatırımları ve inovasyonları teşvik etmezler ve rekabet piyasasının oluşmasını engellerler. Ayrıca kapsayıcı kurumlar toplumun geniş bir kesiminin, yani toplam faydanın lehine gücü yeniden dağıtıcı ve düzenleyici, dolayısıyla fırsat eşitliğini yaratabilecek bir zemin hazırlama işlevine de sahiptirler (Acemoğlu ve Robinson, 2013: 74-77).

2.2.3. Yönetişim – Kalkınma İlişisine Dair Ampirik Çalışmalar

Dünya Bankası'na göre altı unsurdan oluşan yönetim, her biri kendi içinde belirli ilkelere bağlı olduğundan ölçülebilir niteliktedirler. Örneğin X ülkesinde yolsuzluğu engellemek üzere gerekli düzenlemelerin mevcut olmaması ya da mevcut düzenlemelerin caydırıcı olmaması yahut caydırıcıysa bile uygulamada kendine yer bulamaması, X ülkesinin yönetişimin bir unsuru olan “yolsuzluğun kontrolü” skorunun kötü bir derecelendirme almasıyla sonuçlanacaktır. Benzer şekilde tüm unsurlar için formel ve enformel açıdan değerlendirme yapılabilmektedir. Çalışmanın

bu bölümünde yönetim skorları ve ekonomik performansın birlikte değerlendirildiği ampirik çalışmaların bulguları incelenecektir.

2.2.3.1. Temel Haklar – Kalkınma İlişkisi

Roy (2005) tarafından yürütülen ve Bangladeş'in 1996 – 2004 dönem verileri ile gerçekleştirilen çalışmada yönetim ve ekonomik performans arasındaki korelasyon yönetimin boyutları özelinde incelenmiştir. Panel veri analizi yöntemi ile gerçekleştirilen araştırmada mülkiyet hakları ve özellikle yargı bağımsızlığı göstergelerinin ekonomik performans üzerinde önemli bir etki doğurduğu gözlenmiştir. Mülkiyet hakları, bilgi edinme hakkı gibi temel hakların ve yargının etkinliğinin incelenen dönem içerisindeki dalgalanmasının ekonomik performans dalgalanması ile tutarlı olduğu gözlenmiştir.

Noha ve I-Ming (2016) tarafından 21 MENA ülkesi üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, yönetim göstergelerinin dünya ortalamasının çok altında kalmasının bir neticesi olarak küresel ve bölgesel olumsuzluklardan süratli bir biçimde etkilendiği görülmüştür. Aynı çalışmada yapılan değerlendirme incelendiğinde özellikle yolsuzluk ve temel haklar konularında negatif göstergelere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Nedensellik analizi ve regresyon analizi yöntemi ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Abdülkarim ve Ata (2021), yönetim unsurları (özellikle politik haklar) ile kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmeye değer olduğu, kalkınma ve haklar arasındaki nedensellik bağının bulunduğu, regresyon analizinin sonucunun ise bu bağı desteklediği sonucuna ulaşmışlardır.

Beschel Jr. vd. (2023) tarafından WGI'nin 2000 – 2020 arası verileri ve Dünya Bankası'ndan elde edilen ekonomik trendler ile P Değeri kolerasyonu oluşturulan çalışmada, yönetim unsurları ile ekonomik performans arasındaki ilişki incelenmiştir. MENA bölgesi özelinde yürütülen çalışmada yönetim göstergeleri ile ekonomik performans arasında kuvvetli bir ilişki gözlenmiştir. İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve bilgi edinme hakkı gibi temel haklara erişimin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında Chen (2005), dünyanın çeşitli bölgelerinden 82 ülkenin yatay kesit çıktısını değerlendirmiştir. Çalışma özellikle neden bazı ülkelerin hizmet sektöründe (özellikle finansal hizmetler) çok daha iyi

performans gösterdiği sorunsalı üzerine yoğunlaşmıştır. Bilgiye erişimin sansürlendiği ya da engellendiği toplumlarda finansal piyasaların performansının potansiyelinin çok altında olduğu, bilgiye erişimin kolay olduğu ülkelerde ise finansal piyasaların potansiyellerine oldukça yakın performansa sahip olduğu gözlenmiştir.

2.2.3.2. Demokrasi – Kalkınma İlişkisi

Adelman ve Morris (1967) tarafından gerçekleştirilen istatistiksel analiz, demokrasi ve kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen en eski çalışma olarak kabul edilmektedir. 74 adet az gelişmiş ülkenin 1950-1964 dönemindeki ekonomik ve demokratik performansını inceleyen çalışmada demokrasi endeksi olarak; yazarlar tarafından oluşturulan “demokratik kurumların gücü endeksi” değişken olarak kullanılmıştır. Kişi başına düşen reel GSMH oranındaki büyüme ile demokratik kurumların gücü endeksi istatistiksel analize tâbi tutulmuş ve otoriter rejimler tarafından yönetilen az gelişmiş ülkelerin demokratik ülkelere nazaran daha hızlı geliştiği tespit edilmiştir.

Helliwell’in (1994) FH tarafından 1976 yılında oluşturulan demokrasi endeksi ve 1960 yılına ait veriler ile 1990 yılında Bollen tarafından oluşturulan demokrasi endeksi verilerine dayanarak yatay kesit yöntemi ile oluşturulan çalışması, demokrasi değişkeninin ekonomik büyüme üzerine etkisini incelediği 90 ülkeye ait verileri kapsamaktadır. Helliwell, demokratik kurumların varlığının ekonomik büyüme üzerine etkisini istatistiksel olarak anlamsız bulmuştur. Bu etkinin dolaylı olabileceği varsayımı üzerinden hareketle yazar, eğitim düzeyi ve yatırım oranını bağımlı değişken olarak aldığı modellerde, demokrasinin pozitif etkide bulunduğu sonucuna varmıştır.

Gasirowski (2000), 49 az gelişmiş ülkede ve 1968-1991 tarihleri için demokratik, yarı-demokratik ve otokratik olarak sınıflandıran idare biçiminin ekonomik performans üzerindeki etkilerini panel veri yöntemiyle incelemeyi amaçladığı çalışması sonucunda, demokratik olan ülkelerin demokratik olmayan ülkelere göre daha yavaş kalkındığını tespit etmiştir.

Rodrik ve Wacziarg (2005) tarafından 1950 – 2000 dönemi arasında 154 ülkenin verileri incelenerek gerçekleştirilen panel veri analizi ile demokratikleşmenin ekonomik performans üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu çalışmalarında yeni

demokratikleşen ülkelerin kişi başına reel GSYİH büyüme oranlarının, otoriter rejimlere nazaran daha büyük olduğu ve kendilerinden önceki çalışmaların aksine demokrasi ve ekonomik performans arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır.

Younis vd. (2008) ise demokrasinin kalitesini politik istikrar üzerinden değerlendirerek politik istikrarı bir değişken olarak değerlendirdikleri çalışmalarında demokrasi ve ekonomik kalkınma arasında bir korelasyon olup olmadığını test etmişlerdir. 10 Asya ülkesinin 1990 – 2005 dönemi verilerini panel veri yöntemiyle incelemişler, doğrudan yabancı yatırımlar, menkul kıymetler ve sermaye piyasası üzerinde dolaylı etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Moral – Benito (2012) 73 ülkenin Freedom House'un siyasi haklar ve sivil özgürlükler endeksleri ile kişi başına düşen reel GSYİH büyüme oranı 1960 – 2000 dönemi verilerine dayanarak yaptıkları panel veri analizinin neticesinde demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Oransoy ve Mike (2016) 23 OECD ülkesini ve 1990 – 2012 dönemini kapsayan çalışmalarında; doğrudan yabancı yatırımlar ile politik istikrar, idare biçimi ve pazar koşullarındaki eşitlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Panel veri analizi yöntemiyle oluşturulan çalışmada rekabet koşullarının adil olması asıl belirleyici olarak görülmüş, politik istikrar ve idare biçiminin rekabet koşullarındaki eşitlik kadar etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Üçler (2017), 1990 – 2014 dönemi verileriyle gelişmekte olan 20 ülkeye ait demokratik kurumların kalitesi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında kurumsal kalitenin parametreleri olarak hükümet istikrarı, kanun ve düzen ile demokratik hesap verebilirlik göstergeleri kullanılmıştır. Demokratik kurumların kalitesi ile temel bileşenler analizi yöntemiyle düzenlenen kurumsal kalite endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki Hata Düzeltme Modeli eşbütünleşme testi ile incelemiştir. Panel AMG yöntemi ile bulunan uzun dönem katsayıları, üzerinde çalışılan 20 gelişmekte olan ülke için demokratik kurumların varlığı ve işlerliğinin doğrudan yabancı yatırım miktarını ile pozitif bir ilişkide olduğu sonucuna varılmıştır.

2.2.3.3. Hukuk – Kalkınma İlişkisi

1996 yılında Barro (1996) tarafından yapılan ve Uluslararası Ülke Risk Rehberinden 100 ülkeye dair alınan veriler ile yapılan çalışmada yazar hukukun üstünlüğü parametresi ile kalkınma endeksini karşılaştırmıştır. Yatay kesit analizi ile gerçekleştirilen çalışmada Barro hukukun üstünlüğü ve ekonomik performans verileri arasında pozitif bir korelasyon olduğunu tespit etmiştir.

Feld ve Voigt (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak kendileri tarafından oluşturulan “yargı bağımsızlığı” değişkeni ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamıştır. Oluşturdukları yargı bağımsızlığını de facto ve de jure olmak üzere iki boyutta ele almışlardır. İlk değişken nesnel verilere dayanmakla birlikte ikinci değişken için ise elde edilen veriler sübjektif yorumlara dayanmaktadır ve anket yolu ile elde edilmişlerdir. 1980 – 1998 dönemine ait 71 ülkenin verilerinin incelendiği ve yatay kesit veri yöntemi ile analiz edilen veriler neticesinde de jure boyutunun anlamlı bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmış ancak de facto boyutu ile ekonomik veriler kıyaslandığı aradaki ilişki anlamlı bulunmuştur.

Anghel (2005) tarafından gerçekleştirilen ve 1996 – 2004 dönemine ait kesitsel veriler kullanılan çalışmada ise düzenlemelerin kalitesi ve mülkiyet hakları parametrelerinden yararlanılmıştır. Kurumsal yapıları ve hukuk düzeni zayıf olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlar için cazibe yaratamadığı, buna karşın hukuk düzeninin tesis edildiği ülkelerde ise doğrudan yabancı yatırımlar vasıtası ile ekonomik performansın pozitif yönde etkilendiği görülmüştür.

Bal vd. (2016) tarafından BRICS ülkeleri için 2000 – 2013 dönemi baz alınarak hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Dünya Bankası verilerinden yararlanılan bu çalışmada GSYİH göstergeleri pozitif yönde olan ülkeler ile Dünya Bankası verileri pozitif yönde olanlar arasında bir ilişki olduğu, doğrudan yabancı yatırımların teşviki için Dünya Bankası verilerinin aracılık etkisi olduğu kanısına ulaşılmıştır. Veriler değerlendirilirken yönetim göstergeleri mütemadiyen gelişen ülkelerin aynı zamanda ekonomik performanslarında da mütemadi pozitif artış olduğu gözlenmiştir.

Henisz (2000) tarafından yürütülen “Ekonomik Büyüme için Kurumsal Çevre” isimli çalışmada 157 ülke için yatay kesit ve panel veri modeller oluşturulmuştur.

ICRG veri setinden yararlanılan çalışmada ‘hukukun üstünlüğü’ değişkeninin ekonomik büyüme üzerine etkisini OLS ve GLS yöntemiyle kurulan modellerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.3.4. Yolsuzluk – Kalkınma İlişkisi

1999 yılında anket yöntemi ile gerçekleştirilen ve yatay kesit analizi ile incelenen çalışmada Evans ve Rauch (1999) 30 yarı-sanayileşmiş ve 5 yoksul ülkeye dair verileri değerlendirmişlerdir. Çalışmaya kaynaklık eden veriler uzman görüşlerine dayanan anket sonuçlarıdır. Çalışma, yolsuzluğun liyakat ve kayırma boyutları üzerine ilerlemiş ve liyakat sisteminin geliştiği, kariyer hedeflerinin öngörülebilir olduğu ülkelerde ekonomik gelişme, diğer ülkelere nazaran daha büyük olmuştur.

Akçay (2002) tarafından gerçekleştirilen 1982 – 1995 dönemi için 54 ülkeyi kapsayan, ICRG’den elde edilen veriler ve yatay kesit modeli ile analiz edilen çalışmada yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir etki bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre yolsuzluk algısının yüksek olduğu ülkelerde ekonomik performans negatif seyretmektedir.

Gyimah ve Brampong (2002) tarafından Afrika ülkelerindeki yolsuzluğun reel gelir üzerindeki etkilerini ölçmek üzere yapılan çalışmada TI’dan alınan veriler incelenmiştir. 21 Afrika ülkesinin 1993 – 1999 dönemi göstergeleri panel veri analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve yolsuzlukla mücadelenin üzerinde çalışılan 21 ülkenin reel gelirini artıracığı sonucuna ulaşılmıştır.

Pellegrini ve Gerlogh (2004), TI yolsuzluk endeksi verilerinin yatay kesit veri yöntemiyle analiz edildiği ve yolsuzlukların ekonomik büyüme üzerine doğrudan ve dolaylı etkilerini incelediği çalışmalarında 48 ülkenin 1975-1996 dönemine ait verileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuçları, yolsuzlukların ekonomik büyüme üzerine her iki husus için de negatif etki yarattığını göstermiştir. Yatırımlara olan etkileri doğrudan etkiler; politik istikrarsızlık, dışa açıklık ve okula kaydolma yönünden ise dolaylı etkileri olduğu, ekonomiye etkisinin negatif yönde olduğu gözlenmiştir.

Dreher ve Gassebner (2007) literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak yolsuzluğun iş yapma maliyeti ve iş yapma kolaylığı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çarkları hızlandıran yağ hipotezini test ettikleri çalışmalarında 43 ülkenin 2003 – 2005 yılları arasındaki verilerini kullanarak işletme kuruluş süresi,

işletme kuruluş maliyeti ve bürokratik işlemlerin işletmeler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerden kurtulmak için başvuru yolsuzluğun işletmeler üzerinde doğurduğu etkiler KKZ tarafından hazırlanan yolsuzlukla mücadele endeksi ile işletme açmak için gerekli iş ve işlemlerin ülkelerden alınan verileri ile sına gerçekteştirilmiş ve Çalışmanın sonuçlarına göre, yolsuzlukların mekanizmayı hızlandıran bir yağ görevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Everhart vd. (2009) geniş kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiş ve yolsuzlukların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Yazarlar, “bürokratik kalite” ve “yolsuzluk” değişkenlerini ICRG tarafından hazırlanan veri tabanından almışlardır. Panel veri yöntemiyle oluşturulan OLS ve sabit etki modelleri, 1981-1999 dönemine ait verileri içerir ve verilerin birinci farkları alınarak tahminlerde bulunulmuştur. Doğrudan ve dolaylı birçok etki incelenmiş olup, çalışmanın sonuçlarına göre “yolsuzluk” değişkeninin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsızken, “bürokratik kalite” değişkeninin etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Her iki değişkenin özel sektör ve kamu yatırımları üzerinde ayrı ayrı etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır. Ancak, yolsuzluklar ve kamu yatırımları değişkenleri arasındaki etkileşim, özel sektör yatırımları üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

2.2.3.5. Düzenlemeler – Kalkınma İlişkisi

Rodrik vd. (2004) tarafından gerçekleştirilen ve kişi başına düşen gelir ile kurumsal kalite arasında istatistiksel bir bağ olup olmadığını tespit ettikleri çalışmalarında kurumsal kalitenin ekonomik gelir üzerinde doğrudan ve pozitif bir etki doğurduğu sonucuna ulaşmışlardır. 137 ülke üzerinde yürütülen çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının negatif işaretli olmasına anlamlı bir bağ olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Basu (2008) tarafından kurumsal kalite, coğrafya ve kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek için yürütülen çalışmada kalkınma göstergeleri olarak ekonomi, sağlık ve bilgi ile ilgili verileri ve kurumsal kalite göstergeleri olarak ise ekonomik, sosyal ve politik ögeleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kurumsal kalite göstergeleri ile kalkınma göstergeleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın bir yan çıktısı olarak salgın hastalıklar ve coğrafi zorunlulukların da ekonomik performans üzerinde negatif etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Knack ve Keefer (1995) düzenlemelerin, özellikle mülkiyet haklarıyla ilgili düzenlemelerin kalitesinin girdi dağılımındaki etkinliği sağladığı için ekonomik yatırımlar ve büyüme üzerinde anlamlı bir etki doğurduğu sonucuna ulaşımlardır.

Jayasuriya (2011) tarafından yürütülen çalışmada İş Yapma Kolaylığı Endeksi raporları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Örneklem gelişmekte olan ülkelerde muğlak bir görünüme sahip olsa da genel itibarda düzenlemeler ve ekonomik kalkınma arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Endonezya'nın otuz üç eyaletinin alt ekonomilerinin analizi ile gerçekleştirilen çalışmada Giap Tan vd. (2017) hükümetin rekabeti yönetmedeki rolünü incelemişlerdir. Hükümetin iş yapmada kolaylığı belirleme kabiliyetinin öneminin vurgulandığı çalışmada; yatırımcılar için cazibe yaratabilmek adına pazar potansiyeli ve altyapı oluşturma gibi makroekonomik faktörlerin karlılık ve maliyet etkinliği gibi mikro düzeydeki değişkenlerle birleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.3.6. Bürokrasi – Kalkınma İlişkisi

Jalilian vd. (2007) yatay kesit ve panel veri analizine dayanan modeller ile 1980 – 2000 yılları için 117 ülkenin verilerini değerlendirmiştir. Elde edilen veriler KKZ veri setinin bürokrasinin etkinliği ve düzenlemelerin kalitesi parametreleri ile değerlendirilmiştir. 21 farklı model ile gerçekleştirilen çalışmada modellerin tamamı bürokrasinin etkinliği ve düzenlemelerin kalitesi parametrelerinin ekonomik performans üzerindeki etkileri anlamlı bulunmuş ve pozitif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Alam vd. (2017) tarafından GMM yöntemiyle 81 ülkenin panel veri analizi değerlendirilen çalışmada hükümetin etkinliğinin kalkınma üzerinde etkileri incelenmiştir. Farklı gelir grupları arasında hükümetin etkinliği - büyüme ilişkisinin asimetric ilerlese de hükümetin etkinliği ve kalkınma arasında kuvvetli bir bağ olduğu sonucuna varılmıştır. Değerlendirme için oluşturulan puanlama tablosunda hükümetin etkinliği skorundaki bir birimlik artışın ekonomik büyümede %0.68'lik bir etki doğurduğu gözlenmiştir.

Huang ve Ho (2017) tarafından 12 Asya ülkesinde yönetimden ekonomik büyümeye doğru Granger nedenselliğinin uzanıp uzanmadığını araştırılan çalışmada yönetim unsurlarındaki iyileşmelerin (özellikle bürokratik performans) “özgür değil” kategorisindeki ülkelerde “özgür” ya da “kısmen özgür” kategorisindeki ülkelere göre daha büyük pozitif etki doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGELERARASI GELİŞME FARKLILIKLARININ

NİTEL ANALİZİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde ülkeler arası gelişme farklılıklarının nitel analizi yapılacaktır. Veri kaynağı olarak Heritage Vakfı'nın 2018 – 2022 dönemlerinin “Ekonomik Özgürlük Endeksi” raporlarının “Bölgesel Gelişmeler” başlıklı kısımları kullanılacak ve ilgili raporlar doküman analizi yöntemi ile incelenecektir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi ve Tasarımı

Bilimsel çalışmalar gerçekleştirilirken nitel ve nicel olmak üzere iki temel araştırma yöntemi ve son zamanlarda popülerleşen, bu iki yöntemin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan karma araştırma yöntemi bulunmaktadır (Creswell, J. & Creswell, 2021). Her bir yöntem kendi içinde çeşitli bölümlere ayrılmaktadır. Nicel araştırma yöntemi Comte ve Simon'ın başını çektiği pozitivism akımı ile ilişkilendirilmektedir. Pozitivizmin, bilginin genelleme yoluyla doğru kabul edildiği bir akım olduğu göz önüne alınırsa nicel araştırmanın yöntemiyle örtüştüğü kabul edilmelidir (Şimşek, 2018: 85). Daha çok pozitif bilimlerde kullanılan, son zamanlarda ise sosyal bilimlerde de tercih edilen nicel araştırma yönteminde veri toplama aracı olarak anket, ölçek, test, istatistik gibi sayısal değerleri kullanılmaktadır (Garip, 2023: 7).

Nicel araştırmalarda başta da söylendiği gibi genelleme durumu vardır. İstatistiksel bir sonuç elde edildiğinde istatistiki netice oransal olarak anlamlı kabul edilirse hipotez geçerli kabul edilmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere nicel araştırma yöntemi niceliği açıklamak için kullanılmaktadır ve dolayısıyla ölçüt olarak sayıları kullanmaktadır. Nicel yöntemde kullanılan sayılar iki yöntemle üretilmektedir, sayma ve ölçeklendirme. Sayma ve ölçeklendirme ayrı ayrı kullanılabilirdiği gibi birlikte de kullanılabilirler. Nicel araştırmanın en büyük faydası araştırmaya konu değişkenlerin birbirlerine göre nasıl konumlandıklarını göstermektedir (Punch, 2020: 57-58).

Nitel veri nicel verinin aksine sayıları kullanmamaktadır. Nitel veri en geniş ifadeyle (her zaman değil ancak çoğunlukla) sözcüklerdir. Nitel verinin kaynakları evrak, vesika, tutanak, mülakat, demeç, not, belge, doküman gibi sözlü-yazılı

kaynaklar olabileceği gibi kültürel faaliyet, yöresel ürünler, davranış kalıpları gibi sözlü ve yazılı olmayan öğeler de olabilmektedir (Punch, 2020: 58-60). Literatür incelendiğinde nitel yaklaşımlara dair oldukça fazla yöntem olduğu görülmektedir. Bu çeşitliliğe rağmen nitel yöntemin kesin olan parçası yorumlamadır. Nitel araştırmalarda yaygın olarak görülen bir diğer yöntem ise tümevarım ve tümdengelim arasında gidip gelen kompleks muhakemedir (Creswell, 2023: 46-47). Nitel yaklaşımda pozitivist görüşün aksine deterministik yöntem ön planda tutulmamakta ve nedensellik bağı kurulmamaktadır. Nitel yaklaşımda olayın geliştiği durum ve şartlar bağlayıcıdır, değerlendirme yapılırken değerlendirilen hadisenin geliştiği ortam ve şartların bağlamında değerlendirme yapılmaktadır. Nitel araştırmalarda çevreyle ilgili veri, süreçle ilgili veri ve algılara ilişkin veri olmak üzere çoğunlukla bu üç tür veri toplanmaktadır (Karataş, 2015: 63-65).

Çalışma, sosyal bilimlerde sıkça kullanılan bir yöntem olan nitel araştırma yönteminin kapsamında bulunan doküman analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Bir diğer adı belgesel tarama olan bu araştırma yönteminde basılı ve dijital kaynak amaca dönük biçimde incelenmekte, değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır (Sak vd. 2021: 230-231). Geray'a (2006: 149-155) göre dökümanlar niteliklerine göre ve buldukları ortama göre kendi içlerinde ayrılmaktadırlar. Buna göre niteliklerine göre dökümanlar yazı temelli olanlar, görsel temelli olanlar, işitsel temelli olanlar ve hem görsel hem işitsel temelli olanlar olarak 4'e ayrılmaktadır; buldukları ortama göre dökümanlar ise yazılı (basılı) olanlar, dijital olanlar, taşınabilir bilişim araçları (CD, harici bellek vb.), multimedya dökümanlar (video, fotoğraf vb.) olarak yine 4'e ayrılmaktadır. Doküman analizinde en büyük handikap kullanılan dokümanın her zaman nesnel gerçeklik olmamasıdır. Araştırmanın konusuna ve doküman analizi yönteminin tercih edilmesine göre değişmekle birlikte bu yöntemde kullanılan dokümandan elde edilecek bilginin kesin gerçek olarak alınması, belgenin nesnel gerçeklikten uzaklaştığı ölçüde araştırmanın tümünü de nesnel gerçeklikten uzaklaştırması anlamına gelecektir. Öyle ki değerlendirilen ve yorumlanan belgedeki "X" bilgisi her ne kadar objektif değerlendirilirse değerlendirilsin "X" bilgisinin geçerliliğini yitirmesi durumunda araştırma eğer "X" bilgisinin gerçek olduğu ön kabulüne dayanıyorsa araştırmanın tamamı geçerliliğini ve işlevini yitirecektir. Bir diğer zorluk ise dokümanlara erişim noktasında karşımıza çıkmaktadır. Dokümanlara

erişmek yasal izinlere tâbî olabilir ya da erişilen dokümanın yayımlanması belirli şartlara bağlı olabilir, bu ve bunun gibi durumlarda doküman analizi yönteminin tercih edilmesi çalışmayı zorlaştıran durumlar yaratabilmektedir (Kıral, 2020: 10-11). Doküman analizi yöntemi belirtilen bu risklerinin ve zorluklarının yanı sıra belli başlı avantajlara da sahiptir. Öncelikle doküman analizi yöntemi zaman açısından oldukça iktisatlı bir tercihtir. Doküman analizi yöntemi nicel analiz yöntemlerine kıyasla daha az bir zaman diliminde daha çok veri işleme imkânı sunmaktadır. Bir diğer avantajı ise maliyettir. Doküman analizi, kullanılacak ham verinin işlenmesi olduğundan veri elde etme aracı oldukça düşük maliyetlidir (Kıral, 2020: 8-10). Araştırmaya konu doküman olan Ekonomik Özgürlük Endeksi raporlarının “Bölgesel Gelişmeler” başlıklı kısımlarının veri, yorum ve açıklamaları incelenmiştir.

Araştırmada veri olarak kullanılacak doküman 2018-2022 arasında yayımlanan raporları kapsamaktadır. Belirtilen yıllara ait raporlar tanıtılacak, akabinde raporlardan elde edilen sayısal sonuçlar tablo halinde sunulacaktır. Raporun açıklama kısmından elde edilen veriler ışığında bölge özelinde ve bölgeler arasında farklılaşan yönetim-kalkınma ilişkileri örneklerle birlikte açıklanacak ve tartışılacaktır.

3.2. Araştırmaya Konu Doküman

Heritage tarafından 1994 yılından bu yana her yıl yayımlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi dünyayı; Asya, Avrupa, Amerika, Asya-Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ve Sahra-Altı Afrika olmak üzere 5 bölgeye ayırmaktadır. 5 bölge ve 184 ülkenin değerlendirildiği endekste ülkeler, 4 ana başlık ve her bir başlık için 3 alt başlık olmak üzere 12 farklı göstergenin aynı oranlarda toplamı etkilemesiyle 0 – 100 arasında bir toplam skora ulaşmaktadırlar. 100 en iyi skoru temsil ederken 0 en kötü skoru temsil etmektedir. Ülkeler, aldıkları skorlara göre “Özgür”, “çoğunlukla özgür”, “orta derecede özgür”, “çoğunlukla özgür değil” ve “baskıcı” olmak üzere 5 farklı kategoride değerlendirilmektedirler. Endeks her bir göstergenin değerlendirilmesinde her gösterge için ayrı bir yöntem kullanmaktadır. Aşağıda her bir alt bileşenin içeriği özetlenmektedir (Heritage Foundation, 2023):

1. Mülkiyet Hakları göstergesi için: El koyma riski, fikri mülkiyet haklarına saygı, sözleşmelerin uygulanma kalitesi, mülkiyet hakları ve hukukun işlerliği;

2. Yargının Etkinliği göstergesi için: Yargı bağımsızlığı, yargı sürecinin kalitesi ve kamu hizmetlerinin kalitesi algısı ve kamu hizmetlerinin bağımsızlığı;
3. Hükümetin Bütünlüğü göstergesi için: Yolsuzluk algısı, rüşvet ihtimali, şahsi menfaatlerin devlet kontrolünü ele geçirmesi de dahil olmak üzere yolsuzluk kontrolü;
4. Vergi Yüğü göstergesi için: Bireysel gelir üzerindeki en yüksek marjinal vergi oranı, Kurumsal gelir üzerindeki en yüksek marjinal vergi oranı ve GSYİH'nın yüzde olarak toplam vergi yüğü;
5. Hükümet Harcamaları göstergesi için: Endeks tarafından ideal bir hükümet harcaması seviyesi belirlenmemiştir ancak endeks sıfır hükümet harcamasını referans alır. Sıfırdan uzaklaştıkça hükümet harcamaları göstergesi skoru da sıfıra yaklaşmaktadır. Bu gösterge hükümet kapasitesi çok az olan ülkeler için suni bir iyi skor görünümü verebilir ancak bu ülkelerin hükümet etkinliği skorları düşük olduğundan nedensellik bağı kurulabilmektedir, hülasa hükümet harcamaları göstergesi sıfır harcamayı;
6. Mali Sağlık göstergesi için: İlki %80 oranında, ikincisi %20 oranında gösterge puanını etkileyen Son üç yılın ortalama bütçe açıklarının GSYİH'ye oranı ve GSYİH'ye oranla borç miktarı;
7. İş Yapma Özgürlüğü göstergesi için: Elektriğe erişim, iş ortamı riski, düzenlemelerin kalitesi ve kadınların ekonomiye katılımı;
8. İş Gücü Özgürlüğü göstergesi için: Asgari ücret, sendika hakkı, yıllık ücretli izin, İşten çıkarma uyarı süresi, işten çıkarma için kıdem tazminatı, işgücü verimliliği, işgücü katılım oranı, fazla mesai çalışmasına yönelik kısıtlamalar ve yasal olarak izin verilen işten çıkarma düzenlemeleri;
9. Parasal Özgürlük göstergesi için: Son üç yılın ağırlıklı ortalama enflasyon oranı ve hükümetin fiyatları doğrudan kontroller veya sübvansiyonlar aracılığıyla manipüle etme derecesi hakkında nitel bir değerlendirme;
10. Ticaret Özgürlüğü göstergesi için: Ticaret ağırlıklı ortalama tarife oranı ve tarife dışı engellerin nitel bir değerlendirmesi;
11. Yatırım Özgürlüğü göstergesi için: Yatırım akışına yönelik herhangi bir kısıtlamamanın olmaması referans olarak alınmaktadır ancak pratikte böyle bir ülke bulunmadığından değerlendirme yapılırken döviz erişiminin

kısıtlanması, transfer işlemlerinin kısıtlanması, belirli sektörlerin yabancı sermayeye kapatılması gibi politikaların değerlendirilmesi;

12. Finansal Özgürlük göstergesi için: Finansal hizmetlerin devlet düzenlemesi, bankalara ve diğer finansal kuruluşlara doğrudan ve dolaylı sahiplik yoluyla devlet müdahalesi derecesi, kredi tahsisinde hükümet etkisi, finansal ve sermaye piyasası gelişim düzeyi ve yabancı rekabete açıklık verileri kullanılmaktadır.

3.2.1. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2018

2018 yılında yayımlanan endekste Amerika bölgesinde 32 ülke, Asya – Pasifik bölgesinde 43 ülke, Avrupa bölgesinde 45 ülke, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 18 ülke ve Sahra-Altı Afrika bölgesinde 48 ülke olmak üzere toplam 186 ülke değerlendirilmiştir. Dünya ortalamasının genel toplam puanı 61.1 olarak tespit edilmiştir. En iyi skordan en kötü skora göre sıralandığında Avrupa bölge genel toplam puanı 68.8, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölge genel toplam puanı 61.5, Asya – Pasifik bölge genel toplam puanı 61.0, Amerika bölge genel toplam puanı 60.1, Sahra – Altı Afrika bölge genel toplam puanı ise 54.4 olarak değerlendirilmiştir. Genel toplam puanlarına göre 186 ülkenin dağılımı; 6 Özgür, 28 Çoğunlukla Özgür, 60 Orta Derecede Özgür, 63 Çoğunlukla Özgür Değil ve 21 Baskıcı Rejim olacak şekilde belirlenmiştir.

Tablo 1. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2018 Yılı Sonuçları

	Amerika	Avrupa	Asya- Pasifik	Ortadoğu- K. Afrika	Sahra-Altı Afrika
Nüfus (Milyon)	984.2	826.7	4130	420.3	988.4
Kişisel Gelir (\$)	30,289	33,291	12,332	20,265	3,891
1 Yıllık Büyüme (%)	0	1.1	6	3.1	2.9
5 Yıllık Büyüme (%)	1.7	1.3	6.3	2.4	4.9
Enflasyon (%)	14.4	3	3.4	7.8	10.8

	İşsizlik (%)	6.9	8.5	4.2	11.6	7.5
	Kamu Borcu (%)	73.9	65.4	57.9	57.1	45.4
Ülke Özetleri	E. Özgürlük Puanı	60.1	68.8	61.0	61.5	54.4
	Özgür Ülkeler	N/A	2	4	N/A	N/A
	Çoğunlukla Özgür Ül.	3	16	5	3	1
	Kısmen Özgür Ül.	16	21	12	5	8
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	8	5	19	5	26
	Baskıcı Ülkeler	5	0	3	1	12
		Özgür Ülkeler	N/A	64,396	58,093	N/A
Gelir Düzeyi (\$)	Çoğunlukla Özgür Ül.	42,662	43,430	49,905	76,903	20,422
	Kısmen Özgür Ül.	13,903	26,798	15,866	37,980	9,246
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	13,449	16,958	6,176	23,190	3,727
	Baskıcı Ülkeler	11,519	N/A	10,836	15,026	5,861
Kurumsal Kalite	Mülkiyet Hakları	48.2	69.1	52.8	53.2	38.3
	HÜ Yargının Etkinliği	43.6	62.3	45.9	53.7	36.3
	Hükümetin Bütünl.	39.3	55.5	43.0	46.0	31.2
	Vergi Yüğü	77.4	72.0	81.2	87.3	73.0
	HB Hükümet Harc.	68.9	45.1	68.5	60.2	75.0
	Mâlî Sağlık	64.5	81.4	73.5	48.5	56.7
	İş Yapma Özg.	63.7	74.9	66.5	69.5	53.5
	DK İş Gücü Özgürlüğü	56.8	60.6	64.1	58.6	54.2
	Parasal Özgürlük	73.3	81.8	75.3	76.9	73.9

	Ticaret Özgürlüğü	75.4	85.6	74.3	78.4	68.2
PA	Yatırım Özgürlüğü	61.1	75.0	44.9	52.9	52.6
	Finansal Özgürlük	49.1	62.3	42.6	52.9	39.6

Endekse göre küresel çapta özellikle yargının etkinliği konusunda hükümetler önemli gelişmeler kaydetmiştir. Endekste yer alan ülkelerin ortalama brüt kamu borcu seviyesi, GSYİH'nin yaklaşık %55.6'sına eşdeğerdir. Parasal özgürlük, dünya çapında baskılanmış enflasyonu yansıtarak istikrarlı bir seyir izlemektedir. Birçok ülkedeki finansal kurumlar belirsiz düzenleyici ortamlarla karşı karşıya kalmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi, mali sağlık açısından diğer bölgelerin çok gerisinde kalmaktadır. Sahra Altı Afrika ülkeleri, neredeyse her ekonomik özgürlük kategorisinde dünya ortalamalarının gerisindedir (Heritage Foundation, 2018).

3.2.2. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2019

2019 yılında yayımlanan endekste bir önceki yıl ile aynı olacak şekilde Amerika bölgesinde 32 ülke, Asya – Pasifik bölgesinde 43 ülke, Avrupa bölgesinde 45 ülke, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 18 ülke ve Sahra-Altı Afrika bölgesinde 48 ülke olmak üzere toplam 186 ülke değerlendirilmiştir. Dünya ortalamasının genel toplam puanı 60.8 olarak tespit edilmiştir. En iyi skordan en kötü skora göre sıralandığında Avrupa bölge genel toplam puanı 68.6, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölge genel toplam puanı 61.3, Asya – Pasifik bölge genel toplam puanı 60.6, Amerika bölge genel toplam puanı 59.6, Sahra – Altı Afrika bölge genel toplam puanı ise 54.2 olarak değerlendirilmiştir. Genel toplam puanlarına göre 186 ülkenin dağılımı; 6 Özgür, 29 Çoğunlukla Özgür, 59 Orta Derecede Özgür, 64 Çoğunlukla Özgür Değil ve 22 Baskıcı Rejim olacak şekilde belirlenmiştir. 2019 yılında yayımlanan endekse göre dünya ortalaması 60.8 iken bölgesel olarak en iyi skora sahip Avrupa 68.6, en kötü skora sahip bölge olan Sahra-Altı Afrika 54.2 olarak derecelendirilmiştir.

Tablo 2. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2019 Yılı Sonuçları

	Amerika	Avrupa	Asya-Pasifik	Ortadoğu-K. Afrika	Sahra-Altı Afrika	
Özet Bilgiler	Nüfus (Milyon)	993.6	828.5	4160	433.4	1010
	Kişisel Gelir (\$)	31,288	34,960	13,103	21,732	4,005
	1 Yıllık Büyüme (%)	1.6	2.9	6.2	2.9	4.0
	5 Yıllık Büyüme (%)	1.5	1.8	6.3	3.2	4.7
	Enflasyon (%)	4.4	3.7	3.0	9.7	13.2
	İşsizlik (%)	6.9	7.9	4.0	9.9	7.5
	Kamu Borcu (%)	75.5	63.6	58.7	58.2	48.4
Ülke Özetleri	E. Özgürlük Puanı	59.6	68.6	60.6	61.3	54.2
	Özgür Ülkeler	N/A	2	4	N/A	N/A
	Çoğunlukla Özgür Ül.	3	16	5	3	2
	Kısmen Özgür Ül.	17	21	10	6	5
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	7	5	20	4	28
	Baskıcı Ülkeler	5	N/A	4	1	12
Gelir Düzeyi (\$)	Özgür Ülkeler	N/A	68,480	61,142	N/A	N/A
	Çoğunlukla Özgür Ül.	44,101	45,416	54,646	76,203	11,860
	Kısmen Özgür Ül.	15,162	27,524	18,842	39,277	12,135
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	13,142	17,775	6,762	16,016	4,316
	Baskıcı Ülkeler	11,734	N/A	6,811	15,237	5,215
Kurumsal Kalite HÜ	Mülkiyet Hakları	48.3	70.0	54.0	54.4	39.0
	Yargının Etkinliği	40.2	56.6	46.1	51.7	36.4

	Hükümetin Bütünl.	38.0	55.8	41.9	46.7	31.1
	Vergi Yüğü	77.2	72.1	81.2	87.7	75.3
HB	Hükümet Harcam.	70.1	46.7	67.2	60.8	76.0
	Mâlî Sağlık	64.7	85.1	70.6	48.6	53.5
	İş Yapma Özg.	62.4	74.8	66.1	67.5	52.5
DK	İş Gücü Özgürlüğü	58.0	61.1	64.3	57.2	55.6
	Parasal Özgürlük	73.5	79.8	74.3	76.7	73.1
	Ticaret Özgürlüğü	72.9	84.0	73.5	77.2	66.5
PA	Yatırım Özgürlüğü	60.9	74.9	45.7	53.6	51.8
	Finansal Özgürlük	49.1	62.5	42.6	52.9	39.6

Amerika ülkelerinin hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi göstergelerinde belirgin bir geri kalmışlık yaşadığı görülmektedir. Özellikle Latin Amerika ülkeleri için yabancı yatırımları ve iş piyasasının genişlemesini engelleyen bir yolsuzluk kültürünün mevcudiyeti göze çarpmaktadır. Asya-Pasifik ülkeleri için özellikle pazar açıklığı, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük dünya standartlarının çok altında kalmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde ise aşırı düzeydeki vergilendirme ve olağanüstü yüksek düzeydeki devlet harcamaları, sürdürülemez mali dengelerin ortaya çıkmasına ve daha üretken özel sektör faaliyetlerinin önüne geçilmesine neden olmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri sübvansiyon ve kamu harcamaları için kredi kullandıklarından mali sağlık göstergeleri dünya ortalamasının oldukça gerisinde kalmaktadır, birçok ülkede ise yatırım ortamını yaratacak hukuki altyapı bulunmadığından yatırım özgürlüğü göstergesindeki negatif tablo bölge genelinde göze çarpmaktadır (Heritage Foundation, 2019).

3.2.3. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2020

2020 yılında yayımlanan endekste bir önceki yıldan farklı olacak şekilde Amerika bölgesinde 32 ülke, Asya – Pasifik bölgesinde 42 ülke, Avrupa bölgesinde

46 ülke, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 18 ülke ve Sahra-Altı Afrika bölgesinde 48 ülke olmak üzere toplam 186 ülke değerlendirilmiştir. Önceden Asya – Pasifik bölgesinde değerlendirilen Azerbaycan, bu yıl yayımlanan endekste Avrupa bölgesi içinde değerlendirilmiştir. Toplam skorlarına göre 186 ülkenin dağılımı; 6 Özgür, 31 Çoğunlukla Özgür, 62 Orta Derecede Özgür, 72 Çoğunlukla Özgür Değil ve 19 Baskıcı Rejim olacak şekilde belirlenmiştir.

Tablo 3. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2020 Yılı Sonuçları

	Amerika	Avrupa	Asya-Pasifik	Ortadoğu-K. Afrika	Sahra-Altı Afrika
Özet Bilgiler					
Nüfus (Milyon)	999	840.1	418	444.1	1040
Kişisel Gelir (\$)	32,570	36,453	14,040	21,975	4,148
1 Yıllık Büyüme (%)	1.5	2.4	6.1	1.6	3.9
5 Yıllık Büyüme (%)	1.3	2.0	6.3	2.9	4.3
Enflasyon (%)	4.7	4.0	3.1	8.0	11.9
İşsizlik (%)	6.5	7.3	3.4	9.8	6.3
Kamu Borcu (%)	81.5	60.8	59.9	52.2	51.7
E. Özgürlük Puanı	60.0	69.8	61.1	61.8	55.1
Ülke Özetleri					
Özgür Ülkeler	N/A	2	4	N/A	N/A
Çoğunlukla Özgür Ül.	3	18	5	3	2
Kısmen Özgür Ül.	17	23	10	6	6
Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	8	2	19	3	30
Baskıcı Ülkeler	4	N/A	4	2	9
Gelir Düzeyi					
Özgür Ülkeler	N/A	71,717	64,267	N/A	N/A
Çoğunlukla Özgür Ül.	46,078	45,349	57,254	79,276	12,990

	Kısmen Özgür Ül.	15,733	27,526	18,109	39,658	12,015
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	13,154	19,203	7,493	13,474	4,177
	Baskıcı Ülkeler	11,283	N/A	12,385	17,498	4,747
Kurumsal Kalite	Mülkiyet Hakları	51.6	72.7	58.5	60.3	44.6
	HÜ Yargının Etkinliği	39.5	57.2	45.8	53.5	36.7
	Hükümetin Bütünl.	42.0	62.9	42.4	47.6	29.2
	Vergi Yüklü	77.0	72.5	80.8	87.6	76.1
	HB Hükümet Harc.	69.7	49.3	68.2	62.9	79.4
	Mâlî Sağlık	64.4	88.0	72.6	48.7	57.3
	İş Yapma Özg.	62.1	73.5	66.9	66.5	52.5
	DK İş Gücü Özgürlüğü	57.6	61.3	64.5	57.2	55.5
	Parasal Özgürlük	73.5	78.7	73.9	75.0	73.5
	Ticaret Özgürlüğü	72.9	84.4	72.1	75.4	65.7
	PA Yatırım Özgürlüğü	61.1	74.4	45.5	53.6	51.6
	Finansal Özgürlük	49.1	62.7	42.6	52.9	39.6

Amerika ülkeleri hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi göstergelerinde dünya ortalamasının önemli ölçüde gerisinde kalmaktadır. Özellikle bölgedeki çoğu Latin Amerika ülkesi için, yolsuzluk kültürü yabancı yatırımı ve iş büyümesini engellerken, bölgenin düzenleyici ortamının kalitesindeki zayıflık girişimciliği baskılamaktadır. Bir önceki yıla nazaran hukukun üstünlüğü göstergelerinde düşüş yaşanmıştır. Asya-Pasifik bölgesinde, ortalama olarak, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük dünya standartlarının oldukça altındadır. Hindistan gibi nüfus yoğunluğu yüksek ülkelerin yabancı yatırımlara yönelik kısıtlamaları gevşetmesi ve bankacılık sistemlerini dünya çapında rekabete açması, yüz milyonlarca insanın yaşam standartlarını iyileştireceği düşünülmektedir. Endekste Avrupa ile ilgili

göstergeler çoğunlukla olumlu bir görünüme sahip olsa da işlerin yolunda gitmediği durumlar da bulunmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde ağır vergi yükleri ve olağanüstü yüksek hükümet harcamaları, daha verimli özel sektör faaliyetlerini engellemektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi, mali sağlık açısından diğer bölgelerin oldukça gerisinde kalmaktadır; hükümetler, tüketici sübvansiyonları ve gelir dağıtım programları için borç kullanarak yüksek harcamaları finanse etmektedir. Hukukun üstünlüğü ile ilgili sorunlar bölge genelinde belirgindir ve birçok ülkede politik istikrarsızlık ve şiddet ortamının yarattığı belirsizlik ve hukukun üstünlüğü ve işlerliği konularındaki önemli eksikliklerden mütevellit ciddi bir yatırım eksikliği sorunu bulunmaktadır. “Baskıcı rejim” statüsündeki doğal kaynak zengini ülkelerin yarattığı asimetriden dolayı ilgili statüdeki ülkelerin ortalama GSYİH’sı “çoğunlukla özgür değil” statüsündeki ülkelere nazaran daha yüksektir. Sahra – Altı Afrika ülkeleri, ekonomik özgürlüğün neredeyse her kategorisinde, özellikle de mali sağlık ve iş özgürlüğü puanlarında dünya ortalamalarının gerisinde kalmaktadır. Mülkiyet hakları, yargının etkinliği ve hükümetin bütünlüğü puanlarındaki süregelen eksiklikler, bölge genelinde yüksek seviyede siyasi istikrarsızlık ve çatışmaların hem nedeni hem de sonucu olan yönetim sorunlarını yansıtmaktadır (Heritage Foundation, 2020).

3.2.4. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2021

2021 yılında yayımlanan endekste bir önceki yıldan farklı olacak şekilde Amerika bölgesinde 32 ülke, Asya – Pasifik bölgesinde 40 ülke, Avrupa bölgesinde 46 ülke, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 18 ülke ve Sahra-Altı Afrika bölgesinde 48 ülke olmak üzere toplam 184 ülke değerlendirilmiştir. Dünya ortalamasının genel toplam puanı 61.6 olarak tespit edilmiştir. Daha evvel Asya – Pasifik bölgesinde münferit olarak değerlendirilen Hong Kong ve Makao Çin’e bağlı özerk devletler olduğu için münferit olarak değerlendirilmemişlerdir. En iyi skordan en kötü skora göre sıralandığında Avrupa bölge genel toplam puanı 70.1, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölge genel toplam puanı 62.6, Asya – Pasifik bölge genel toplam puanı 60.2, Amerika bölge genel toplam puanı 59.5, Sahra – Altı Afrika bölge genel toplam puanı ise 55.7 olarak değerlendirilmiştir. Toplam skorlarına göre 184 ülkenin dağılımı; 5 Özgür, 33 Çoğunlukla Özgür, 59 Orta Derecede Özgür, 63 Çoğunlukla Özgür Değil ve 18 Baskıcı Rejim olacak şekilde belirlenmiştir.

Tablo 4. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2021 Yılı Sonuçları

	Amerika	Avrupa	Asya-Pasifik	Ortadoğu-K. Afrika	Sahra-Altı Afrika	
Özet Bilgiler	Nüfus (Milyon)	1010	837.3	4250	450.5	1020
	Kişisel Gelir (\$)	33,282	38,897	13,094	19,231	3,998
	1 Yıllık Büyüme (%)	0.4	1.7	5.0	0.3	3.8
	5 Yıllık Büyüme (%)	1.0	2.1	6.0	2.4	3.9
	Enflasyon (%)	5.2	3.8	3.7	13.5	8.6
	İşsizlik (%)	6.9	7.1	4.5	9.8	6.5
	Kamu Borcu (%)	85.2	60.0	62.4	57.4	54.1
Ülke Özetleri	E. Özgürlük Puanı	59.5	70.1	60.2	62.6	55.7
	Özgür Ülkeler	N/A	2	3	N/A	N/A
	Çoğunlukla Özgür Ül.	3	21	5	3	1
	Kısmen Özgür Ül.	15	21	10	6	7
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	10	1	18	3	31
	Baskıcı Ülkeler	4	N/A	4	2	8
Gelir Düzeyi (\$)	Özgür Ülkeler	N/A	79,615	66,216	N/A	N/A
	Çoğunlukla Özgür Ül.	47,205	44,612	39,752	69,529	23,942
	Kısmen Özgür Ül.	17,894	31,716	15,663	32,485	10,973
	Çoğ. Özgür Olmayan Ül.	12,077	13,341	7,313	12,926	4,046
	Baskıcı Ülkeler	11,540	N/A	6,381	12,366	4,064
Kurumsal Kalite HÜ	Mülkiyet Hakları	48.5	71.6	53.8	60.5	40.3
	Yargının Etkinliği	40.9	60.0	44.5	56.5	36.7

	Hükümetin Bütünl.	44.2	64.4	43.7	49.3	30.9
	Vergi Yüğü	77.2	74.2	80.8	85.8	76.4
HB	Hükümet Harc.	69.9	50.1	69.4	63.8	81.6
	Mâli Sağlık	62.8	89.0	74.0	51.4	68.1
	İş Yapma Özg.	61.4	73.5	66.2	69.5	52.2
DK	İş Gücü Özgürlüğü	57.6	61.3	64.3	57.6	56.0
	Parasal Özgürlük	73.7	79.0	73.9	76.8	72.3
	Ticaret Özgürlüğü	68.3	81.8	68.7	72.7	63.5
PA	Yatırım Özgürlüğü	60.6	73.9	43.1	53.9	50.6
	Finansal Özgürlük	49.4	62.7	40.3	52.9	39.6

Amerika bölgesi önceki yıllara nazaran toplam skorda düşüş yaşamıştır. Bolivya, Küba ve Venezüella gibi Güney Amerika ülkelerinin kötü performansları bölge puanını önemli ölçüde aşağı çekmektedir. Amerika bölgesinin kronik problemleri olan hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi skorları dünya ortalamasının sürekli altında kalmaktadır. Bu durumun en büyük müsebbibi olarak özellikle Latin Amerika’da yaygın olan yolsuzluk kültürü görülmektedir. Asya - Pasifik bölgesindeki yatırım özgürlüğü ve finans özgürlüğü sorunu devam etmektedir. Singapur, Yeni Zelanda, Avustralya gibi bölgenin ve dünyanın en iyi göstergelerine sahip ülkeleri dışarıda tuttuğumuz bir senaryoda bölgenin ortalaması epey aşağıya düşecektir. Hindistan ve Çin gibi dünyanın en kalabalık ülkelerinin politikalarının yarattığı kısıtlamalar özellikle bankacılık sektörünü zora sokmaktadır. Bankacılık sistemlerinin dünya çapında rekabete açılmasının genel refahı önemli ölçüde artıracığı düşünülmektedir. Avrupa bölgesi diğer bölgelere göre daha homojen bir dağılım göstermekle birlikte bölgenin genel ortalaması ise dünya ortalamasının neredeyse 10 puan üzerindedir ve bir önceki yıla nazaran genel bir iyileşme söz konusudur. Ancak Avrupa bölgesindeki genel olumlu tablonun yanı sıra birçok ülkede yüksek vergi oranları ve olağanüstü yüksek kamu harcamaları daha üretken özel sektör

faaliyetlerine ket vurmaktadır. Ayrıca kamu harcamalarındaki dengesizlik sürdürülemez mali dengelere yol açmaktadır. Önceki yıllar ile aynı problem olan mali sağlık sorunu Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde devam etmektedir. Gelir dağıtıcı mekanizmaların ve sübvansiyonların borçlanma yolu ile ilerlemesi mali açıklar doğurmaktadır. Bunların yanı sıra bölgedeki istikrarsızlık, hukukun üstünlüğü ile ilgili sorunlar, yatırım özgürlüğü için gerekli düzenlemelerdeki noksanlık gibi etkenler yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Sahra – Altı Afrika ülkeleri, özellikle hükümet bütünlüğü ve iş gücü özgürlüğü puanları başta olmak üzere ekonomik özgürlüğün hemen her kategorisinde dünya ortalamalarının gerisindedir. Mülkiyet hakları ve yargı etkinliği puanlarındaki devam eden eksiklikler, hem yüksek düzeydeki siyasi istikrarsızlık ve çatışmanın nedeni hem de sonucu olduğu düşünülen yönetim sorunlarını yansıtmaya devam etmektedir (Heritage Foundation, 2021).

3.2.5. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2022

2022 yılında yayımlanan endekste bir önceki yıl ile aynı olacak şekilde Amerika bölgesinde 32 ülke, Asya – Pasifik bölgesinde 40 ülke, Avrupa bölgesinde 46 ülke, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 18 ülke ve Sahra-Altı Afrika bölgesinde 48 ülke olmak üzere toplam 184 ülke değerlendirilmiştir. Dünya ortalamasının genel toplam puanı 60.0 olarak tespit edilmiştir. En iyi skordan en kötü skora göre sıralandığında Avrupa bölge genel toplam puanı 69.5, Amerika bölge genel toplam puanı 59.4, Asya – Pasifik bölge genel toplam puanı 58.5, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölge genel toplam puanı 56.9, Sahra – Altı Afrika bölge genel toplam puanı ise 53.4 olarak değerlendirilmiştir. Genel toplam puanlarına göre 184 ülkenin dağılımı; 7 Özgür, 17 Çoğunlukla Özgür, 54 Orta Derecede Özgür, 57 Çoğunlukla Özgür Değil ve 32 Baskıcı Rejim olacak şekilde belirlenmiştir.

Tablo 5. Ekonomik Özgürlük Endeksi 2022 Yılı Sonuçları

	Amerika	Avrupa	Asya- Pasifik	Ortadoğu- K. Afrika	Sahra-Altı Afrika
Özet Bilgiler					
Nüfus (Milyon)	1020	848.3	4630	458.2	1180
Kişisel Gelir (\$)	31,992	37,331	16,807	18,547	4,217

	1 Yıllık Büyüme (%)	-6.1	-4.9	-2.0	-1.7	-1.0
	5 Yıllık Büyüme (%)	-0.4	0.9	4.1	1.6	2.7
	Enflasyon (%)	4.3	2.6	3.8	12.5	14.8
	İşsizlik (%)	9.5	7.8	5.3	10.5	7.5
	Kamu Borcu (%)	99.4	71.1	72	66	62.8
Ülke Özetleri	E. Özgürlük Puanı	59.4	69.5	58.5	56.9	53.4
	Özgür Ülkeler	N/A	4	3	N/A	N/A
	Çoğunlukla Özgür Ül.	5	18	2	1	1
	Kısmen Özgür Ül.	12	18	13	4	7
	Çoğ. Özgür Olm. Ül.	11	5	11	5	25
	Baskıcı Ülkeler	4	N/A	10	4	14
		Özgür Ülkeler	N/A	80,753	64,933	N/A
Gelir Düzeyi (\$)	Çoğunlukla Özgür Ül.	34,303	44,508	48,151	58,753	20,292
	Kısmen Özgür Ül.	16,766	26,675	18,313	48,282	9,263
	Çoğ. Özgür Olm. Ül.	11,897	22,141	7,582	27,271	4,522
	Baskıcı Ülkeler	10,159	N/A	9,216	12,135	3,418
Kurumsal Kalite	Mülkiyet Hakları	51.4	77.4	52.5	53.2	53.4
	RL Yargının Etkinliği	55.5	69.2	47.4	37.5	39.7
	Hükümetin Bütünl.	44.5	62.3	43.7	44.7	34.7
	Vergi Yüğü	77.5	74.3	80.8	86.0	31.3
	HB Hükümet Harc.	68.6	45.0	68.0	61.4	76.8
	Mâlî Sağlık	49.5	75.6	63.1	36.4	80.5

	İş Yapma Özg.	61.2	76.4	60.4	59.2	44.5
DK	İş Gücü Özgürlüğü	55.9	59.6	56.3	51.1	52.5
	Parasal Özgürlük	73.1	80.0	73.4	73.7	70.9
	Ticaret Özgürlüğü	67.3	78.8	70.2	71.6	61.0
PA	Yatırım Özgürlüğü	59.5	73.1	44.9	55.0	50.5
	Finansal Özgürlük	49.4	62.4	41.8	52.9	39.6

2022 endeksindeki neticeler olağanüstü bir durumun etkisi altında olan dünyanın tepkilerini yansıtmaktadır. Endeks COVID-19 pandemisine hükümetler tarafından verilen tepkilerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Endeksin gözlemine göre pandemi için alınan en katı tedbirler Asya – Pasifik bölgesi ve Amerika bölgesinde, orta derecede katı olan tedbirler Avrupa ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika, en az katı olan tedbirler ise Sahra – Altı Afrika Bölgesinde alınmıştır. Hükümetlerin aldığı kapanma tedbirleri özellikle iş gücü özgürlüğü, iş yapma özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü göstergelerini etkilemiştir ancak en büyük darbeyi mâlî sağlık almış görünmektedir. Dünyanın hemen her bölgesinde mâlî sağlık skoru en az 10 puan kayıp yaşamıştır (Sahra – Altı Afrika hariç). Birçok Avrupa ülkesinde, sağlık hizmetleri, eğitim, telekomünikasyon, posta ve teslimat hizmetleri gibi hizmetleri sağlamak için devlete ait ve devlet tarafından işletilen tesisler bulunmaktadır. Bu faaliyetler, yüksek hükümet harcamaları ve vergilendirme oranlarına dönüşmektedir ki bu durum ekonomik özgürlüğü olumsuz etkilemektedir. Aşırı vergilendirme seviyeleri ve olağanüstü yüksek hükümet harcamaları, daha verimli özel sektör faaliyetlerini engelleyerek sürdürülemez mali dengeler yaratma riski doğurmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde devam eden hukukun üstünlüğü ve mâlî sağlık sorunu devam etmektedir. Pandemi süresince ekonomik hayatın önemli bir bölümünün durma noktasına gelmesi mâlî sağlık problemini derinleştirmektedir. Asya-Pasifik bölgesi, son beş yılda yıllık ortalama yüzde 4 oranında büyüyerek ekonomik büyümede dünyaya liderlik etmeye devam etse de birçok ülkede yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük puanları dünya standartlarının oldukça altında kalmaktadır. Bölgede birçok gelişen demokrasi bulunmaktadır, ancak Çin, Kuzey Kore ve diğer ülkelerdeki otoriter hükümetler, yargı

etkinliği ve hükümet bütünlüğü gibi hukuk devleti göstergelerinde bölgesel ortalamaları düşürmektedir. Amerika bölgesinde hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi problemleri devam ederken özellikle düzenleyici ortamın yetersizliği sorunu kayıtlı ekonomiyi ve özel sektörü baskılamaktadır. Sahra Altı Afrika ülkeleri, özellikle hükümet bütünlüğü, iş özgürlüğü ve finansal özgürlük kategorilerinde, ekonomik özgürlük açısından dünya ortalamalarının gerisinde kalmaktadır. Mülkiyet hakları ve yargı etkinliği puanlarındaki sürekli eksiklikler, bölge genelinde yüksek siyasi istikrarsızlık ve çatışma seviyelerinin hem nedeni hem de sonucu olan yönetim sorunlarını yansıtmaya devam etmektedir. Avrupa, uzun zamandır dünyanın en yüksek ekonomik özgürlük seviyelerine sahiptir. 2022'deki genel puanı, küresel ortalamadan neredeyse 10 puan daha yüksektir ve son beş yılda benzer büyüklükteki farklar kaydetmiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki ekonomik özgürlük, son beş yıl içinde dalgalanmış ancak genel olarak dünya ortalamasına yakın bir puan almıştır. Benzer şekilde, Asya-Pasifik bölgesi ve Amerika kıtasının ortalama ekonomik özgürlük puanları son yıllarda küresel ortalamanın iki puan üzerinde veya altında seyretmiştir, ancak her iki bölgede de puanlar arasında büyük farklılıklar vardır. Sahra – Altı Afrika'nın ortalama genel ekonomik özgürlük puanları, sürekli olarak diğer dört bölgenin gerisinde kalmaktadır (Heritage Foundation, 2022).

3.3. Bölgelere Göre Farklılaşan Yönetişim-Kalkınma İlişkisi

Heritage Vakfı tarafından yayımlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi raporlarının bölgeler başlıklı kısımlarının son 5 yıla ait verileri incelendiğinde her bölgede öne çıkan kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara rastlanmaktadır. Bu bölümde bölgelere göre farklılaşan yönetim kurumları ile bu yönetim kurumlarının ekonomik performansa yansımaları incelenecektir.

3.3.1. Amerika

Amerika bölgesindeki genel görünümün en net çıktısı kıtanın heterojen bir yapıya sahip olduğudur. Bölgedeki genel problemler Kuzey Amerika ve Güney Amerika bölgesinde farklılıklar göstermektedir. Bölgedeki kültürel miras İngilizce konuşan Kuzey Amerika ülkelerinin yönetim yapılarında farklı sorunlarla ya da farklı olumlu görünümle gün yüzüne çıkmakta, Latin Amerika bölgesinde ise farklı

sorunlarla ya da olumlu görünümle gün yüzüne çıkmaktadır. İngilizce konuşulan Karayip ülkeleri, genellikle İngiliz kolonyal köklerinin bir mirası olarak bölgedeki diğer ülkelerden daha yüksek puanlanmış yönetim kurumlarına sahiptir. ABD ve Kanada da İngiliz ortak hukuk sisteminden türetilen yasal sistemlerden faydalanmışlardır. Bununla birlikte, İspanyolca konuşulan ve Portekizce konuşulan ülkelerdeki hukuk sistemleri genellikle Napolyon Kanunlarına dayanır ve bir dizi nedenle genellikle daha yüksek yolsuzluk oranları ve genel olarak daha zayıf hukuk sistemleri gözlenmektedir (Heritage Foundation, 2022: 29).

2023 yılında yayımlanan Demokrasi Endeksi Raporu'nda Amerika kıtası incelendiğinde Meksika'nın Kuzey sınırını referans olarak alırsanız bölge net bir şekilde ikiye ayrılmaktadır. Amerika, Kanada gibi gelişmiş Kuzey ülkeleri tam demokrasi ya da dalgalı demokrasinin en yüksek puanı ile derecelendirilirken sınırın Güney tarafında ise otoriter rejime kadar giden geniş bir skala göze çarpmaktadır (The Economist, 2023: 5).

Bu olumsuz tabloya rağmen Amerika Sahra-Altı Afrika'dan sonra en kötü skora sahip olsa dahi Avrupa'dan sonra en yüksek GSYİH'ya sahip bölgedir. 2018 verileri incelendiğinde özellikle Güney Amerika ülkelerinde göze çarpan bir hukukun üstünlüğü, özelde ise mülkiyet haklarının korunması problemleri bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin karizmatik lider Castro'nun mirasını sürdürmeye çalıştığı, bu miras sürdürme çabasının ise kötü politikalar neticesinde parasal istikrarsızlık yarattığı, mülkiyet haklarındaki zayıf korumanın değerlemede çarpıklıklar doğurduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır. Latin Amerika Bölgesindeki ortak gerçek iyi işleyen açık pazarın yolsuzluklar, mülkiyet haklarının zayıf korunması, hükümet kaynaklı çeşitli piyasa çarpıklıklarının sebep olduğu parasal istikrarsızlık yüzünden sığ kaldığıdır (Heritage Foundation, 2018: 30-33).

2018 yılında yayımlanan endekste bölge genelinde kapsayıcı kurumlar olarak iş yapma özgürlüğü, dışlayıcı kurumlar olarak hukukun üstünlüğü göstergelerinin öne çıktığı görülmektedir. Aşağıda buna ilişkin örnekler yer almaktadır.

ABD, 2018-İş Yapma Özgürlüğü: "ABD'de yürürlüğe giren vergi reformları ve yatırım politikaları iş yapma özgürlüğü ve vergi yükü göstergesi üzerinde olumlu etki yaratmaktadır, yatırımcı dostu politikalar yatırımcı güvenini pekiştirmektedir." (Heritage Foundation, 2018: 35).

Küba, 2018-Mülkiyet Hakları: *“Ekonomideki tam kontrol olumsuz etkilerine devam ediyor, özel sektör iş kanunundaki değişiklikler işsizlik üzerine küçük pozitif etkiler doğurdu ancak asla yeterli değil, komünist diktatörlük verimsiz çalışma ortamını sürdürüyor. Döviz girişi için turizme olan bağımlılık büyüyor.”* (Heritage Foundation, 2018: 36).

Venezüella, 2018-Hukukun Üstünlüğü: *“Demokratik kurumların işlerliği zarara uğratılmış durumda, hukukun üstünlüğünün göz ardı edilmesi çok uluslu şirketlerin ülkeden çekilmelerine yol açmaktadır”* (Heritage Foundation, 2018: 36).

2019 verilerine göre sosyalist mirasın etkisinin giderek azaldığı görülmektedir. 2018’de yapılan genel seçimlerde Liberal kanat temsilcisi ve halkın gözünde yolsuzluğa bulaşmamış aday olarak görülen Bolsonaro, sosyalist politikaların yarattığı kötü neticelerden bıkan halk tarafından, hukukun üstünlüğünün temini ve bireysel özgürlüklerin geri getirilmesi umudu ile %55’lik bir oy oranı ile seçilmiştir (The Economist, Demokrasi Endeksi, 2019: 8-9). Bölgedeki ülkeler incelendiğinde gelişmiş ülkelerdeki tarifeleri artıran korumacı politikaların önce tedarik zincirlerine dolayısıyla da tüketici fiyatlarına ve yatırımcı kararlarına olumsuz etkileri olduğu görülmektedir.

2019 endeksinde bir önceki yıl ile aynı olarak hukukun üstünlüğü göstergelerindeki özellikle de mülkiyet hakları göstergesindeki olumsuz görüntü göze çarpmaktadır. Birçok Latin Amerika ülkesinde iyi işleyen bir serbest piyasa için temeller hala yetersizdir; yaygın yolsuzluk ve mülkiyet haklarının zayıf korunması, düzenlemelerin verimsizliği ve hükümetin yanlış yönlendirmelerinden kaynaklanan piyasa bozulmalarının yarattığı para istikrarsızlığını kötüleştirir. Vergi yükü ve devlet harcamaları puanları, sınırlı hükümet ilkesine genel bölgesel kabulü gösterirken, pazar açıklığı seviyeleri genellikle dünya standartlarıyla uyumludur. Diğer yandan, hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi büyük sorun alanlarıdır ve mülkiyet haklarının korunmasındaki uzun vadeli zayıflık, yargının etkisizliği ve hükümet bütünlüğünün eksikliğini yansıtmaktadır. Buna karşın birkaç münferit örnekte de görüleceği üzere rasyonel politikalar olumlu neticeler doğurmaktadır (Ekonomik Özgürlük Endeksi, 2019: 35-38).

2019 yılı raporunda bölgede mâlî sağlık göstergelerinde iyileşmeler göze çarpmaktadır; özellikle Latin Amerika’daki yolsuzluk ve hukuksuzluklar kronik bir problem olarak karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Kapsayıcı ve dışlayıcı

kurumlara dair örnekler aşağıda yer almaktadır:

Barbados, 2019-Mâlî Sağlık: *“Barbados, mali sağlık ve devlet harcamaları hususunda gerçekleştirdiği reformların meyvesini toplamaktadır. Turizm gelirlerindeki artış ve mâlî konsolidasyon ülke gelirini artırmıştır.”* (Heritage Foundation, 2019: 40).

Haiti, 2019-Hukukun Üstünlüğü: *“Kamu finansının etkinliği ve hukukun üstünlüğü, yıllar süren politik istikrarsızlık nedeniyle ciddi şekilde zayıflamıştır. 2018 yazında, yakıt sübvansiyonlarının azaltılmasına karşı şiddetli protestolar sonrasında hükümet, bu politikasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Haiti'nin ekonomik özgürlük puanı 2019 Endeksi'nde yargının etkinliği, iş yapma özgürlüğü, mülkiyet hakları ve devlet bütünlüğü puanlarında sert düşüşler nedeniyle önemli bir gerileme kaydetmiştir.”* (Heritage Foundation, 2019: 41)

2020 endeksinin bölgesel değerlendirme kısmında özellikle Latin Amerika ülkeleri için olumsuz ekonomik performansın gerekçeleri olarak hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesindeki kusurlar, mülkiyet haklarının korunmasındaki uzun vadeli zayıflıklar, kötü ekonomik performansın başlıca sebepleri olarak görülmüştür. Sosyalist mirasın tutunmaya devam ettiği Venezuela, Küba ve Bolivya gibi baskıcı ekonomilerin liderleri tarafından uygulanan başarısız popülist politikalar, bölgesel kalkınmayı da olumsuz etkilemektedir. Bölgenin küresel gücü ABD için ise farklı bir yönetim kurumundaki olumsuz tablo göze çarpmaktadır: Mâlî sağlık. Kongre ve icra komitesi tarafından onaylanan harcamalar gelir/harcama dengesizliği yaratmakta ve ülkenin mâlî sağlığını olumsuz etkilemektedir.

2020 raporunda dışlayıcı kurum olarak tekrar hukukun üstünlüğü karşımıza çıkmakta, kapsayıcı kurum olarak ise bölgedeki münferit politikaların bir getirisi olarak bu yıl mâlî sağlık göstergelerindeki olumlu yükseliş göze çarpmaktadır (Heritage Foundation, 2020: 66-70). Aşağıda kapsayıcı kurumlara dair örnekler yer almaktadır:

Ekvador, 2020-Mali Sağlık: *“Chavista sosyalizmini reddeden ve mali sağlıkta önemli bir artış kaydeden Ekvador bölgede en fazla gelişim kaydeden ülke olmuştur. Bu yükseliş eğilimini sürdürmek için hükümet, cesur yapısal reformlar uygulamaktadır ancak yeni yatırım ve yatırımcı çekebilmek için Ekvador'un zayıf hukuk düzenini güçlendirmesi gerekmektedir.”* (Heritage Foundation, 2020:72).

Brezilya, 2020-Mali Sağlık: *“Yeni merkez-sağ hükümet, derin bir yapısal ekonomik reform programına bağlı kalmıştır. Hükümet ayrıca zaten sürdürülemez derecede maliyetli bir emeklilik sistemine önemli bir dizi reform ile yeniden düzenlemiş bunun yanı sıra vergi kanununun basitleştirilmesi için kongre onayını almak suretiyle serbest piyasa gündemini sürdürmeyi planlamıştır.”* (Heritage Foundation, 2020: 70).

2021 yılı endeksinde Amerika bölgesindeki yönetim kurumları incelendiğinde ortak bir kapsayıcı kurum ya da ortak bir dışlayıcı kurumdan ziyade bölge ülkelerinin farklılaşan yönetim yapılarına vurgu yapılmıştır. Bölgeyi homojen bir yapı gibi değerlendiren önceki yıllara ait endekslere karşın 2021 yılında yayımlanan endekste hükümetin bütünlüğünden finansal özgürlüğe kadar birçok yönetim kurumu farklı ülkelerde kapsayıcı – dışlayıcı olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda bahsedilen bu duruma ait farklılaşan yönetim yapılarına ait örnekler verilmiştir:

Dominika Topluluğu, 2021-Mali Sağlık, Hükümet Harcamaları: *“2009’da puanlanmaya başladığından beri “orta derecede özgür” kategorisinde olan Dominika, büyük ölçüde genişlemiş bütçe açığı ve artan borç sebebiyle bu yıl “çoğunlukla özgür değil” kategorisine düşmüştür.”* (Heritage Foundation, 2021: 42).

Barbados, 2021-Hükümetin Bütünlüğü, Yargının Etkinliği: *“Bu yıl, Amerika bölgesinde genel skorunda en büyük artışı yaşayan ülke Barbados olmuştur. İyileşmenin temel nedeni, hükümetin borç yönetiminde gerçekleştirdiği iyileştirmeler olmuştur. Yargının etkinliği, hükümet bütünlüğü ve vergi yükü göstergeleri de artış göstermiştir. Ülkenin aşırı büyük kamu borcunun azaltılması, yatırımcı güvenini yeniden tesis etmek adına önemli bir adım olmuştur.”* (Heritage Foundation, 2021: 40).

ABD, 2021-Mali Sağlık, Hükümet Harcamaları: *“Amerika Birleşik Devletleri’nde daha büyük ekonomik özgürlüğün önündeki başlıca engeller, aşırı hükümet harcamaları, sürdürülemez borç seviyeleri ile sağlık ve finans sektörlerinin müdahaleci düzenlemeleri olarak devam etmektedir. Mali sağlık göstergesindeki puan düşüşü, Endeksin 1995 yılında başlamasından bu yana Amerika’da herhangi bir gösterge üzerindeki en büyük düşüştür.”* (Heritage Foundation, 2021: 42).

Bolivya, 2021- 6 Gösterge: *“Eski Devlet Başkanı Evo Morales’in 2019’da dördüncü bir dönem için yeniden seçilmeye çalıştıktan sonra ülkeden kaçmak*

zorunda kalmasına rağmen, Bolivya ekonomisi hala onun Chavista sosyalizminin zararlı etkilerinden muzdarip. Morales rejiminin tek parti otoriterliği, 12 Endeks göstergesinden altısına özellikle yıkıcı bir etki yapmıştır: mülkiyet hakları, yargının etkinliği, hükümetin bütünlüğü, mâlî sağlık, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük.” (Heritage Foundation, 2021: 42).

2022 yılı verilerine göre (pandeminin de devam eden etkileriyle birlikte) bölgenin ortalama kamu borcu seviyesi GSYİH'nın %99.4'üne yükselmiştir. Bölgenin iş yapma özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük yönetim kurumları genellikle dünya standartlarına uygundur. Öte yandan, mâlî sağlık dünya ortalamasının oldukça altındadır ve mülkiyet haklarını koruma konusundaki uzun vadeli zayıflıklar henüz başarılı bir şekilde ele alınmamıştır (Heritage Foundation, 2021: 36-40). Bölgenin 2022 yılına ait veriler ışığında yönetim kurumlarına ait değerlendirmelerine ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır:

Meksika, 2022-Mülkiyet Hakları, İş Yapma Özgürlüğü: “Devlet Başkanı López Obrador, suç, yolsuzluk ve yoksulluk gibi sorunları çözme vaatlerini yerine getirememiştir. Obrador, gücünü artırmaya, önceki liderinin reformlarını geri almaya ve petrol zengini ülkede enerji ve diğer sektörler üzerinde 1970'ler tarzı devlet kontrolünü tekrar uygulamaya çalışmaktadır. Sözleşme hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda artan endişeler bulunmaktadır.” (Heritage Foundation, 2022: 42).

Guyana, 2022- Finansal Özgürlük: “Guyana'nın ekonomik büyümesi, kara dışı petrol patlamasından gelen artan gelirin yatırımı ve reformu itmesiyle hızlanmıştır. Ekonomik özgürlük son beş yılda dalgalanmış olsa da 2021'de iyileşmeye başlamış ve bu yıl da artmıştır. Parasal özgürlük ve ticaret özgürlüğü nispeten güçlüdür, ancak hukukun üstünlüğü ve finansal özgürlük zayıfkalmaktadır.” (Heritage Foundation, 2022: 42).

Amerika bölgesi için son 5 yıllık veriler değerlendirildiğinde bölgenin yönetim kurumlarına ilişkin istikrarlı bir şekilde dışlayıcı kurum olarak göze çarpan hukukun üstünlüğü göstergeleri dikkat çekmektedir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde mütemadiyen kötü skorlarla değerlendirilen hukukun üstünlüğü göstergesi, gelişmiş Kuzey Amerika ülkelerinde de ya dünya ortalamasına yakın ya da dünya ortalamasının altında puanlanmıştır. Hukukun üstünlüğündeki problemlere ve bazı sosyalist rejim taraftarı münferit örneklere rağmen bölgedeki iş yapma

özgürlüğü bu olumsuz durumların yarattığı beklentinin üzerinde sonuçlar vermiştir. Bölge incelenirken kolonyal kültürün mirası göz önüne alındığında kurumsal kültürün negatif ve pozitif etkileri daha net ortaya çıkmaktadır.

3.3.2. Asya-Pasifik

Asya – Pasifik bölgesiyle ilgili en net çıkarım bölgenin en heterojen bölge olduğudur. Bölgeyle ilgili ortak kapsayıcı kurum ya da ortak dışlayıcı kurum tespitinde bulunmak oldukça güçtür. Bölgede göze çarpan bir diğer durum doğunun korumacı gelenekleridir. Daha kapalı, daha otoriter rejimler bölge geneline hâkîm olsa dahi dünyanın en fazla tam demokrasi ve özgür ülke sınıfına dahil ülkeleri Asya-Pasifik bölgesinde yer almaktadır (The Economist, 2023: 4-6; Ekonomik Özgürlük Endeksi, 2018: 38-41). Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan bölge aynı zamanda dünyanın en yüksek büyüme oranlarına da sahiptir.

2018 Ekonomik Özgürlük Endeksi incelendiğinde bölgenin, dünyanın en düşük işsizlik oranına (%4.2) ve Avrupa'dan sonra dünyanın en düşük enflasyon oranına sahip olduğu görülmektedir (Avrupa: %3, Asya-Pasifik: %3.4). Çin ve Hindistan gibi bölgenin en büyük ekonomilerinden ikisi, yönetim kurumları bağlamında nispeten dışlayıcı kurumlara sahip olsalar da bölgenin en büyük, dünyanın ise neredeyse en büyük ekonomik büyüme oranlarına sahiptirler (Heritage Foundation, 2018: 38-41). Bu bağlamda bölge özelinde öne çıkan kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara ilişkin örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Çin, 2018- Pazar Açıklığı: *“Sosyalist Çin’de her ne kadar kamu işletmeleri piyasayı domine etse de özel sektörün önünü açan girişimler de yok değil ancak bürokratik engeller, hukukun üstünlüğünün zayıflaması ve bürokrasiden gelen direniş liberalleşme sürecini zora sokmaktadır.”* (Heritage Foundation, 2018: 42).

Filipinler, 2018-Hukukun Üstünlüğü: *“Önceki hükümet özel sektörü geliştirmeye çalışsa da ülkede kültür haline gelen yolsuzluk ve kayırmacılık, yatırımcı tercihini olumsuz etkilemektedir. Hukukun üstünlüğü reformlarına ihtiyaç vardır.”* (Heritage Foundation, 2018: 41).

Japonya, 2018-Finansal Özgürlük: *“Cari açığın dramatik biçimde azalması, siyasi istikrar ve iyi korunan hukukun üstünlüğü ekonomik özgürlüğün*

gelişmesine önemli katkı sağladı, durgunluğu aşmak için daha gevşek bir mali politika hedeflenmektedir.” (Heritage Foundation, 2018: 44).

2019 endeksinde de bir önceki yıldan farklı bir genel görünümle karşılaşılmamaktadır. Bölge ülkeleri çoğunlukla statükocu bir davranış sergilemektedir. Dünyanın en hızlı ekonomik büyüme oranlarından birine sahip olan Çin'deki siyasi elit, politik statükoculukta ısrarını sürdürmektedir. Asya- Pasifik için iş yapma özgürlüğü göstergelerinde bölgenin en azından salt çoğunluğuna hâkim bir negatif görünüm göze çarpmaktadır. Bölgede kapsayıcı yönetim kurumlarına en net örnek olarak hükümet harcamaları bulunmaktadır (Heritage Foundation: 44-47). Aşağıda bölge ülkelerinin yönetim kurumlarına ilişkin kapsayıcı ve dışlayıcı kurum örneklerine yer verilmiştir:

Çin, 2019-Finansal Özgürlük: “ABD-Çin ekonomik ilişkilerindeki artan gerilimler, iş belirsizliklerini artırmıştır ve Çin hükümeti 2018'de gelecekteki büyüme risklerini azaltmak için daha gevşek ekonomik politikalar benimsemiştir. Çin hala "çoğunlukla özgür" kategorisinde olmasına rağmen etkileyici büyüme oranlarına sahiptir. Şeffaf olmayan devlete ait işletmeler finans sektörünü ve birçok temel endüstriyi domine etmektedir. Resmî ideoloji olan 'Çin Tipi Sosyalizm' liberalleşmeyi soğutmuş, kapitalizme bağımlılığı artırmış, ticaret ve yatırım için bürokratik engelleri yükseltmiş, hukuk düzenini zayıflatmış ve daha dinamik ekonomik kalkınmayı engelleyen çıkarlardan gelen direnci güçlendirmiştir.” (Heritage Foundation, 2019: 44).

Laos, 2019- Ortalama Skor: “Laos'un ekonomik özgürlük skoru, 2019 Endeksi'nde ticaret özgürlüğü, hükümet harcamaları, mali sağlık, iş özgürlüğü ve mülkiyet hakları konularındaki iyileşmeler sayesinde yükselmiştir. Bazı sektörlerle girişi engelleyen siyasi bağlantılı kararlar bulunmakta ve devlet kontrolünü artırmaya yönelik adımlar (örneğin, arazi tahsis sürelerini azaltmak gibi) yatırımcı güvenini azaltmaktadır. Mülkiyet haklarının zayıf korunması, yaygın yolsuzluk, hantal bürokrasi ve müdahaleci devlet gibi ekonomik özgürlüğe engel teşkil eden bu tür engelleri aşmak için daha derin kurumsal ve sistemsal reformlara ihtiyaç vardır.” (Heritage Foundation, 2019: 46-47).

Bölge dünyanın “özgür” kategorideki altı ülkesinden dördünü barındırmaktadır (Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda ve Avustralya). Bunun yanı sıra baskıcı rejime kadar uzanan skalanın tamamından en az 1 örnek bölgede bulunmaktadır. 2020 verileri değerlendirildiğinde önceki yıllardan çok da farklı olmayacak şekilde; mülkiyet

hakları, yargının etkinliği, vergi yükü, hükümet harcamaları, mali sağlık, iş yapma özgürlüğü ve iş gücü özgürlüğü gibi ekonomik özgürlüğün 12 göstergesinin yedisinde dünya ortalamalarına eşit veya daha iyi bir performans sergilemiştir. Ancak ekonomik özgürlüğün diğer kritik alanları, özellikle devlet bütünlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük gibi alanlarda Asya-Pasifik bölgesi dünya ortalamalarının gerisinde kalmaktadır (Heritage Foundation, 2020: 74-78). Bu bağlamda dışlayıcı kurumlara dair örnekler aşağıda yer almaktadır:

Hindistan, 2020-Finansal Özgürlük: *“Hindistan Finansal özgürlükte hala geri kalmış durumdadır. Hükümet bankacılık düzenlemelerindeki eksiklikleri devlete ait bankaları özelleştirmeye başlayarak düzeltmelidir. Vergi kanunu, yatırım hukuku ve iş düzenlemelerinde iyileştirme yapılması gereken pek çok alan bulunmaktadır.”* (Heritage Foundation, 2020: 78).

Vietnam, 2020-Yargının Etkinliği: *“Yargı etkinliğinde iyileşme ve yolsuzlukla mücadelede daha güçlü çabalar olmadan, yatırım iklimindeki iyileşme yavaş olacaktır. Vietnam'da ekonomik özgürlük, hükümetin uluslararası ticareti teşvik etmek ve devlete ait işletmeleri yeniden yapılandırmak suretiyle başarılı bir şekilde genişletmesi durumunda artacaktır, ancak bu konudaki ilerleme, Komünist Parti içindeki etkin çıkarlardan gelebilecek direniş nedeniyle sınırlı olabilir.”* (Heritage Foundation, 2020: 78).

2021 verileri incelendiğinde bölgede yaygın olan “güçlü ve bağımsız kurumların sürdürülememesi sorunu” devam etmektedir. Buna karşın bölgede, devlet harcamalarını kontrol etme ve ekonomik faaliyeti etkili bir şekilde düzenleme konusunda relatif olarak iyi bir performans sergilenmiştir. Genelleme yapılması en güç bölgelerin başında gelen Asya-Pasifik için kurumsal kültür harita üzerinde incelendiğinde mozaik bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Amerika ya da Ortadoğu gibi bölgenin coğrafi bir sınır itibariyle yaygınlaşan kapsayıcı ya da dışlayıcı kurumu ile karşılaşmak mümkün değildir (Heritage Foundation, 2021: 44- 47). Yine de bölgede yaygın olarak öne çıkan kapsayıcı kurumlar ve dışlayıcı kurumlar bulunmaktadır. Aşağıda bölgeye dair dışlayıcı kurumlar için örnekler yer almaktadır.

Pakistan, 2021-Hukukun Üstünlüğü: *“Yalnızca kamu hizmetlerini sürdürebilmek için yıllık bütçenin %40'ından fazlasına ihtiyaç duyan Pakistan'da kronik yolsuzluk ekonomik fırsatların değerlendirilebilmesinin önüne ket vurmaktadır.”* (Heritage Foundation, 2021: 48).

Çin, 2021-Hukukun Üstünlüğü, İş Yapma Özgürlüğü: “*Şeffaf olmayan devlete ait işletmeler finans sektörünü ve birçok temel endüstriyi hâlâ domine etmektedir. Çin Merkantilizme güvenmeyi, ticaret ve yatırıma bürokratik engeller koymayı, hukukun üstünlüğünü zayıflatmayı ve daha dinamik ekonomik gelişmeyi engelleyen çıkar gruplarının statükocu direnci devam etmektedir.*” (Heritage Foundation, 2021: 48).

2022 yılında yayımlanan raporda da bölgenin heterojen görünümünde bir değişiklik bulunmamaktadır. Bölgedeki yönetim kurumlarının performanslarında Amerika bölgesindeki gibi coğrafi bir yoğunlaşma bulunmamaktadır (Latin Amerika ülkelerindeki yönetim kurumları performansı ile Kuzey Amerika ülkelerindeki yönetim kurumları performansı belirgin şekilde ayrılmaktadır). Örneğin endekste son sırada yer alan Kuzey Kore'nin sınır komşusu Güney Kore dünya sıralamasında 19. sıradadır, buna karşın bu iki ülkenin Batı sınırındaki Çin 153. sırada ancak Doğu sınırındaki Japonya 35. Sıradadır (Heritage Foundation, 2022: 44-47). Bölgedeki mozaik yapıya rağmen bölgenin çoğunluğunda etkili kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara rastlanmaktadır. Aşağıda bölgede yaygın olarak rastlanan kapsayıcı ve dışlayıcı yorumlara örnekler verilmiştir.

Avustralya, 2022-Hukukun Üstünlüğü: “*Avustralya, en zengin Asya- Pasifik ülkelerinden biridir ve ekonomisi genel olarak iki on yıldan fazla bir süredir genişlemektedir. Bu genişlemenin başlıca sebepleri, yargının etkinliği, mülkiyet hakları, ticaret özgürlüğü göstergelerindeki olumlu görünümüdür.*” (Heritage Foundation, 2022: 47-48).

Japonya, 2022-Mâli Sağlık: “*Hukukun üstünlüğü güçlü kalmaktadır, ancak ülkeyi daha büyük ekonomik özgürlükten alıkoyan başlıca göstergeler hükümet harcamaları ve özellikle son derece zayıf mâli sağlıktır. Yaşlanan nüfus artan emeklilik maliyetlerini de beraberinde getirmektedir. Kayırmacılığı ortadan kaldırmak ve girişimciliği artırmak için temel yapısal reformlar gerekmektedir.*” (Heritage Foundation, 2022: 47).

Asya-Pasifik bölgesi için genel tablo incelendiğinde bölgenin geneline hâkim bir kurumsal kültürden bahsetmek pek mümkün değildir. Bölge ülkelerinin yönetim kurumlarına dair endeks yorumları incelendiğinde problem tespiti daha ziyade nüfusun niteliği üzerinedir. Öyle ki Japonya’da nüfusun yaş ortalaması arttıkça mâli sağlık ve kamu harcamaları bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Hindistan için ise yönetim kurumlarının performansını etkileyen en önemli faktörlerden biri eğitimli nüfusun

katma değer üretebileceği bilişim sektörüne yönlendirilmesidir. Bahsi geçen bu durumlar, ülkedeki mâlî sağlık, hükümet harcamaları, vergi yükü vb. göstergeleri olumlu ya da olumsuz etkilediğinden politika tercihlerinin yaratacağı olumlu ya da olumsuz neticeler bir dereceye kadar absorbe edilmektedir.

Yine de bölgede öne çıkan kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlardan söz etmek mümkündür. Ekonomik gelişmişlik düzeyi ve ekonomik özgürlük skoru çok yüksek olan Avusturalya, Singapur (ki o ülkeler de genel skoru göz önüne alındığında hukukun üstünlüğü göstergelerinde daha iyi bir netice elde etmeliydi) gibi birkaç örnek hariç bölgenin genelinde hukukun üstünlüğü ile ilgili yaygın bir sorun hakimdir. Bunun yanı sıra bölgede disiplinli bir idare biçiminin yaygın olması göze çarpmaktadır. Bu durumun bir yan faydası olarak mâlî sağlık, hükümet harcamaları, hükümetin bütünlüğü skorları beklenenin üzerinde derecelendirilmiştir.

3.3.3. Avrupa

Avrupa tüm endekslerde yönetim kurumları bağlamında dünya ortalamasının hep üzerindedir. Bölge genel itibarda müreffeh ülkelerden oluşmaktadır. Çoğunlukla sosyal devlet ilkesiyle yönetilen bölge ülkelerinin yönetim kurumları bağlamındaki en büyük noksanlıkları olarak hükümet harcamaları ve vergi yükü göze çarpmaktadır. Bölge değerlendirilirken Amerika ile benzer olacak şekilde Demir Perde referans noktası olarak alınabilir ve Demir Perdenin Doğusu ile Batısı şeklinde bir ayrıma gidilebilir. Sosyalist gelenekten sıyrılmaya çalışan ancak bu konuda halen acemilik yaşayan Doğu Avrupa ülkeleri, gelişmiş, müreffeh Batı Avrupa ülkelerine nazaran farklı yönetim kurumlarında kötü performans göstermektedir.

2018 yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi incelendiğinde birçok göstergede dünya ortalamasının en az on puan üzerinde ekonomik özgürlük puanına sahip olduğu görülmektedir. Bölge Demir Perdeden ikiye bölündüğü takdirde Demir Perdenin Doğusu için mülkiyet hakları ve yargının etkinliği gibi hukukun üstünlüğü göstergelerindeki kötü performans göze çarpmaktadır. Demir Perdenin Batısı dünya ortalamasına göre çok iyi bir performans gösterse dahi potansiyelini tam anlamıyla kullanmasını önleyen korumacı politikaların yarattığı bazı problemler bulunmaktadır (Heritage Foundation, 2018: 46-48). Bu bağlamda aşağıda kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara dair örnekler yer almaktadır:

Rusya, 2018- Hukukun Üstünlüğü: *“Mülkiyet haklarının korunmasındaki zayıflık, hukukun üstünlüğünün ihlali, yozlaşmış bürokrasi ve yargının bağımsızlığına da dahil olmak üzere devlet müdahalesi ekonomik performansı negatif etkilemektedir.”* (Heritage Foundation, 2018: 50).

Almanya, 2018-Pazar Açıklığı: *“Ekonomik ve siyasi açıdan çok iyi durumdadır ancak ekonomik büyümenin devam edebilmesi için iş ve yatırım özgürlüğünün artırılması gerekmektedir.”* (Heritage Foundation, 2018: 49).

2019 endeksi incelendiğinde bölgedeki yönetim kurumları bağlamında bir önceki yıla nazaran önemli değişiklikler bulunmadığı görülmektedir. Sosyalist geleneğin etkilerinde tam anlamıyla kurtulamayan Doğu Avrupa ülkeleri hem iç hem de dış rekabete entegre olabilmek için gerekli reformları hayata geçirmek konusunda geri kalmaktadır. Buna karşın gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde ise uzun vadeli riskler göze çarpmaktadır. Öyle ki birçok Batı Avrupa ülkesindeki ekonomik performans durağan büyüme halinde karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamaları ile arasında asimetri doğuran bu durum uzun vadede kamu maliyesin üzerinde risk teşkil etmektedir (Heritage Foundation, 2019: 52-54). Aşağıda bölge ülkelerine dair kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara dair örnekler yer almaktadır:

Karadağ, 2019-Mali Sağlık: *“Mali sağlık skorunda sert bir düşüş yaşanmıştır. Devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi yavaşlamış ve mülkiyet haklarını güçlü bir şekilde koruma veya yolsuzluğa karşı etkili önlemlere yönelik kurumsal taahhüt zayıf kalmıştır.”* (Heritage Foundation, 2019: 56).

Birleşik Krallık, 2019-Düzenlemelerin Kalitesi: *“2019'da Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması, politika yapıcılarında düşük performans gösteren verimlilik gibi yapısal eksikliklere çözüm bulmaya teşvik etti. Ekonominin mâlî krizden gösterdiği dirençli toparlanma, etkili bir hukuk düzeni, açık ticaret rejimi ve iyi gelişmiş bir finans sektörü tarafından desteklendi.”* (Heritage Foundation, 2019: 56).

2020 endeksinde Avrupa ile ilgili genel değerlendirmede kayda değer bir değişiklik bulunmamaktadır. Bölge, hemen hemen tüm göstergelerde dünya ortalamasının epey üzerindedir. Ortak bir kapsayıcı ya da ortak bir dışlayıcı kurum göze çarpmamakla birlikte bölgede gelişmişlik düzeyine göre göreceli bazı eksiklikler bulunmaktadır. Bahsedilen bu eksikliklere dair göstergeler dünya ortalamasının üzerinde olsa dahi ilgili ülkenin potansiyelini tam anlamıyla açığa çıkarmasına müsaade etmediği için eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Sosyalist/Komünist

gelenekten sıyrılmaya çalışan ülkelerde liberal politikalar üretme konusundaki sorun devam etmektedir. Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri için ise müşterek dışlayıcı kurum olarak kamu harcamalarını tespit etmek yanlış olmayacaktır (Heritage Foundation, 2020: 84-86). Aşağıda bölge ülkelerine dair kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara istinaden örnekler yer almaktadır:

Slovenya, Macaristan, Slovakya, 2020-Hükümet Harcamaları: *“Komünizmin toksik mirasından uzaklaşmaya devam ettikleri için hükümetin bütünlüğü skorları pozitif etkilenmiştir. Slovenya mülkiyet hakları ve hükümetin bütünlüğü göstergelerinde bölge ortalamasının üzerindedir. Üç ülke içinde en büyük tehdit hükümet harcamaları göstergesidir.”* (Heritage Foundation, 2020: 87).

Fransa, 2020-Hükümet Harcamaları: *“Hükümet, özellikler genç nüfustaki yüksek işsizliği azaltmak; yabancı yatırımcılarının olumsuz görüşlerini iyileştirmek, rekabetçiliği artırmak ve kamu finansmanını iyileştirmek amacıyla reform paketini sürdürmektedir. Ne yazık ki, önerilen reformlar uygulansa bile, dünya genelinde en yüksek seviyeler arasında olan hükümet harcamalarını kısmak veya iş gücündeki sıkı bağları azaltmak konusunda muhtemelen çok fazla etki yaratmayacaktır.”* (Heritage Foundation, 2020: 88).

2021 verilerinde de kişi başına düşen GSYİH’da bölge ortalamaları bakımından ilk sırada olan Avrupa, yönetim kurumları bakımından Doğu Avrupa ve Kuzey Avrupa (coğrafi değil ancak politik bir ifade olarak) olarak ikiye ayrılabilir. Sovyet Rusya’nın uyduları niteliğindeki nispeten geri kalmış Doğu Avrupa ülkeleri, hukukun üstünlüğü göstergelerinde yaygın olarak kötü netice almaktadırlar. Bununla birlikte gelişmiş Kuzey Avrupa ülkeleri ise sürdürdükleri mâlî politikalardan sebep vergi yükü ve kamu harcamaları göstergelerinde göreceli düşük skorlara sahiptirler (Heritage Foundation, 2021:52-55). Bölgedeki kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara dair örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Karadağ, 2021-Hükümet Harcamaları: *“Batı yanlısı hükümet, önemli özelleştirmeler gerçekleştirmiş ve AB üyeliği olmamasına rağmen Euro’yu benimsemiştir. Ekonomik özgürlüğün gerçekleştirilmesini engelleyen yüksek düzeyde hükümet harcamaları ve borçlar, iyileştirilmiş kamu finansmanı ile hafifletilebilir.”* (Heritage Foundation, 2021: 56)

Fransa, 2021-Hükümet Harcamaları: *“Hükümet, işsizliği azaltmak, yatırım iklimini iyileştirmek ve rekabeti artırmak için bir dizi reformu teşvik etmiştir*

ancak ne yazık ki, uygulansalar bile, bu reformların ülkenin çok yüksek düzeydeki hükümet harcamaları üzerinde pek etkisi olmamıştır. Aylar süren muhalefet protestoları ve grevlerin ardından emeklilik reformu çözüme kavuşturulamamıştır.” (Heritage Foundation, 2021: 56-57).

Rusya, 2021-Hukukun Üstünlüğü: *“Bağlı bir yargı sistemi, yaygın yolsuzluk ve bürokratlar ile organize suç grupları arasındaki bağlantılar devam ederek hükümet bütünlüğünü tehlikeye atmaktadır. Büyük ve yozlaşmış devlet kurumları ile verimsiz bir kamu sektörü ekonomiyi domine etmektedir. Rusya ekonomisi, ağırlıklı olarak petrol ve gaz ihracatına dayanmaktadır. Son yıllarda düşük petrol fiyatları, Kırım'ın ilhakının finansal yükü ve askeri yeniden silahlanma çabaları kamu finanslarını zorlamıştır.”* (Heritage Foundation, 2021: 58).

2022 endeksinde de genel görünümde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Avrupa hâlâ devam eden aşırı koruyucu ve maliyetli iş düzenlemeleri, yüksek vergi yükleri, çeşitli piyasa bozucu teşvikler ve yıllarca genişleyen kamu sektöründen kaynaklanan mâlî sorunlar gibi canlı ekonomik büyüme önündeki çeşitli politik engeller ile mücadele etmektedir. Vergi yükü ve hükümet harcamaları, Avrupa'nın dünya ortalamalarının altında olduğu 12 endeks göstergesinden yalnızca ikisidir (Heritage Foundation, 2022: 52-56). Aşağıda bölgeye dair kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlar için örnekler yer almaktadır.

Almanya, 2022-Hükümet Harcamaları: *“Yüksek hükümet harcamaları ile maliyetli ve esnek olmayan iş yasaları, daha büyük ekonomik özgürlük potansiyelini engellemektedir ve yakın gelecekte devlet harcamalarının azalmak yerine artması muhtemeldir.”* (Heritage Foundation, 2022: 56).

Hırvatistan, 2022-Hükümetin Bütünlüğü: *“Parasal özgürlük ve ticaret özgürlüğü güçlüdür, ancak hükümetin bütünlüğü zayıftır ve hükümet harcamaları oldukça yüksektir. Hükümet vergi indirimleri, asgari ücret artışları, sağlık hizmetleri ve savunma bütçelerini genişletmiştir. Zayıf bir ihracat tabanı, göç, işgücü sıkıntıları önemli zorluklar oluşturmaya devam etmektedir.”* (Heritage Foundation, 2022: 59).

Avrupa'daki genel görünüm birçok perspektiften incelenebilmektedir. İdeolojik temelli bir bakış açısı ile bölge incelendiğinde demir perdenin iki tarafında farklılaşan kurumsal kültür göze çarpmaktadır. Tecrübe temelli bir bakış açısı ile bölge incelendiğinde Karadağ, Kosova gibi genç devletler ile Birleşik Krallık, Almanya gibi

asırlara dayanan tecrübeye sahip devletler arasındaki kurumsal kültür farklılıkları göze çarpmaktadır. Bölge her ne kadar birden fazla farklı boyut ile ikiye ayrılabilir durumda olsa da bölgeye dair yaygın kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara rastlanmaktadır. Bölge her ne kadar ortalama olarak dünyanın ne özgür bölgesi olsa da hükümet harcamaları ve vergi yükü performansları ekonomik gelişmişlikleri de göz önüne alındığında beklenenin altında kalmaktadır.

3.3.4. Ortadoğu ve Kuzey Afrika

Büyük mineral kaynaklarıyla hem kutsanmış hem de lanetlenmiş olan bölgenin demografik profilleri, çoğunlukla aşırı zenginlik ve yoksulluk konsantrasyonları ile ayırt edilmektedir. Bölge, ekonomik, siyasi ve güvenlik zayıflıklar açısından dünyanın en belirgin risk alanı olarak ün salmış durumdadır. Enerji üretimi için ham petrol ihracatına rağmen, bölgedeki genel ticaret akışları çok düşük kalmakta, bu da ekonomik dinamizm ve canlılık eksikliğini yansıtmaktadır. Çalışma çağındaki genç nüfusun ortalama işsizlik oranı yaklaşık olarak %25'tir. Vergi yükü göstergesi dünyada en yüksek olan bölgedir. Endekse göre MENA bölgesi vergi yükü göstergesi bakımından dünyada lider konumdadır. Vergilendirmedeki yaygın adaletsizlik, gelirin yeniden dağıtılmasıyla eşitsizliğin azaltılmasını fonksiyonunu ortadan kaldırmaktadır. Petrol zengini ülkeler de dahil olmak üzere bölgede yaygın bir mali sağlık problemi bulunmaktadır.

Bölge ülkelerinin refah seviyelerinde neredeyse bir uçurum bulunmakla birlikte yönetim kurumları arasında ciddi bir fark bulunmamaktadır. Bunun sebebi kaynak zengini istikrarlı ülkelerin yoksul ya da kaynak yoksulu ülkeler ile aynı bölgede bulunmalarındır. Hülasa bölgedeki kaderi belirleyen şey jeopolitik konum ve doğal kaynaklardır. Sivil haklar, politik kültür, politik katılım gibi göstergeler incelendiğinde birkaç münferit örnek dışında MENA bölgesindeki ülkeler arası önemli bir farklılık görünmemektedir (Heritage Foundation, 2018: 54-57; The Economist, 2021:50-53). Bunun yanı sıra bölgede hem ekonomik olarak hem de yönetim kurumları bağlamında gelişmiş ülkeler de bulunmaktadır. Aşağıda kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlar bağlamında örneklere yer verilmiştir:

İsrail, 2018-Hukukun Üstünlüğü: *“Gelişmiş teknolojisi ve güçlü ticaret ve yatırım bağları ülkeyi bölgeden soyutlamaktadır. Güçlü mülkiyet hakları ve*

düzenlemelerin kalitesi yani hukukun üstünlüğü göstergeleri ekonominin güçlenmesini sağlamaktadır.” (Heritage Foundation, 2018: 55)

Tunus, 2018-Ticaret Özgürlüğü, İş Gücü Özgürlüğü: *“Ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve mâlî sağlık yönünde gelişmeler vardır. Zarar eden devlet teşebbüslerini ıslah etmek, bürokrasiyi daraltmak ve sübvansiyonları kesmek vasıtası ile büyüme hızını artırmayı amaçlamaktadır. Kısıtlı ticaret rejimi, katı işgücü piyasaları ülkenin en büyük zayıflıklarıdır.” (Heritage Foundation, 2018: 57)*

Suudi Arabistan, 2018-Vergi Yüğü: *“Suudi Arabistan bütçe açığını katma değer vergisi, sübvansiyonların azaltılması, ARAMCO'nun kısmi özelleştirmesi ve yolsuzluk ile elde edilen haksız kazançların azaltılması yollarıyla kapatmayı planlamaktadır. Ekonomik performansı artırmak, yatırım çekmek ve düzenlemelerden maksimum verimi alabilmek için ek reformlara ihtiyaç duymaktadır. 2017'nin sonunda patlak veren şiddetli politik gelişmeler reformları güçleştirmektedir.” (Heritage Foundation, 2018: 58).*

2019 endeksinde dikkate değer bir tespit yer almaktadır. Otoriter rejimler tarafından idare edilen bölge ülkelerinin siyasi çalkantıları ve krizleri bastırmak için bedeli çok ciddi bütçe açıkları olmasına rağmen mali desteklerden geri durmadığı belirtilmektedir. Bu ve benzeri durumlar kamu maliyesi üzerine yük bindirmekte ve bu yük vergi olarak halka yansımakta dolayısıyla bölgenin vergi yükü skorunu yükseltmektedir (Heritage Foundation, 2019: 60-65). Aşağıda bölgeye dair kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara istinaden örnekler yer almaktadır:

Cezayir, 2019-Ticaret Özgürlüğü: *“Ekonomik reformları hayata geçirme çabaları güçlü çıkar grupları tarafından engellenmiştir. Devlete ait endüstrilerin özelleştirmesini durdurmuş ve ekonomisinde ithalatı ve yabancı katılımı kısıtlamıştır. Bu politikalar ve diğer kurumsal zayıflıklar, devam eden siyasi belirsizlikle birleşerek sürdürülebilir uzun vadeli ekonomik kalkınma olasılıklarını zayıflatmaya devam etmektedir.” (Heritage Foundation, 2019: 63).*

Lübnan, 2019-Mali Sağlık: *“Farklı dini grupların çıkarları arasındaki belirgin ayrılıklara rağmen, Lübnan'ın serbest piyasa geleneği ve güçlü bir özel ticaret faaliyeti geçmişi bulunmaktadır. Bununla birlikte, ekonomi sürekli mali ve cari hesap açıkları ve kronik siyasi çalkantı nedeniyle zayıf bir performans sergilemektedir.” (Heritage Foundation, 2019: 64).*

Bölgenin genel görünümü 2020 yılında da değişmemiştir. Yolsuzluk ve çatışma nedeniyle kaçırılan ekonomik fırsatlar, bölgenin genç nüfusu için bir trajedidir. Bölgedeki birçok ülke, sürdürülebilir üretkenlik artışına ve geniş tabanlı iş yaratmaya fazla katkıda bulunmayan tarım ve mineral emtia ihracatına aşırı derecede bağımlıdır ve ekonomik çeşitlenme konusunda herhangi bir ilerleme kaydetmemiştir (Heritage Foundation, 2020: 92-93). 2020 yılı endeksi incelendiğinde kapsayıcı ve dışlayıcı yönetim kurumlarına ilişkin genel görüntü aşağıdaki örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır:

Mısır, 2020-Yatırım Özgürlüğü: *“İnşaat ve enerji sektörleri Mısır’da büyümenin temel bileşenleridir. Ekonomik özgürlüğü genişletmede gerçek ilerleme kaydetmek ve yatırım ortamını iyileştirmek için hükümetin pro-iş politikaları benimsemesi; sübvansiyonlarda kesintiye gitme planına sıkı sıkıya bağlı kalması ve felç edici düzeydeki kamu borcunu azaltmak için -2019’da kabul edilen emeklilik reformu gibi- mali reformlara devam etmesi gerekecektir.”* (Heritage Foundation, 2020: 95).

İsrail, 2020-Hükümet Harcamaları: *“İsrail’de 1995’te başlayan endeks raporlarının başlangıcından bu yana çözülmeyen sorun hükümet harcamalarıdır. İsrail’de hükümet harcamaları sürekli olarak daha büyük ekonomik özgürlüğü engellemektedir. İsrail’in ekonomik rekabet gücü, mülkiyet haklarının güçlü korunmasına, düzenleyici süreçlerin verimli koordinasyonuna ve hukukun üstünlüğünü sürdüren sağlam bir yargı çerçevesine dayanmaktadır.”* (Heritage Foundation, 2020: 94-95).

2021 Endeksi'nin sonuçları, bölgenin temel siyasi ve ekonomik mimarisinin, Arap Baharından on yıl sonra bile, ekonomik özgürlüğü bastırmaya devam ettiğini göstermektedir. Kurumsal ve politik gelenekleri bakımından otoriter rejimlere teşne olan coğrafyada reformları hayata geçirmek oldukça güçtür (Heritage Foundation, 2021: 60-64). Kaynak zengini olmayan ülkelerde yaygın bir problem olan hükümet harcamaları ve mâlî sağlık göstergelerimdeki negatif görüntü her yıl olduğu gibi bu yıl da endekste vurgulanan nokta olmuştur. Aşağıda bölgeye dair kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara istinaden örnekler yer almaktadır:

Bahreyn, 2021-Mali Sağlık: *“Bahreyn ekonomisinin karşılaştığı başlıca engel, devasa borcudur. Bahreyn’in mali sağlık göstergesi skoru dünya genelinde en düşüklerden biridir.”* (Heritage Foundation, 2021: 63).

Ürdün, 2021-Mali Sağlık: “Ürdün’de ne yazık ki hükümet kamu maliyesini konsolide etme çabalarını arka plana atarken, 2020’de bütçe açığı genişlemiştir. Ekonomik özgürlüğün önündeki en büyük engeller, zayıf mali sağlık ve iş yapma özgürlüğü ile işgücü özgürlüğü alanlarında nispeten düşük skorlara sahip olmasıdır.” (Heritage Foundation, 2021: 64).

2022 endeksinde bölge hâlâ (özellikle gençler arasında) yüksek seviyelerde işsizlikle (%10,5) mücadele etmektedir. Pandeminin etkisi, bölge genelinde ekonomik özgürlüğü azaltmaya ve genel olarak öfkeyi kışkırtmaya devam etmiştir. Bu bölgesel politika başarısızlığı, özellikle teokratik ve yolsuz otoriterler tarafından yönetilen, ülkesinin vatandaşlarına baskı uygulayan ve ekonomik özgürlüğü reddeden İran’da belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Çok zengin bir azınlık vergiden etkilenmeyecek ekonomik güce sahipken, nüfusun çoğunluğu ağır vergilendirilecek kadar az kazanmaktadır. Bölge mâlî sağlık göstergesinde dünya ortalamasının çok altında puan almaktadır. Doğal kaynaklar hala nimet – lanet ikilemi olma durumunu sürdürmektedir (Heritage Foundation, 2022: 62-65). Bölgede öne çıkan dışlayıcı kurumlara ilişkin örnekler aşağıda yer almaktadır:

Suudi Arabistan, 2022-Hukukun Üstünlüğü, Hükümetin Büyüklüğü: “Mali sağlık, yargı etkinliği ve mülkiyet hakları için keskin düşük puanlar göze çarpmaktadır. Hükümetin aşırı harcamayı ve borcu kontrol altına almak için daha çok mesafe kat etmesi gerekmektedir. Ekonomik özgürlüğü artırmak ve ekonomiyi çeşitlendirmek için yatırım rejiminin daha da serbestleştirilmesi ve yolsuzlukla mücadele çabalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.” (Heritage Foundation, 2022: 66).

İsrail, 2022-Hükümet Harcamaları: “İsrail’in ekonomik rekabetçiliği, mülkiyet haklarının güçlü bir şekilde korunmasına, düzenleyici süreçlerin etkili bir şekilde koordine edilmesine ve hukukun üstünlüğünü sürdüren sağlam bir yargı çerçevesine dayanmaktadır. Hükümet harcamaları, İsrail’de daha büyük ekonomik özgürlüğü sürekli olarak engelleyen gösterge olmuştur.” (Heritage Foundation, 2022: 65).

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yönetim kurumlarının performansını belirleyen birden fazla unsur bulunmaktadır. Doğal kaynak zengini otoriter rejim ile yönetilen ülkeler için farklı yönetim kurumları, doğal kaynak zengini olmayan demokratik ülkeler için farklı yönetim kurumları ön plandadır. Geçtiğimiz yüzyıl içinde kaosun neredeyse hiç ara vermeden hüküm sürdüğü bölgede genelde yönetenler

ve yönetilenler arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Çatışma ve sindirmeye dayalı bu ilişki, bölgede yaygın bir şekilde öne çıkan kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlar doğurmaktadır. Gelir adaletsizliğinin en yüksek seviyelerde olduğu bölgelerden biri olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, özellikle vergi yükü göstergesinde yaygın bir olumsuz tablo göze çarpmaktadır. Ayrıca bölgedeki yönetim rejimleri ekseriyetle otoriter rejimlerden oluştuğundan yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük göstergelerinde de yaygın bir negatif tablo ile karşılaşmaktadır.

3.3.5. Sahra-Altı Afrika

Bölgedeki birçok ülke, tarım ve maden ürünlerinin ihracatına aşırı bağımlıdır ve bu da üretkenlikte sürdürülebilir artışlara ve geniş tabanlı iş yaratmaya pek katkıda bulunmamaktadır. Hemen her gösterge dünya ortalamasının altında olmasına rağmen özellikle mülkiyet hakları, hükümetin bütünlüğü, mâlî sağlık ve iş yapma özgürlüğü puanları çarpıcı biçimde düşüktür. Resmi iş piyasalarında iş özgürlüğü kısıtlandığından, işçilerin hiçbir koruma olmadan ekonomik faaliyet gösterdiği önemli bir kayıt dışı ekonomik faaliyet bulunmaktadır. 2018 verileri incelendiğinde görülüyor ki dünya genelindeki toplam 21 "baskı altında" ekonominin 12'si -yani yarısından fazlası- Sahra-Altı Afrika'da bulunmaktadır.

Bölgenin dünya ortalamasından daha yüksek puan aldığı 12 göstergenin tek bir tanesi devlet harcamalarıdır ancak bu bir başarılı politika örneği değil kaynak yetersizliğinden ileri gelmektedir. Bölgenin mülkiyet hakları, yargı etkinliği, hükümet bütünlüğü, mali sağlık ve iş özgürlüğü üzerindeki puanları, dünya ortalamalarına göre 10 puan veya daha fazla düşüktür (Heritage Foundation, 2018: 62-65). Bölgede öne çıkan kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara dair örnekler aşağıda yer almaktadır:

Sudan, 2018-Hukukun Üstünlüğü, Hükümetin Büyüklüğü: *“Petrol ekonomiye katkı sağlasa da diğer sektörlerin ciddi yapısal reformlara ihtiyacı bulunmaktadır. Zayıf hukuki yapı, katı işgücü piyasaları, verimsiz düzenlemeler, ekonomik çeşitliliği olumsuz etkilemekte ve kayıt dışı ekonomi yaratmaktadır.”* (Heritage Foundation, 2018: 66).

Yeşil Burun Adaları, 2018-Pazar Açıklığı: *“Ülke ekonomisi ticareti ve yatırımı kolaylaştıran nispeten açık pazara sahip olunması, parasal istikrar, şeffaf ve sağlam hukuki altyapı ve bağımsız yargı kurumlarının yatırımcıya ve pazara*

verdiği güven sayesinde olumlu yönde etkilenmiştir.” (Heritage Foundation, 2018: 66).

2019 endeksinde de bölgede kayda değer bir değişim yaşanmamıştır. Bölgede sömürge döneminden kalan kurumların yenilenmesi ile oluşturulmuş derme çatma idare biçimleri yaygındır. Bölgedeki birçok ülke serbest piyasa ekonomisinin işlerliğinin sürdürülebilmesi için gerekli şartlara haiz değildir. Bölgedeki hemen hemen her yönetim kurumu kötü derecelendirmelere sahiptir ancak özellikle hukukun üstünlüğü göstergeleri birkaç ülke dışında bölgenin tamamında kötüdür (Heritage Foundation, 2019: 68-71). Aşağıda bölgeye dair dışlayıcı kurumlara istinaden örnekler yer almaktadır:

Gine, 2019-Hukukun Üstünlüğü: “Yüksek yaşam maliyetleri ve kamuoyunun öfkesi, 2018’de ülke çapında grevlere yol açmıştır ve makroekonomik istikrarı sağlama, bütçe yönetimini iyileştirme ve ekonomik büyümeyi artırma çabalarını karmaşık hale getirmiştir. Yolsuzluk ve yargı sisteminin siyasi müdahalelere karşı duyarlılığı, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarındaki olumsuz gidişatı derinleştirmiştir.” (Heritage Foundation, 2019: 72).

Güney Afrika, 2019-Hükümetin Bütünlüğü: “Başkan Cyril Ramaphosa’nın yeni hükümeti makroekonomik istikrarı yeniden sağlamış ancak hala artan kamu borcu, devlete ait verimsiz kuruluşlar ve ülkenin küresel rekabet gücünü azaltan harcama baskıları ile karşı karşıya kalmıştır. Yargı sistemi giderek daha fazla siyasi müdahaleye açık hale gelmiş ve bir dizi skandal ile sıkça yaşanan siyasi çekişmeler hükümetin bütünlüğünü ciddi şekilde zayıflatmıştır.” (Heritage Foundation, 2019: 72).

Bölgedeki hammadde ve doğal kaynaklara olan bağımlılık devam etmektedir. Bölgedeki başlıca gelir kaynaklarının hammadde ve doğal kaynak ihracı ile tarımsal faaliyetler olması, bölgenin krizlerden etkilenme derecesini de oldukça yüksek tutmaktadır. Sömürge kültürünün olumsuz yan etkilerinden biri de sürdürülebilir üretkenliğe ket vurmuş olmasıdır. Sömürge kültüründen kalma alışkanlıklar ve tecrübesizlik alternatif iş sahaları ve gelir sahaları yaratmakta yetersiz hükümetler doğurmaktadır. Bölgede hükümetin bütünlüğü ile ilgili olumsuz görünüm, geri kalan tüm yönetim kurumlarındaki olumsuz görünüme rağmen öne çıkmaktadır (Heritage Foundation, 2020: 100-103). Aşağıda bölgeye dair dışlayıcı kurumlara ilişkin örnekler yer almaktadır:

Zimbabve, 2020-Hükümetin Bütünlüğü: *“Hükümetin özel girişimi teşvik etmek ve korumak, iş yapma maliyetlerini azaltmak ve yabancı doğrudan yatırımı teşvik etmek amacıyla başlattığı iddialı ekonomik reform programının olumlu sonuçlar doğurma potansiyeli bulursa da uygulanması birçok sektördeki hükümet bütünlüğü eksikliği ve kusurlu yönetim uygulamaları nedeniyle aksamaktadır.”* (Heritage Foundation, 2020: 104).

Mauritius, 2020-Hükümetin Bütünlüğü: *“Hükümetin, devam eden hükümet bütünlüğü ve yargı etkinliğindeki ciddi eksiklikleri düzeltmek için daha güçlü bir eylem alması gerekmektedir. Bölge sıralamasında 1 numarada yer almasına rağmen hükümetin bütünlüğü göstergesinde dikkate değer bir eksiklik bulunmaktadır.”* (Heritage Foundation, 2020: 104).

2021 endeksi incelendiğinde bu yıl da bölgede ekonomik çeşitlenmeye yönelik sürdürülen bir ilerlemeye rastlanmamaktadır. Resmi iş piyasalarında iş özgürlüğü kısıtlandığından, işçilerin hiçbir koruma olmadan ekonomik faaliyet gösterdiği önemli bir kayıt dışı ekonomik faaliyet bulunmaktadır. Bölgenin mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü ve iş yapma özgürlüğü puanları, dünya ortalamasının 10 puan veya daha fazla altındadır (Heritage Foundation, 2021: 68- 71). Aşağıda kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara dair örnekler verilmiştir:

Güney Afrika, 2021-Hukukun Üstünlüğü: *“Yolsuzluktan kaynaklanan siyasi huzursuzluklar devam etmektedir. Hükümetin, tazminatsız kamulaştırmayı da içeren toprak reformu önlemlerini düşünmeye devam etmesi, potansiyel yatırımcılara endişe verici mesajlar göndermektedir. Hükümetin yargı sistemi reformlarını öncelikli sıraya koyması tavsiye edilmektedir.”* (Heritage Foundation, 2021: 74).

Togo, 2021-Hukukun Üstünlüğü: *“Ticari ve geçimlik tarıma aşırı derecede bağımlı olmasına rağmen, iş gücünün yaklaşık %60'ını istihdam eden Togo, Batı Afrika'nın az sayıdaki doğal derin su limanlarından birine sahiptir. Güvenli karasuları uluslararası nakliyeciler için nispeten güvenli bir bölge haline gelmiştir. Ülkeyi bir bölgesel finans ve lojistik merkezi olarak kurma hedefine ulaşması, yargı sisteminde reformlar ve ciddi ve uzun süreli yolsuzluk sorununu ele alma taahhüdü dâhil olmak üzere, kapsamlı ekonomik özgürlük dostu değişiklikler gerektirmektedir.”* (Heritage Foundation, 2021: 72).

2022 raporu incelendiğinde, iş ve yatırım iklimini iyileştirecek ve hukukun üstünlüğünü güçlendirecek politika değişikliklerini uygulamada tekrarlayan başarısızlıkların bölgenin ekonomik potansiyelinin çok altında bir performans

sergilemesine neden olduğu görülmektedir. Bölgenin birçok ülkesi, sürdürülebilir üretkenlik artışlarına ve geniş tabanlı istihdam yaratmaya pek katkıda bulunmayan tarımsal ürün ve madeni hammadde ihracatına aşırı derecede bağımlıdır ve ekonomik çeşitlendirme konusunda sürdürülen herhangi bir ilerleme neredeyse bulunmamaktadır (Heritage Foundation, 2022: 70-74). Bölgeye dair dışlayıcı kurumlara ilişkin örnek aşağıda yer almaktadır:

Ruanda, 2022-Hukukun Üstünlüğü: *“Yargı etkinliği, mali sağlık ve finansal özgürlük ciddi şekilde yetersizdir. Adı şiddet, tehdit, sahtekârlık iddialarıyla anılan Kagame tekrar 7 yıllığına seçilmiş ve demir yumruk rejimini kurmuştur.”* (Heritage Foundation, 2022: 74).

Bölgede sömürgeci kültürden kalma politik kültür ve ekonomik kurumlar öne çıkmaktadır. Bölge genelinde yönetim kurumları ve ekonomik performans bakımından neredeyse pozitif hiçbir görünüm bulunmamaktadır. Mauritius, Botsvana gibi birkaç münferit örnek dışında ekonomik özgürlük skorları neredeyse dünyanın en kötüleridir. Bölge genelinde özellikle yolsuzluk ve kayıt dışı ekonomi göze çarpmaktadır. Kayıt dışı ekonominin en büyük müsebbibi olarak pazar açıklığı göstergesindeki olumsuz tablo görülmektedir.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya konu doküman incelendiğinde, öncelikle yönetim-kalkınma ilişkisinin bölgeler arasında farklılaştığı görülmüştür. Diğer bir deyişle her bir bölgenin kalkınma patikasında etkili olan kapsayıcı kurumlar seti kendine özgüdür. Buna göre kalkınma için küresel standart kurumların varlığından bahsedilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, bölgeler arası farklılıkların yanı sıra bölgelerin de kendi içlerinde homojen bir görünüm sergilemedikleri, yani kalkınmayı teşvik eden yönetim dinamiklerinin de alt bölgeler ya da ülkeler özelinde farklılaştığı anlaşılmıştır. Örneğin Amerika bölgesi için Kuzey Amerika ile Latin Amerika'nın kapsayıcı yönetim kurumları bakımından ayrıldığı; Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi için petrol zengini körfez ülkeleri ile diğer ülkeler bakımından birbirinden farklı yönetim kurumlarının öne çıktığı görülmektedir.

Ekonomik eşitsizliğin beslendiği birden fazla kaynak bulunmaktadır ancak çalışmanın kapsamı yönetim-kalkınma ilişkisi ile sınırlı olduğundan, elde edilen

bulgular yönetim kurumları bağlamında değerlendirilecektir. Ekonomik kalkınma düzeyi ve yönetim kurumları bağlamında değerlendirildiğinde hem bölgeler arası eşitsizlikler hem de bölge içi dengesizlikler her coğrafyada gözlemlenmektedir (Dumludağ, 2014: 15-18). Bölgeler arası ekonomik performans farklılıkları ile bölgeler arası yönetim kurumlarının performansları arasındaki fark birlikte incelendiğinde ilk bakışta yönetim kurumlarının performansının bölge genelinde anlamlı bir fark yaratmadığı düşünülebilir. Örneğin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, Asya-Pasifik bölgesinden daha iyi yönetim kurumlarına sahip olmasa dahi daha iyi GSYİH/Kişi oranlarına sahiptir. Ancak bu yanıltıcı görünüm doğal kaynak zengini ülkelerin yarattığı asimetriden kaynaklanmaktadır. Doğal kaynak zengini ülkelerin yarattığı asimetri gibi etkenler göz önüne alındığında yönetim-kalkınma arasındaki pozitif yönlü ilişki daha belirgindir.

Her bölge farklı tarihi süreçlere, farklı kültürlere, farklı coğrafi ve siyasi gerçeklere sahiptir. Bu farklılıklar bölgelerin dinamiklerini belirlemektedir. Örneğin Timur Kuran (2019), Müslüman toplumların ekonomik geri kalmışlığını İslam hukukundaki bazı hükümlerin kapitalist ekonomik sistemle olan uyumsuzluğuna dayandırmaktadır. Benzer bir çıkarım Heritage Vakfı tarafından da yapılmaktadır. Öyle ki Amerika bölgesindeki heterojen yapının İngiliz kurumsal kültürü ve Napolyon kanunları tarafından şekillendirildiği vurgulanmakta; günümüzdeki asimetric gelişmişlik görüntüsünün sömürgeci dönemin bir kalıntısı/çıktısı olduğu belirtilmektedir (Heritage Foundation, 2022: 46). Buna göre küreye hâkîm ortak bir kapsayıcı kurum ya da ortak bir dışlayıcı kurum bulunmamakta; yani bölgesel dinamiklerinin her bölgede farklı kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlar ürettiği görülmektedir.

Bölgeler kendi içlerinde belirli kriterlere göre ayrılmakla birlikte bölgenin geneline hâkîm çıktılar da bulunmakta. Aşağıda, Heritage Vakfı'nın tasnif ettiği şekilde, beş bölge özelinde elde edilen bulgulara değinilecektir.

Amerika bölgesi yönetim kurumları ve ekonomik performans bakımından Kuzey Amerika ve Latin Amerika olarak temelde ikiye ayrılmaktadır. Güney Amerika bölgesinde hukukun üstünlüğü göstergesi etrafında yoğunlaşan bir yönetim boşluğu dikkat çekmektedir. Keza, sosyalist/komünist diktatörlükler ve onların miraslarının bölgedeki ticaret akışı üzerinde negatif etkiler doğurduğu görülmektedir. Latin

Amerika bölgesi genelinde yolsuzluk pratiğinin yaygın olması kayıt dışı ekonomiyi beslediği, sosyalist/komünist politika ve uygulamaların piyasa verimliliğini olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Fernandez ve Valencia (2019) Latin Amerika’da yolsuzluğun ekonomik performans üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında yolsuzluğun, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ve dolayısıyla ekonomik performansı olumsuz yönde etkilediğini dolayısıyla ivedi reform gerektiren kurumların başında yolsuzluğun kontrolü gelmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Latin Amerika’daki dışlayıcı kurumlar uzun zamandır değişmemiştir, öyle ki Mauro (1995) tarafından yürütülen çalışmada da Latin Amerika’daki yaygın yolsuzluğun yatırımcı güvenini azalttığı ve kamu kurumlarının verimliliğini engellediği, dolayısıyla da ekonomik büyüme üzerindeki en büyük engel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın gelişmiş Kuzey Amerika ülkelerinde gerek ekonomik performans gerek yönetim kurumları hakkındaki genel görünüm çok daha iyidir. Ve fakat hükümet harcamalarının genel kabul görmüş oranların üstünde seyretmesi, mali riskleri de beraberinde getirme riski taşıdığından bölgenin mali sağlık ve ilişkili göstergelerine negatif görünüm hakimdir.

Asya-Pasifik bölgesi küresel düzeyde bölge-içi heterojenliğin en çok gözlemlendiği bölgedir. Bölgede yaygın olarak disiplinli bir kamu idaresi göze çarpmaktadır. Bu durumun bir getirisi olarak bölge genelinde mâli sağlık, hükümet harcamaları, vergi yükü göstergeleri pozitif görünüme sahiptir. Amerika bölgesinden farklı olarak Asya-Pasifik bölgesinin dinamikleri ekseriyetle nüfusun miktarı ve niteliği tarafından belirlenmektedir. Çin ve Hindistan gibi dünyanın en kalabalık ülkeleri, Japonya gibi dünyanın en yaşlı nüfusuna sahip münferit örnekler bölgede öne çıkan yönetim kurumlarını çeşitlendirmektedir. Bölgedeki otoriter rejimlerin sıklığının bir etkisi olarak finansal özgürlük göstergeleri negatif görünüme sahiptir. Bölgede öne çıkan diğer dışlayıcı kurumlar ise mülkiyet hakları ve yargının etkinliğidir. Asya – Pasifik bölgesindeki yönetim kurumlarının ekonomik performans ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada Yerrabati (2014) çalışmamızın sonuçları ile paralel olarak politik istikrar, hükümetin etkinliği ve düzenlemelerin kalitesi olarak algılayabileceğimiz göstergelerin, bölgedeki ekonomik performans ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif bir etki yarattığı ancak hukukun üstünlüğü göstergelerinin ise negatif

bir etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. 2006 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında ise Quibria Doğu Asya'da yönetim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş, bölgede özellikle hükümetin etkinliği ve yolsuzluğun kontrolünün ekonomik performansı iyileştirdiği sonucuna ulaşmıştır (Quibria, 2006). Mülkiyetlerin tanımlanması ve el değiştirmesi ile ilgili düzenlemelerin kalitesizliği ve sözleşmelerin uygulanabilirliğinin düşük olması bölgedeki yaptırımların kalitesini olumsuz etkilemekte, menkul ve gayrimenkul kıymetlerin değerlemelerine olumsuz olarak yansımaktadır.

Avrupa bölgesi diğer bölgelere nazaran hemen hemen tüm göstergelerde olumlu görülen tek bölge olarak öne çıkmaktadır. Bölge genel olarak, Kuzey Avrupa ülkeleri ve eski Sovyet nüfuzunun etkisinden tam olarak kurtulamamış geçiş ekonomisi özelliğine sahip Doğu (ve Güney) Avrupa ülkeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. İngiltere, Almanya gibi köklü devletlere nazaran genç ve ideolojik saiklerin etkisinden kurtulamamış Doğu Avrupa ülkelerinde yaygın olarak pazar açıklığı sorununa rastlanmaktadır. Avrupa koşullarının gerektirdiği ölçüde olgunlaşmamış piyasa düzenlemeleri ve uygulamaları, ticaret rejimindeki belirsizlikler ve bürokratik kalitenin bekleneni verememesi sebebiyle serbest piyasa ekonomisinden istenen verimin alınmadığı görülmektedir. Refah devleri pratiğinin kökleştiği Kuzey Avrupa ülkelerinde ise dışlayıcı kurumlar olarak yaygın şekilde hükümet harcamaları ve vergi yükü göze çarpmaktadır. Rodrik vd. (2004) tarafından 2004 yılında gerçekleştirilen çalışmada da günümüzden çok da farklı olmayacak şekilde kurumsal kalitenin ekonomik performansı pozitif etkilediği ancak yüksek seviyede devlet müdahalesi ve vergilendirmelerin özel sektör faaliyetlerini engelleyebileceği dolayısıyla ekonomik performans üzerinde olumsuz bir baskı yaratabileceği riskine değinilmiştir. Günümüzde de devam eden bu sorun genel olarak iyi bir görünüme sahip bölgenin dışlayıcı kurumları olarak vergi yükü ve ticaret özgürlüğü göstergelerinin bölge ortalamasını diğer göstergelere nazaran daha olumsuz etkilediği sonucuna bizleri ulaştırmaktadır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, kaynakların laneti olgusunun bölge geneline hâkim olduğu, tam anlamıyla bir bölge-içi eşitsizlik örneğidir. Bölgeye neredeyse yüzyıldır süren istikrarsızlık iklimi hâkimdir. Anlaşmazlıkların ve çatışmanın genellikle yönetilenler ve yönetenler arasında zuhur ettiği MENA bölgesi temelde

kaynak zengini ülkeler ve kaynak zengini olmayan ülkeler olarak iki farklı ülke grubunu içermektedir. Özellikle petrol zengini ülkelerde ekonomik nitelikli teşvikler içerek yönetim kurumları pozitif görünüme sahip olsa dahi siyasal ve toplumsal yönetim yapılarının zayıflığı dolayısıyla bu görünümün suni olduğu ifade edilmektedir. Zira petrol gibi yer altı kaynaklarından elde edilen yüksek gelir, sayısal göstergeler üzerinde, kötü politikaları absorbe edici manipülatif bir etki doğurmaktadır. Bölgede en çok otokratik yönetimlere rastlanmaktadır. Bunun bir yan etkisi olarak finansal özgürlük ve yatırım özgürlüğü kurumları dışlayıcı kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede süregelen ve yaygın olarak karşılaşılan siyasal istikrarsızlık ise kurumların performansını belirleyen bir diğer önemli unsurdur. Demokrasi değerlerinin kalkınma üzerindeki etkisini Arap yarımadası özelinde inceledikleri çalışmalarında Elbadawi ve Makdisi (2010), özellikle siyasal istikrarsızlığın yarattığı belirsizliğin ekonominin tüm çarkları üzerinde negatif bir etki yarattığı, mevcut iş kollarının gelişmesini engellediği ve yeni kurulacak iş kollarının kurulmasını güçleştirdiği dolayısıyla ekonomik kalkınmayı baskıladığı sonucuna ulaşmışlardır. Bir başka çalışma ise bölgedeki önemli bir diğer sorun olarak mülkiyet haklarını görmektedir (Cammatt ve Diwan, 2016). MENA bölgesinde, özellikle mülkiyet haklarının korunması konusundaki problemin ticaret akışlarını ve ticaret kollarındaki çeşitliliği önemli ölçüde azalttığı görülmüştür. Ayrıca bölge ülkelerinde ülke içi gelir eşitsizliği ezici boyutlardadır ve vergi politikaları bu eşitsizliği derinleştirmektedir. Bu sebeple vergi yükü göstergesi de bir diğer dışlayıcı kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahra-Altı Afrika'daki görünüm neredeyse tümüyle olumsuzdur. Mauritius, Botswana gibi birkaç küçük ve münferit örnek dışında iyi yönetim yapısına sahip neredeyse hiçbir ülke bulunmamaktadır. Sömürge dönemlerinden kalan zayıf kurumların modernizasyonu bir hayli yavaş ilerlemekte ve çoğunlukla da başarısız olmaktadır. Bölge ülkelerinde sıklıkla askeri darbelere rastlanmakta, demokratik kurumların yaşam süresi çok kısa olmaktadır. Hukuk düzenindeki zayıflıklar ve kontrol mekanizmalarının işlememesi çok büyük bir kayıt dışı ekonomi doğurmaktadır. 2023 yılında FocusEconomics tarafından yayımlanan raporda bölgedeki özel tüketimin artması ve kredi kuruluşlarının fonlamasıyla birlikte bölge performansında iyileşme beklense dahi merkez bankalarının hareketleri ve siyasi

belirsizlik beklenen (ya da olması gereken) verimi engellemektedir (Focuseconomics, 2023). Hukukun üstünlüğünden hükümetin bütünlüğüne kadar hemen her gösterge dünya ortalamasının çok altında kalsa da özellikle madenler bakımından zengin ülkeler için pazar açıklığı ve iş yapma özgürlüğü göstergelerindeki noksanlıklar piyasadan alınacak verimi en aza indirmektedir. Heritage Vakfı'nın kullandığı ölçüm yönteminden dolayı bölgenin hükümet harcamaları göstergesi oldukça iyi bir skora sahiptir ancak bu skor bölge ülkelerinin başarılı politikalarından değil, harcama yapılacak sermayenin kıtlığındandır.

SONUÇ

Kalkınma insanların sosyo-ekonomik koşullarının iyileşmesi ve yaşam standartlarının yükselmesi olarak tanımlanabilir. Yönetişim kurumları ise genel kabul görmüş kalkınma bileşenlerinin potansiyelini açığa çıkaracak ana etkidir. North'un (2002) benzetmesiyle kurumlar bilgisayar yazılımları gibidirler. Donanım elemanlarının ne şekilde kullanılacağını belirleyen bilgisayar yazılımlarına benzer şekilde, ülke sathındaki kaynakların nasıl kullanılacağı kurumlar tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla oyunun kuralları olarak da nitelendirilen yönetim kurumlarının dizayn edilme biçimleri, kapsayıcı/teşvik edici ya da dışlayıcı/sömürücü özelliklerine binaen ekonomik performans üzerinde belirleyici rol oynamaktadır.

Literatürdeki çalışmalar yönetim ile kalkınma arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, küresel ekonomik mimarinin taşıyıcı kolonları olan Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası örgütlerin, Post-Washington Uzlaşısı doğrultusunda dünya genelinde uygulamaya konulması gereken "Küresel Standart Kurumlar" vazedmesi, bu karmaşık ilişkiyi daha da girift hale getirmekte; her biri farklı tarihi geçmişe, coğrafi niteliklere, ekonomik kaynaklara sahip ülkelerin kalkınma projeksiyonlarını adeta manipüle etmektedir. İşte bu çalışmada, ülke/bölge ayrımı gözetmeksizin kalkınma reçetesi olarak tavsiye edilebilecek standart bir iyi yönetim yapısının varlığı araştırılmıştır. Yine bu ana problematik çerçevesinde, eğer bölgelere göre farklılaşan bir yönetim-kalkınma ilişkisi varsa, bu farklılaşmanın nasıl gerçekleştiği ve kalkınma bileşenleriyle ilişkisi de incelenmiştir.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın ana materyali Heritage Vakfı'nın her yıl düzenli olarak yayımladığı Ekonomik Özgürlükler Endeksi raporlarının "Bölgesel Gelişmeler" başlıklı kısımlarındaki tespit ve değerlendirmeler incelenmiştir. Elde edilen en temel bulgu, yönetim ile kalkınma arasında bir ilişki olduğu ancak her bir bölge için kalkınmayı teşvik edecek standart yönetim yapılarının bulunmadığı, kapsayıcı ve dışlayıcı kurumların bölgelerin özelliklerine göre farklılaştığıdır. Bu bağlamda kapsayıcı yönetim kurumlarının güçlü olduğu bölgelerde ticaret akışlarının hızlı ve verimli, kişi başına düşen GSYİH'nin yüksek ve ilgili bölgelerdeki gelir eşitsizliklerinin nispeten daha az olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın dışlayıcı yönetim kurumlarının baskın

olduğu bölgelerde ise gelir eşitsizliğinin yüksek, kişi başına milli gelirin düşük olduğu görülmüştür.

Bölgelerden bahsedilecek olursa;

1. Amerika bölgesinin yönetim-kalkınma ilişkisi bakımından temelde Kuzey ve Güney Amerika olarak ikiye ayrıldığı, Kuzey Amerika'da genel olarak olumlu bir kalkınma-yönetişim dinamiği bulunmakla birlikte hükümet harcamalarının yüksekliği dolayısıyla ortaya çıkan mali risklerin vurgulandığı, sömürge mirası üzerine kurulu Güney Amerika'da ise yolsuzluk riskinin kayıtdışı ekonomiyi beslediği ve sosyalist politikaların piyasa ekonomisinin işleyişine ket vurduğu,
2. Mozaik bir görünüme sahip olan Asya-Pasifik'te genel olarak disiplinli bir kamu idaresinin görüldüğü, buna bağlı olarak kamu ekonomisine ilişkin yönetim göstergelerin olumlu seyrettiği, ancak siyasal yönetim alanındaki negatif görünümün hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakları güvencesi, yargının etkinliği, sözleşmelerin uygulanabilirliği, yaptırımların etkinliği gibi alanları zayıflattığı, öte yandan bölge nüfusunun anlamlı bir kısmını kapsayan Çin ve Hindistan'daki demografik riskler ile bölgenin en gelişmiş ekonomisi olan Japonya'nın işgücünün yaşlanmasının yönetim risklerini çeşitlendirdiği,
3. Avrupa bölgesinin yönetim-kalkınma ilişkisi bakımından tüm göstergeler için olumlu bir panorama sergilediği, bölge-içi farklılaşmanın genel olarak Kuzey Avrupa ve Güney Avrupa özelinde gözlemlendiği, endüstrileşmiş yüksek gelirli Kuzey Avrupa ülkelerinde refah devleti uygulamalarının da etkisiyle dışlayıcı kurumlar olarak hükümet harcamaları ve vergi yüküne ilişkin göstergelerin öne çıktığı, Doğu (ve Güney) Avrupa ülkelerinde ise geçiş ekonomisi pratiği sonrasında ekonomik yönetim alanına ait düzenlemelerin ekonomilerinin beklenen ölçüde olgunlaşamadığı, ticaret rejiminde ve bürokratik uygulamalarda gözlemlenen belirsizlikler dolayısıyla serbest piyasa ekonomisinden beklenen verimin sağlanamadığı,

4. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da bölge-içi eşitsizlik olgusunun baskın olduğu, bunun ana nedeninin yeraltı kaynakları sahipliğinden ve petrole dayalı ekonomik yapıdan kaynaklandığı, bölge geneline hakim olan siyasal yönetim boşluğundan kaynaklı olarak toplumsal yaşamın da stabil olmadığı, kaynak zengini ülkelerde ekonomik yapının çeşitlendirilmesine yönelik geniş teşvikler ve serbest iş ortamı pratiği dolayısıyla iş yapma özgürlüğü skorlarının belirgin şekilde iyileştiği, ancak yeraltı kaynağı olmayan düşük gelirli bölge ülkelerinde kamu sektöründeki verimsiz uygulamalar ve vergi yapısındaki bozukluklar nedeniyle büyük bir yönetim boşluğu ile karşı karşıya olduğu,
5. Sahra-Altı Afrika'da yönetim boşluğunu aşacak şekilde yaygın bir yönetim krizinin var olduğu, birkaç küçük ada ülkesi dışında bölge genelinde kolonyal döneme ait kurumsal yapıların devam edegeldiği, Özellikle siyasal yönetim krizini besleyen sürekli darbe ve müdahale ortamında etkili hukuk ve kontrol mekanizmalarının oluşturulamadığı, büyük bir kayıtdışı ekonomik faaliyetin var olduğu, işleyen bir serbest piyasa ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ve dolayısıyla kalkınmayı da teşvik edecek kurumsal bir altyapının yok denecek düzeyde olduğu görülmüştür.

Kalkınma için gerekli yönetim yapılarının bölgelere göre farklılaştığı görülmüşse de bazı kurumların bölge ayrımı gözetmeksizin kritik bir önem taşıdığına da kuşku yoktur. Hukukun güvenliğinin olmadığı, mülkiyet haklarının korunmadığı ve yolsuzluğun yaygın olduğu bölgelerde özellikle kayıt dışı ekonominin ortaya çıktığı, devletlerin ekonomi üzerindeki yönetim kapasitesini zayıflatan bu durumun kötü gidişatı tersine çevirmek isteyen reformist politikacıların hamle şanslarını sönmlediği anlaşılmıştır. Özellikle mülkiyet haklarının korunması kritik öneme sahip olduğu görülmüştür. Mülkiyet haklarının korunması, bireylerin ve şirketlerin sahip oldukları varlıkları güvenle kullanabilmelerini ve bu varlıkları ekonomik faaliyetlerde değerlendirebilmelerini sağlar. Bu durum, mülkiyet haklarının korunması ekonomik özgürlüğün en temel unsurlarından biri haline getirmektedir. Mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili göstergelerin iyi sonuçlar aldığı bölgelerdeki ekonomik istikrar göze

çarpmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, gelecekteki araştırmalar için de önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle, kapsayıcı ve dışlayıcı kurumların zaman içerisindeki değişimlerinin ve bu değişimlerle bağlantılı olarak ekonomik performansın ne yönde şekillendiğinin nicel çalışmalarla desteklenerek detaylı bir şekilde incelenmesi literatüre değerli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, farklı metodolojik yaklaşımlar kullanılarak yapılacak çalışmalar, yönetim ve kalkınma arasındaki ilişkinin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulkarim, M. ve Ata, A. Y. (2021). A review on the relationship between political freedom and economic development. *Journal of Economics, Business & Political Studies* Vol: 8, Issue: 1
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2013). *Ulusların düşüşü: Güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri*. Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık. İstanbul.
- Adelman, I. ve C. T. Morris. (1967). Society, politics, and economic development: A quantitative approach. *The Johns Hopkins*.
- Akçay, S. (2002). Corruption and economic growth: Across-national study. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57(1): 1-13.
- Alam, R., Kitange, E. ve Bedane, B. (2017). Government effectiveness and economic growth. *Economics Bulletin*. Vol 37/1
- Anghel, B. (2005). *Do institutions effect foreign direct investment*. *International Doctorate in Economic Analysis*, 2-40.
- Armstrong, E. (2005). Integrity, transparency and accountability in public administration: Recent trends, regional and international developments and emerging issues. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs*, 1(10), 1-10.
- Bal, H., Akça, E. E. ve Manga, M. (2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve iktisadi performans arasındaki ilişkide yönetim göstergelerinin aracılık etkisi: BRICS ülkelerinden ampirik bulgular. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27): 1-22.
- Barro, R. J. (1996). Democracy and growth. *Journal of Economic Growth*, 1(1): 1- 27.
- Basu, S. R. (2008). A new way to link development to institutions, policies and geography. *Policies and Geography*, (37).
- Bertelsman Stiftung Foundation (2024). *Governance index BTI 2024*. <https://bti-project.org/en/methodology>
- Beschel Jr., R. P., Dyer, P. ve Schaidler, I. (2023). Voice, accountability, and economic growth in the MENA region. *Middle East Council on Global Affairs*.
- Brinkerhoff, D. W., ve Goldsmith, A. A. (2002). Clientelism, patrimonialism and democratic governance: An overview and framework for assessment and programming. *The World Bank Group*. New York.
- Cammett, M., ve Diwan, I. (2016). *The Political Economy of the Arab Uprisings*. Westview Press.

- Canıkalp, E. ve Ünlükaplan, İ. (2015). Yönetişim kalitesi ve yönetişimin ölçülebilirliği. *Çukurova Üniversitesi İİBF dergisi*. C. 19, S. 1 81-110
- Chen, Z. (2005). Press freedom and economic development. *Yale School of Management*.
- Colebatch, H. K. (2005). Policy and governance: The evolution of the language of governance theory. *Governance*, 18(2), 231-246.
- Creswell, J.W. ve Creswell, J.D. (2021). *Araştırma tasarımı: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Creswell, J.W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. Siyasal Kitabevi. Ankara.
- Denhardt, J. V. ve Denhardt, R. B. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117>
- Dreher, A. ve Gassebner, B. (2007). Greasing the wheels of entrepreneurship? The impact of regulations and corruption on firm entry, *CESIFO Working Paper*, No: 2013.
- Duygulu, E., ve Atik, E. (2019). Critique on governance: Lack of democratic participation and neoliberal policies. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 9(2), 25-44.
- Elbadawi, I., & Makdisi, S. (2010). *Democracy in the Arab world*. Routledge.
- Eryılmaz, B., ve Biricikoğlu, H. (2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 19-45.
- Evans, P. ve Rauch, J. E. (1999). Bureaucracy and growth: Across-national analysis of the effects of Weberian, state structures on economic growth, *American Sociological Review*, 64(5): 748-765.
- Everhart, S. S. ve Vazquez, J. M. & McNab, R. M. (2009). Corruption, governance, investment and growth in emerging markets. *Applied Economics*, 41(13): 1579-1594.
- Falk, R. (1995). *On human governance: Toward a new global politics*. Penn State Press.
- Feld, L. P. ve Voigt, S. (2003). Economic growth and judicial independence: Crosscountry evidence using a new set of indicators, *European Journal of Political Economy*, 19 (3): 497-527.
- Fernandez, R. ve Valencia, F. (2019). Corruption, governance, and economic growth in Latin America. *Latin American Economic Review*, 28(1), 10-25.

<https://doi.org/10.1007/s40503-019-00064-0>

Fukuyama, F. (2004). *Devlet inşası – 21. Yüzyılda dünya düzeni ve yönetim*. Remzi Kitabevi. İstanbul.

Fukuyama, F. (2018). *Siyasi düzen ve siyasi çürüme – Sanayi Devrimi'nden demokrasinin küreselleşmesine*. Profil Kitap. İstanbul.

FocusEconomics. (2023). *Sub-Saharan Africa economic outlook*. <https://www.focus-economics.com>

Garip, S. (2023). Sosyal bilimlerde nicel araştırma geleneği üzerine kuramsal bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Alan Araştırmaları Dergisi* Cilt: 12. Sayı:1.

Gasirowski, M. J. (2000). Democracy and macroeconomic performance in underdeveloped countries: an empirical analysis. *Comparative Political Studies*, 33(3): 319-349.

Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş: İletişim alanından örneklerle*. Siyasal Kitabevi, Ankara.

Gisselquits, R. M. (2014). Developing and evaluating governance indexes: 10 questions. *Policy Studies*. DOI: 10.1080/01442872.2014.946484.

Gönel, F. D. (2013). *Kalkınma ekonomisi*. Efil Yayınevi. Ankara.

Güler, B. A. (2003). Yönetişim: Tüm iktidar sermayeye. *Praksis*. S. 9.

Gwartney, J. D., Lawson, R. A., ve Clark, J. R. (2002). Economic freedom of the world, *The Fraser Institute*.

Gyimah-Brempong, K. (2002). Corruption, economic growth, and income inequality in Africa. *Economics of Governance*, 3(3): 183-209.

Held, D., ve McGrew, A. G. (2002). *Governing globalisation. power, authority and global governance*, Cambridge.

Helliwell, J. F. (1994). Empirical linkages between democracy and economic growth, *British Journal of Political Science*, 24(2): 225-248.

Henisz, W. J. (2000). The institutional environment for economic growth. *Economics and Politics*, 12(1): 1-31.

Heritage Foundation. (2018). *2018 Index of economic freedom*. <https://www.heritage.org/index/>

Heritage Foundation. (2019). *2019 Index of economic freedom*. <https://www.heritage.org/index/>

- Heritage Foundation. (2020). *2020 Index of economic freedom*.
<https://www.heritage.org/index/>
- Heritage Foundation. (2021). *2021 Index of economic freedom*.
<https://www.heritage.org/index/>
- Heritage Foundation. (2022). *2022 Index of economic freedom*.
<https://www.heritage.org/index/>
- Heritage Foundation. (2023). *2023 Index of economic freedom*.
<https://www.heritage.org/index/>
- Hoff, K., ve Stiglitz, J. E. (1998). Moneylenders and bankers: Price-increasing subsidies in a monopolistically competitive market. *Journal of Development Economics*, 55(2), 485-518.
- Jalilian, H., Kirkpatrick, C. ve Parker, D. (2007). The impact of regulation on economic growth in developing countries: Across-country analysis, *World Development*, 35(1): 87–103.
- Jayasuriya, D. (2011). Improvements in the World Bank's ease of doing business rankings: Do they translate into greater foreign direct investment inflows?. *The World Bank*.
- Jessop, B. (2002). The future of the capitalist state. *Lancaster University*.
- Jessop, B. (2016). The rise of governance and the risks of failure: The case of economic development. *International Review of Public Policy*, 1(1), 87-103.
- Karns, M. P. ve Mingst, K. A. (2009). International organizations: The politics and processes of global governance. *Lynne Rienner Publishers*.
- Kaufmann, D., Kraay, A., ve Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. doi: 10.1017/S1876404511200046
- Kaufmann, D., Kraay, A., ve Zoido-Lobaton, P. (2002). Governance matters II: Updated
- Knack, S. ve Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional indicators. *Munich Personal Repec Archive, MPRA Paper No. 23118*, ss.1-30.
- Krahmann, E. (2003). National interest and international rule compliance. *European Journal of International Relations*, 9(1), 105-139.
- Kuran, T. (2019). *İslam ve ekonomik azgelişmişlik: Tarihsel ve çağdaş bağlantılar*. Efil Yayınevi, Ankara.

- Küçüköğlü, M. ve Taş, H. Y. (2019). *Nüfus-kalkınma ilişkisi*. 4. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi.
- Levi-Faur, D. (Ed.). (2012). *The Oxford hand book of governance*. Oxford University Press Inc. New York.
- Lynn, L. E., Heinrich, C. J. ve Hill, C. J. (2000). *Public management: Old and new*. M.E. Sharpe.
- Mauro, P. (1995). Corruption and growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
- Moral-Benito, E. (2012). Determinants of economic growth: a bayesian panel data approach. *The Review of Economics and Statistics*, Volume 94, Issue 2, pp. 566-579.
- Noha, E., ve I-Ming, C. (2016). The impact of governance on economic growth: The case of middle eastern and north african countries. *Topics in Middle Eastern and African Economies* , 18 (1), 126-144
- North, D. C. (2002). *Kurumlar, kurumsal değişim ve ekonomik performans*. Sabancı Üniversitesi. İstanbul.
- OECD (1995). Participatory development and good governance. *OECD Publication*. Paris.
- OECD (1997). Public management development survey. *OECD Publication*. Paris.
- OECD (2021). Public sector management: Principles. *OECD Publication*. Paris.
- OECD. (2014). The OECD principles of public governance. *OECD Publication*. Paris.
- OECD. (2017). The OECD anti-corruption handbook: The control of corruption. *OECD Publication*. Paris.
- Oransoy, G. ve Mike, F. (2016). Doğrudan yabancı yatırımların sosyo-politik belirleyicileri üzerine bir analiz. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14): 97-107.
- Pazarcı, H. (2015). *Uluslararası hukuk*. Turhan Kitabevi. Ankara
- Pellegrini, L. ve Gerlogh, R. (2004). Corruption's effect on growth and its transmission channels. *Kyklos*, 57(3): 429-56.
- Pollitt, C., ve Bouckaert, G. (2011). *Public management reform: A comparative analysis*. Oxford University Press.
- Punch, K. F. (2020). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi. Ankara.

- Rhodes, W. (1996). The New Governance: Governing without government, *Political Studies*, XLIV.
- Rodrik, D. ve Romain, W. (2005). Do democratic transitions produce bad economic outcomes? *The American Economic Review*, Volume 95, Issue 2, pp. 50-55.
- Rodrik, D., Subramanian, A. ve Trebbi, F. (2004). *Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development*. *Journal of Economic Growth*, 9, 131–165.
- Rosenau, J. N. ve Czempiel, E. O. (1992). *Governance without government: Order and change in world politics*. Cambridge University Press.
- Quibria, M. G. (2006). Does governance matter? Yes, no or maybe: Some evidence from developing Asia. *Kyklos*, 59(1), 99-114
- Roy, D. K. (2005). Governance and development: The challenges for Bangladesh. *The Bangladesh Development Studies*, 31 (3/4), 99-136.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. Doi.10.33400/kuje.843306
- Schmidt, C. (2006). The problem of democratic deficit in governance. *Public Administration Review*, 66(3), 357-371.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: Five propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), 17-28. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00112>
- Stoker, G. (2010). Taking stock: The development of governance and public policy research. *Governance*, 23(1), 1-26.)
- Şimşek, A. (2018). Araştırma modelleri. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde (80-106). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Tan, K. G., Gopalan, S. ve Nguyen, W. (2018). Measuring ease of doing business in India's sub-national economies: A novel index *South Asian Journal of Business Studies* Vol. 7 No: 3, 242-264.
- The Economist Intelligence Unit. (2021). *Democracy Index 2020: In sickness and in health?* <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>
- The Economist Intelligence Unit. (2023). *Democracy Index 2022: Frontline democracy and the battle for Ukraine*. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022>
- The World Bank (1989). *Sub-Saharan Africa: from Crisis to Sustainable Growth*,

- Oxford University Press*. New York: World Bank.
- The World Bank (1992). Governance and development. *Oxford University Press* New York.
- The World Bank (1997). The state in a changing world. *Oxford University Press*. New York.
- The World Bank (2022). *The World Bank governance indicators*.
<https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0038026>
- The World Bank. (2016). World development report 2016: Digital dividends. *World Bank Publications*. New York
- The World Bank. (2019). Governance and the law. *World Bank Publications*. New York.
- The World Bank. (2019). The World Bank annual report 2019: Ending poverty, investing in opportunity. *World Bank Publications*. New York.
- The World Bank. (2020). Doing Business 2020: Comparing business regulation in 190 Economies. *World Bank Publication*. Washington D.C.
- The World Bank. (2023). *Doing Business: Business ready methodology handbook*.
Erişim Tarihi: 02.05.2023.
- Transparency International. (2021). *Corruption perception index*.
<https://www.transparency.org/en/cpi/2021/index/faq>. Erişim Tarihi: 08.05.2023).
- UNDP (2009). Governance glossary. *United Nations Publication*. New York.
- UNDP (2018). What is governance?. *United Nations Publication*. New York.
- UNDP. (1997). Governance for sustainable human development. *United Nations Publication*. New York.
- Üçler, G. (2017). Doğrudan yabancı yatırımlar için kurumların önemi: Gelişmekte olan ülkeler üzerine ekonometrik bir analiz, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 54(627): 73-85.
- Yerrabati, S. (2014). Economic governance, foreign direct investment and economic growth in South and East Asia pacific region: Evidence from systematic literature reviews and meta-analysis. *University of Greenwich*.
- Yılmaz, E. (2020). The concept of governance and its criticisms. In good governance and development *Springer*, (S. 1-14). Cham.

Younis, M., Lin, X., Sharahili, Y. ve Selvarathinam, S. (2008). Political stability and economic growth in Asia. *American Journal of Applied Sciences*, 5 (3): 203-208.

